

NC-7.4. Bijzondere vraagstukken uit de cultuurfilosofie, 1998/1999

NC-7.4.0. : Inhoud

NC-7.4.1. : p. 1 tot 101

NC-7.4.2. : p. 102 tot 196

NC-7.4.3. : p. 197 tot 281

NC-7.4.4. : p. 282 tot 350

Dit is NC-7.4.3. p. 197 tot 281

Een tweeëntwintigste steekproef: het empirisch rationalisme van John Locke (1632/1704), de stichter van de Angelsaksische verlichting.

Bibl. st.: behalve hoger vernoemde werken: A. Weber, *Hist. d. l. Phil. Européenne*, Paris, 1914-8, 336vv. (*Âge de la critique*).

A.-- Het empiristische voorspel. -

‘Empirisme’ betekent de voorkeur gegeven aan (wat de Antieke Grieken heten) ‘empeiria’, ervaring (weerneming), met de onderschikking van (wat de Antieke Grieken noemen) ‘logismos’, redenering.

Kf 144v, leerde ons wat ‘historische dialectiek’ is, nl. het leren begrijpen van iets vanuit historische feiten. Welnu, Locke wordt echt begrijpelijker, indien men hem situeert in de Engelse Empiristische traditie. --

De nominalist Willem van Ockham (= Occam) (1290/1350). --

Hij is één der topfiguren van de Laatscholastiek (1300/1500). -- Begrippen heet hij ‘termini’ (termen, d.i. woordklanken, die staan voor onze denkbeelden). Daarvandaan dat zijn Nominalisme (kf 118) ‘Terminisme’ heet. Hij ging, ofschoon Franciscaan, zeer autonome wegen.--

2.1. Roger Bacon (1210/1292). -

R. Bacon wou de wiskunde en de andere vakwetenschappen ‘bevrijden’ van - wat hij heette - de theologische methode. Wat op een vorm van sciëntistiek (kf 193) in volle Hoogcholastiek (1200/1300) neerkomt. --

2.2. Francis Bacon of Verulam (1561/1626; kf 194)

Hij is de hervormer van de vakwetenschappen. -- Wij lichten dit nader toe. Hoofdwerk: *Novum organum sciëntiarum* (1620), dat de reductieve methode (kf 3; 4 (‘analytische methode’)) aanprijst.

Ch. Lahr, *S.I., Logique*, Paris, 1933-27, 601/604 (*L’idée et les faits dans les sciences de la nature*), zet helder Bacon’s experimentalisme uiteen. -- Ziehier de hoofdkentrekken.

A.1. De feiten (fenomenen, gegevens). -

De ‘empirische rede’ hamert op de feitelijke gegevens. Bacon vergelijkt de empiristen met mieren: feitematerialen ophopen, zonder veel samenhang! -- In die zin

sprak I. Newton (1642/1727; bekend om zijn zwaartekrachttheorie), die in de Empiristische traditie stond: “Hypotheses non fingo” (ik beperk er mij niet toe ‘hypothesen’ uit te vinden) maar steun mij allereerst op de feiten.--

A.2. De ‘hypothesen’ (a-prioriverklaringen). -

De ‘aprioritaire’ of speculatieve rede hamert op de geest met zijn voorlopige verklaringen. Fr. Bacon, herleidt, echter, de hypothese tot een “prudens interrogatio”, een omzichtige ondervraging, van de ‘natuur’ (in de feiten, die men vaststelt). Hij noemt de hypothese “dimidium scientiae”, de helft van de wetenschap. -- Bacon stelt de a-prioristen (speculatieven), met hun hypothesen, gelijk met spinnen: zoals een spin uit haar onderlijfje een prachtige, haarfijne en symmetrische webbeffeerie construeert, zo construeert de speculatief een soms prachtige hypothese.

B. -- De proefondervindelijke of experimentele toetsing.

De “experimentele rede” pleegt “con.nubium mentis et rei”, het huwelijk van geest en feitelijkheid. Zij gaat empirisch te werk, want zij vertrekt van de feiten. Zij gaat, echter, ook hypothetisch te werk, want zij ontwerpt vooropstellingen, de hypothese, die de feiten tracht begrijpelijk te maken.

Vooraf gaat zij proefondervindelijk te werk: zij toetst, aan de hand van nieuwe feiten, die zij, in de lijn van de voorlopige verklaring, ontwerpt, de hypothese, die aan de eerste feiten ontsprong. -

Bacon stelt de experimentalisten gelijk met bijen:

Deze diertjes halen hun materialen (// mieren) uit de hen omgevende natuur maar zij verwerken deze tot het eindproduct, de nectar, uit eigen wezensaard (// spinnen). De synthese, de fusie der twee, telt.

B.-- Het lockiaanse empiristische rationalisme. -

Locke is een correctief op Descartes: hij is, tot op zekere hoogte echt cartesiaan, doch doet aan felle descarteskritiek.

B.1.-- Descartes ja, Descartes neen. -

In *Book iv* van zijn *An Essay Concerning Human Understanding* (1690) is Locke, duidelijk, Cartesiaan. ‘Knowledge’, kennis (echte informatie), is waarneming.

Doch volstrekt niet zintuiglijke waarneming, wel intellectuele waarneming of ‘intuïtie’ (‘intuition’).

Opm.-- Dit aspect van het kenleven heetten de Antieken ‘nous’ (intellectus) of verstand (in tegenstelling tot ‘dianoia’, ratio, rede(neervermogen)). -

Nu onderscheidt Locke twee types van intuïtie:

- a. de directe intuïtie, die zonder enige redenering of bewijsvoering verloopt;
- b. de indirecte intuïtie: wanneer wij een bewijs construeren, dan nemen wij ieder onderdeel intuïtief waar. -

Onbetwifelbaar Cartesiaan is Locke, wanneer hij de onbetwifelbare zekerheden van de wiskundige rede (kf 193) als het ideaal inzake kennis (‘knowledge’) vooropstelt.

In *Book i, ii, iii*, is *Locke* veel minder direct Cartesiaans (tenzij men Descartes' empirische bezigheden (kf 193: Mechanicistische rede) in acht neemt).

B.II. -- De empiristische rede.-

Wij geven, nu, de hoofdzaken.

B.II.A. -- Autonomie en traditiekritiek.-

Ofschoon het 'Ik denk', in Lockes werken minder in het oog springt, toch is het duidelijk: zijn kritiek, felle kritiek, op de Antiek-Middeneeuwse denkwijzen (de Empiristen uitgezonderd), -- zijn kritiek op Descartes bewijzen het. Locke denkt autonoom, 'mondig', en leert mondig denken.

De aprioritaire rede. -- A-priorispeculatie (typisch voor Platonisme, Aristotelisme, - Scholastiek), meditatie (o.m. bij Descartes), -- alle pure geredeneer zijn, voor de speculatief, de informatiebron. Bij Descartes is er zelfs sprake van innatisme ('innéisme'): ik zou, volgens hem, aangeboren informatie, denkbeelden, hebben. Zodoende is het ik, het subject, een soort vermogen om informatie voor te toveren.--

2. De empirische rede. -- Dankzij zijn medische studies vooral, waarin toen al waarneming/ experiment en inductie (kf 3,-- 18, 30, 55, 71, 72, 87,145) de hoofdrol speelden, ontdekt Locke een andere informatiebron, de uitwendige waarneming en de innerlijke waarneming. "Sense-experience and reflection",

Appl. model. -- Pasgeboren kinderen, de grote massa der feitelijke mensen, idioten,-
- zij allen vertonen geen enkel teken van 'aangeboren' kennis in hun ziel.

Opm.-- Dit 'bewijs' zal zeker nu in twijfel getrokken worden, althans door sommige denkers (kf 173vv: de 'onbewuste rede'), zelfs al verwerpen zij Descartes' innatisme.

De 'contradictie' in Descartes. -

Locke bewondert Descartes, maar hij verwijt hem 'inconsistentie' (gebrek aan samenhang).

Hij vindt hem consequent met zichzelf, waar hij "de ogen sluit, de oren dichtstopt" om de zintuigen, de innerlijke en vooral de uitwendige, te verwaarlozen.

Inconsequent vindt hij hem, wanneer hij zich in ervaringswetenschappen, als de anatomie en de fysiologie (cf 154), verdiepen wil.

Opm.-- Locke ziet aan het feit voorbij dat Descartes absoluut niet eenzijdig a-priorisch te werk gaat.

B.II.B. Oorsprong en, meteen, begrensdheid van onze informatie. -

Weber doet de kritische filosofie met Locke beginnen. Inderdaad: kenniskritiek is schering en inslag bij Locke en bij alle Verlichte geesten. Het *Essay Concerning Human Understanding* benadrukt de grenzen van de rede.

Het wordingsproces van de empirische rede. -

Locke stelt vast - of meent vast te stellen - dat de ziel een bewustwordingsproces doormaakt.

1.-- Appl. model. -- Het pasgeboren kind b.v. begint met de (uitwendige) waarneming. Zo pas verwerft het - en niet innatistisch - de eerste denkbeelden, die Locke met de term 'idea' aanduidt. -

Opm. -- In het Platonisme duiden de termen 'eidos', wezensvorm, en 'idea' op een objectieve informatie, die in de fenomenen der natuur als (toonbeeldig) model ageert.

Wil een bouwvakker b.v. degelijk ('goed') werk leveren, dan moet hij de blik van zijn nous, intellectus, geest, richten op de idee, die hij in één singulier geval moet waar maken. Die idee schept hij niet, zij is er al voordat hij aan een bouwwerk denken kan. -

Tussen 1500 en 1600 begint men, echter, de term 'idee' (Engels: idea) in de betekenis van subjectieve informatie - b.v. een ideaal, - of gewoon een begrip (denkbeeld) - te gebruiken. Dat deed men nooit in de Oudheid. -

Om naar de kinderontwikkeling terug te keren: pas later begint een kind een 'reflectieve' - wij zouden nu zeggen: introspectieve (kf 195) - waarneming te ontwikkelen.

Opm. -- Lockiaans consciëntialisme. -- Locke redeneert als volgt: enerzijds, zou, volgens de Cartesianen, het kind over onbewuste informatie beschikken; anderzijds, zou het er absoluut geen bewustzijn (besef) van hebben. Ofwel bewuste kennis (en dan is zij er werkelijk) ofwel onbewuste kennis (en dan is zij er helemaal niet) dat is de contradictie van het innatisme. -

Opm.-- Opnieuw: de dieptepsychologen, die het onbewuste als een (soms grote) macht vooropstellen, zullen Locke's beweringen terzake in twijfel trekken.

2.-- Appl. model. -- In *Book iii*, waar hij het over de taal heeft, meent Locke een bevestiging aan te treffen. -

a. 'Taal' is, voor hem, een aantal tekens, die afgesproken (conventioneel) zijn. Meer nog: de 'referentie' (zoals men nu wel zegt), d.i. de betekende waarde, slaat niet op de dingen zelf, maar enkel op de denktekens, de 'ideas', -- onze denkbeelden van de dingen.

Weerom: een soort 'Consciëntialisme', in de zin van innerlijkheidsgeloof. Denk aan het 'Mediatisme' van Descartes. Het typisch Moderne ik ervaart zich als opgesloten binnen zijn innerlijke wereldje.

b. De eerste betekenis (referentie) van al onze woorden is er een die slaat op waargenomen gegevens. -- Er zijn, natuurlijk, ook

woorden, die ‘refereren’ naar niet-waargenomen gegevens. Locke verklaart ze als de overdrachtelijke betekenis van de waargenomen gegevens bedoelende woorden. -

Appl. Model. -- Het woord ‘engel’

(i) betekent in zijn eerste, de directe waarneming weergevende betekenis ‘boodschapper’ (inderdaad, in het antieke Grieks betekent ‘angelos’ degene die een boodschap brengt);

(ii) in de tweede, overdrachtelijke betekenis betekent ‘engel’ een onzichtbare begeleider, -- in de Bijbel gedeut als de boodschapper van Godswege -- ook betekent ‘engel’, nog algemener, een onstoffelijke ‘geest’; wat de overdrachtelijkheid (metaforie) nog versterkt.

De ‘kompositionele’ empirische rede. -

Herlees eerst, aandachtig, kf 193, waar de twee hoofdhoudingen van de overgangstijd, tussen de gelovige en muurvaste filosofie van de hoogscholastiek (1200/1300) en de scepticistische periode (laatscholastiek (1300/1450) en later renaissance), vermeld worden:

1. Scepticisme (zie ook kf 24), dat enkel het onmiddellijk gegevene aanvaardt (streng immediatisme) en de rest, al het mediate, betwijfelt;

2. Sciëntistiek, d.i. het geloof in de zo exact mogelijke vakwetenschappen, die haar eerste moderne successen boeken, -- resultaten, waartegen zelfs de keihardste sceptiekers - ernstig gesproken - niet veel kunnen inbrengen. -- zowel Descartes als ook Locke zoeken, in de lijn van de toenmalige sciëntistiek, het scepticisme te overwinnen.

Het eigenlijke compositionalisme. -

Beiden - Descartes en Locke - bekijken de wiskunde als een soort ideaal van onweer-legbare wetenschap. -- Maar het leven, dat alle domeinen omvat, vergt ook waarnemingen allerhande.

(i) bij Descartes is de waarneming er echt; maar tot haar minimum herleid, -- om reden van haar betwijfelbaarheid en veelduidigheid. --

(ii) bij Locke, om reden van het Angelsaksisch empirisme (kf 197: voorspel), krijgt de waarneming een veel groter rol toegemeten. Zo verstaan wij de ‘compostionele analyse’, d.i. het ragfijne opdelen van totaliteiten in haar onherleidbare delen (‘elementen’), zoals ook bij Descartes, die onoverzichtelijke, zgn. ‘globale’ gegevens wantrouwt en ze opdeelt in overzichtelijke, voor directe intuïtie vatbare onderdelen. --

Men heeft Locke’s analyse als te minachten ‘associationisme’ afgedaan. Die kritiek bevat enige waarheid. Maar zij getuigt van radicaal onbegrip voor wat Locke zelf eigenlijk wou: keiharde zekerheden omtrent overzichtelijke waarnemingstypes.

1.-- De ziel (bewustzijn, subject) als “tabula rasa”. -

Wij zagen het: voor Locke geen ‘aangeboren denkbeelden’. De ziel van de baby begint met nul, ‘tabula rasa’, een tafel waarop niets staat.

2.-- De waarnemingen. -

Het bord van onze ziel wordt pas beschreven met informatie, wanneer zij waarnemingen doorleeft. Locke onderscheidt twee types.

a. De waarnemingen van de buitenwereld - sense perception - heten “zintuiglijke waarnemingen” (in het frans ‘sensation’).

b. De waarnemingen van ons innerlijk leven (Descartes’ “sens intime”) heet Locke ‘reflectie’ - reflection -, wat wij nu introspectie, zelfwaarneming, noemen. -- in *Book i* van zijn essay van 1690 zegt Locke dat beide vormen van waarneming - die wij ook bij Descartes aantreffen - de materialen leveren van ons kennen. Zij zijn ‘ideas’, denkbeelden, te verstaan als afbeeldingen van de gegevens.

3.-- Enkelvoudige en samengestelde denkbeelden.-

Hiermee belanden wij in het eigenlijke compositionalisme; --

A. De enkelvoudige - ‘simple’ - denkbeelden

Deze komen in de ziel via onze in- en vooral uitwendige waarnemingen. Daarbij reageert de ziel passief: de gegevens komen op haar af zonder dat zij ze schept. Onze rede kan, onmogelijk, een enkelvoudige ‘idea’ doen ontstaan. -

B. De samengestelde - ‘complex’ - denkbeelden

Nu construeert onze ziel zelf, actief. Onze actieve rede kan b.v. een enkelvoudige waarnemingsinhoud herhalen, hem met andere samenvoegen of meerdere inhouden ineenvoegen. Daarbij spelen de grondbegrippen “identiteit/ verschil” (die wij reeds bij de antieke paleopythagoreeërs en bij Platon aantreffen) - cfr. kf 1 (tautologisch/ analogisch) - ‘betrekking’ (b.v. breder dan, groter dan), ‘samenbestaan’ (coëxistence: b.v. iets is tegelijk geel van kleur en vervormbaar (goud b.v.), -- niet het minst “feitelijk bestaan” (real existence) een normerende rol.

Zoals bij Descartes staan wij hier voor een harmologie (ordeningsleer: kf 194 (mathesis universalis)), die enigszins in de huidige logistiek voortleeft. Wij ordenen met onze ‘compositionalle rede’ de waarnemingen. Dit omvat wat wij nu zouden heten ‘combinatoriek’ (configuratietheorie).

Wij ordenen - aldus Locke - op eindeloos variërende manier. Dat is o.i. de juiste manier om Locke’s compositionalisme te duiden.

Locke's ordetheorie is, heel zeker, voor verbetering vatbaar. Maar hij zag, tenminste, het harmologisch probleem.

4. -- *Applicatieve modellen.*

a. *Buitenwereldse waarneming.* --

A.1. *Enkelvoudige denkbeelden.*

a. Het denkbeeld 'hechtheid' (gedegenheid, stevigheid) of ook wel 'ondoordringbaarheid' wordt, in ons binnenste, gevormd - beter: gesuggereerd - door onze lichamelijke aanraking. Onder alle enkelvoudige denkbeelden inzake de buitenwereld lijkt de hechtheid Locke de wezenlijkste (vgl. de uitgebreidheid van de materie bij Descartes).

Het denkbeeld 'lichaam' is ondenkbaar zonder de 'hechtheid'. -- Deze is niet de 'ruimte', waarmee de cartesianen ze verwarren. De hardheid is zij ook niet. Een lichaam heet Locke 'hecht', voor zover het de ruimte opvult zo dat het volstrekt alle andere lichamen verdringt, uitsluit, terwijl het 'hard' heet, voor zover het moeilijk of niet van vorm veranderbaar is. -

b. *De enkelvoudigheid.* -- 'Hechtheid' wil Locke niet strikt definiëren. Gesteld dat wij hem vragen zijn denkbeeld 'hechtheid' te verduidelijken, dan zal hij ons verwijzen naar onze eigen zintuiglijke waarneming; want een enkelvoudig denkbeeld is juist 'enkelvoudig' in de mate dat het enkel door ervaring kenbaar is. Willen wij ons denkbeeld terzake nog klaarder maken dan wat wij er door waarneming van weten, dan zullen wij weinig of niets vorderen. -

A.2. *Samengestelde denkbeelden.* -

Denkbeelden, die via meer dan één waarnemingstype (zintuig b.v.) in onze ziel 'gesuggereerd' zijn, zijn b.v.

- i.** Ruimte, uitgebreidheid, figuur (uitwendig zichtbare vorm),
- ii.** Beweging of rust.

b. *Innerlijke waarneming.* -

De denkbeelden 'waarneming', denkvermogen, -- wil, vermogen tot handelen betrekken wij uit onze 'reflectie' (introspectie). -

Opm.-- Men stelt vast dat, bij Locke, zelden sprake is van waarneming van het uitwendige gedrag, wanneer het psychologische denkbeelden betreft, 'behaviorist' is hij, dus, niet.

c. *Uitwendige en inwendige waarneming.* -

Denkbeelden als **i.** bestaan, eenheid, **ii.** macht, **iii.** genot/ pijn betrekken wij én uit de buitenwereld én uit onze ziel zelf.

De begrippelijke rede. - Onze rede vormt zich begrippen. En wel algemene begrippen, 'universalia' in middeneeuws latijn. Voor Locke zijn deze slechts het product van onze empirische rede" -

(1) weliswaar vertonen de fenomenen in ons en in de natuur rondom ons gelijkenissen (kf 202: identiteit). Een dierenras b.v. bestaat uit zeer op elkander gelijkende exemplaren. -

(2) doch de individuele verschillen (kf 202), in ruimte en tijd b.v., zijn even vaststelbaar.

Gevolg: wanneer wij in een abstract-universeel begrip de gelijkenissen samenvatten, dan zetten wij de individuele verschillen tussen haakjes. -- het woord “flatus vocis”, een luchtverplaatsing van onze stem, is hetzelfde voor alle individuele exemplaren. De zaak waarnaar het woord ‘refereert’ (verwijst), is telkens weer gedeeltelijk verschillend. Vgl. 118 (Euripides’ formulering van het nominalisme).

Het begrip ‘werkelijk bestaan’. -

Wat, dus, werkelijk bestaat, is het individuele, het singuliere. Wat binnen onze empirische rede bestaat, nl. onze universele begrippen, zijn hoogstens soortbegrippen.

Gevolg: laat ons de identische woorden niet verwarren met de bestaande dingen. Dat verwijst Locke, als nominalist, aan

(i) de aristotelische abstractionisten, die iets werkelijk universeels in de bestaande dingen zelf aannemen,

(ii) de Platonische ideationisten, die daarenboven dat werkelijk universele in de werkelijke fenomenen opvatten als voorafbestaande in b.v. de geest van de heealstichter (demiourgos).

Het beginnende criticisme. -

De term ‘criticisme’ wordt gewoonlijk voorbehouden voor I. Kant, de topfiguur van de Duitse aufklärung. Maar hij kan gerust op Locke toegepast worden. Zoals A. Weber, *hist. D. 1. Ph. Europ.*, 339, zegt: het essay van Locke had tot doel

i. De oorsprong van onze denkbeelden bloot te trekken,

ii. De zekerheidsgraad en vooral de begrensdheid tot waarneming van onze, - zelfs intellectuele, kennis (kf 198: intuïtie) stevig aan te duiden. Maar ook dat doet Kant, - alleen maar grondiger.

M.a.w.: al wat onze innerlijke of uitwendige waarneming te buiten gaat, is betwifelbaar. Wij bevinden ons steeds in de sfeer van het scepticisme, waarmee men worstelt (kf 188, -- 193 (Descartes), 204 (Locke)).

De crisis der traditionele metafysiek (ontologie).

Kijken wij eens hoe Locke zich uitspreekt over de metafysische drieledigheid - ziel, God, buitenwereld (kf 195 (de drie substanties)) - empiristisch geduid.

(1) ik heb een onmiddellijke, intuïtieve kennis (immediatisme) van het

feit dat ik besta. -- maar - en hiermee zien wij het verschil met de niet-empiristische Descartes - ik weet zo goed als niets omtrent het wezen van de ziel (zoals de traditionele metafysiek beweert). -

Op één punt gaat Locke verder: ik heb het bewustzijn van mijn individuele identiteit, want ik neem deze waar in mijn zelfbewustzijn. Zo b.v. kan ik mij herinneren dat ik, twintig jaar geleden, iets deed: “ik ben werkelijk dezelfde nu die twintig jaar vroeger het deed”. Waarop de radicale sceptiekers zelf repliceren: “vergist gij u niet, Locke”.

(2) Ik heb een zekere kennis van het bestaan van God. Niet, zoals bij Descartes, o.g.v. een half-mystieke intuïtie van ‘het oneindige’, neen: ik weet, daarbij, zo goed als niets omtrent de oneindige aard van de goddelijk wezenseigenschappen. Meer nog: ik ken God enkel d.m.v. de ene of andere bewijsvoering (mediatisme).

(3) Ik heb een kennis van de dingen uit de bestaande buitenwereld; maar, daarbij, is het duidelijk dat ik ze niet direct ken (mediatisme).

Gevolg: informatie is er maar voor zover onze denkbeelden - na toetsing aan de feiten - met deze feiten overeenstemmen (immediatisme). Maar wat “het wezen” (zoals de traditionele metafysiek dat denkt) van de dingen uit de buitenwereld werkelijk is, daarvan weet ik zo goed als niets. Ik neem, immers, enkel ‘eigenschappen’ (= hechtheid, -- uitgebreidheid, meetkundige vormen, -- bewegingen) waar. Meer niet.

Besluit. -- De klassieke metafysiek, die draaide rond drie hoofdbegrippen - ziel (onsterfelijkheid, zedelijke verantwoordelijkheid), God (schepper, rechter), wereld (kosmos als geordend heelal b.v.) - wordt betwifelbaar. En bevindt zich in een twijfelachtige onderneming.

Algemeen besluit: moderne foundationalismen. -

Zowel Locke als Descartes willen een wetenschappelijke ontologie construeren. Zoals Coreth, o.c.,34f., zegt: zij menen onbetwifelbare ‘fundamenten’ (grondslagen) aan te treffen in eerste, onmiddellijk gegeven intuïties (immediatisme), die apodictische zekerheden opleveren. -- Model staat de sciëntistiek van die dagen. De oudheid en de midden-eeuwen hebben zoiets nooit aangedurfd.

Bij een Hegel wordt dat “de absolute methode van het absolute systeem”. De grote vergissing was: zelfs die eerste fundamenten zijn reeds duidingen, geen ongeïnterpreteerde ‘feiten’ en dus voor twijfel vatbaar.

Een drieëntwintigste steekproef: het sadiaans rationalisme.

“Le divin marquis”, -- zo heten ze hem!

Donatien Alphonse François, Marquis de Sade (Paris 1740/ asile des fous (Charenton) 1814), is bekend om volgende pornografische werken: *Les 120 journées de Sodome* (1787), *Justine ou les malheurs de la vertu* (1791), *La philosophie dans le boudoir* (1795).

Petit Larousse en couleurs (1972) voegt daaraan toe:” Zijn romans tonen personages die geobsedeerd zijn door het perverse plezier onschuldige zielen te laten lijden (sadisme), maar het belang van zijn werk ligt in zijn verslag van de opstand van een vrije man tegen God en de maatschappij”. -

Men kan het niet beter samenvatten. De moderne intelligentsia is dermate ‘bezeten’ door “de opstandigheid tegen God en de samenleving” dat zij zelfs de pornografie - als pornografie - erbij neemt. M.a.w.: in het pornobedrijf zelf werkt:

- (i) de autonomie, “l’ homme libre” (Larousse) (identiteit),
- (ii) zichzelf eigenmachtig uit (zelfbevestiging),
- (iii) zelfs tegen de hoogste levenswaarden in (ontkenning; kf 119,-- 173, 182).

Doordat wij deze grondvorm van ‘autonomie’ telkens weer, vaststellen en wij hem weerom, in het pornobedrijf, dat in de ‘vrije’ landen (kf 183vv.: Moderniteit als ‘vrijheid’) een schitterende bloei kent - het is één der opvallende kenmerken van de moderniteit, voor zover zij zich tegen de tradities aftekent, - aantreffen, zijn wij wel verplicht erover te spreken.

A.-- De twee vooropstellingen bij uitstek. -

Indien men de sadiaanse teksten wil begrijpen, moet men uitgaan van

- (i) het materialisme in de XVIII- d’ eeuwse zin en
- (ii) het libertinisme (vrijgeesterij).

A.I.-- het moderne materialisme. –

Vermelden wij een ***bibl. steekproef:***

Fr. A. Lange, Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in die Gegenwart, -- vooral I (Geschichte des Materialismus bis auf Kant), Leipzig, 1866-1;

-- *Joh. Fischl, Materialismus und Positivismus in der Gegenwart (Ein Beitrag zur Aussprache über die Weltanschauung des modernen Menschen)*, Graz/ Wien/ Altötting, 1953 (steller behandelt het XIX-de en- XX-st’ eeuwse materialisme, -- in zijn twee vormen, het Mechanicistische en het ‘Dialectische’ (Marx, Sovjetfilosofie));

-- *O. Bloch, Le matérialisme*, Paris, 1965 (o.m. 59/61 (Le mécanisme cartésien));

-- *J.K. Feibleman, The New Materialism*, The Hague, 1970;

-- *R. Desne, prés., Les matérialistes français de 1750 à 1800*, Paris, 1965.

-- D. Dubarle, O.P., *Concept de la matière et discussions sur le matérialisme*, in: *Science et matérialisme (Recherches et Débats du Centre Catholique des Intellectuels de France)*, No. 41 (1962: déc.), 37/70 (een grondige studie van het begrip ‘stof’ (materie), voor zover de klassieke intelligentsia dit ziet).

Hieraan is echter volledigheidshalve, toe te voegen:

J.J. Poortman, *Ochêma (Geschiedenis en zin van het Hylisch Pluralisme)*, Assen, 1954,

- J.J. Poortman, *Vehicles of Consciousness, I-IV*, Utrecht, 1978 (een bijzonder diepgaande studie over de niet-klassieke denkbeelden inzake ‘stof’ (fijn- of ijlstoffelijkheid, ‘oerstoffelijkheid’ e.d.m.), die o.i. niet mogen overgeslagen worden, wil men een volledig inzicht bereiken).

De cartesiaanse mentaliteit als prematerialisme. -

Bibl. st.: C. Forest, C.P., *Le cartésianisme et l’oriëntation de la science moderne*, Liege/ Paris, 1938, 3, schrijft: “Het Cartesianisme als systeem werd nogal vlug verlaten. Toch bleef Descartes daardoor niet minder én de moderne filosofieën én de moderne wetenschappen beïnvloeden”. Daarom juist betitelen wij dit tekstgedeelte met de naam ‘Cartesiaanse mentaliteit’. Een mentaliteit is geen leerstelsel. Het ‘zweeft’, het is dat ongreepbare, maar invloedrijke dat een ‘mentaliteit’ uitmaakt.

(1) Descartes was én filosofisch én als gelovige (want dat blijkt hij radicaal gebleven te zijn) spiritualist.

De term ‘Spiritualisme’ omvat

(i) het geloof in de ziel (onsterfelijkheid, verantwoordelijkheid) en

(ii) het geloof in een bovenzinnelijke, immateriële (= onstoffelijke) wereld, in en toch ergens boven de stoffelijk-zichtbare werkelijkheden (waarin God, gewoonlijk toch, een centrale rol speelt).

M.a.w.: Descartes was geen ‘materialist’, zeker niet. cfr. Forest, o.c.,9. -

(2) En toch was hij prematerialist. *Voltaire* (1604/1778; topfiguur van de Franse revolutionaire Verlichting (Lumières)), in *Oeuvres complètes* (1784), t. 31, 1, zegt dat vele mensen - hij noemt ze op - die hij gekend heeft, beweerden dat “het cartesianisme” (*opm.*: let wel: niet Descartes zelf) hen ertoe gebracht heeft zelfs niet meer in God te geloven. (Zie Lange, o.c., I, 368).

Opm. -- Dit is één der vele voorbeelden van harmonie der tegengestelden, zoals de Oude Grieken dit dachten: de omslag in het tegendeel (Spiritualisme slaat om in Materialisme) bewijst het.

Toelichtingen. -

Welke 'elementen' werken in Descartes' systeem zo dat het pre-materialistisch is?

(i) *Vergeten wij niet* (kf 193) *het gegeven bij uitstek,*

dat het moderne rationalisme bepaalt, nl. het scepticisme. Wij herhalen: de Sceptieker(in) houdt zich aan het zicht- en tastbare. De grove stof - ter onderscheiding van de ijle of fijne ('subtiële') stof - is onmiddellijk gegeven (immediatisme) en als dusdanig onloochenbaar. Of, met Descartes, 'evident'.

Zoals wij zagen, Kf 24, -- 193, 201:

(i) het innerlijk doorleefde (reflectief-introspectief bereikbaar) en

(ii) het transrationele of theosofische delen niet in die 'evidentie', -- zijn dan ook niet of zeker niet zo 'geloofwaardig'. Laat ons zeggen dat zij, in sceptische ogen, eerder onwaarschijnlijk zijn.

(ii) *Tweede 'element' dat werkt: het cartesische dualisme. --*

kf 196 deed het ons inzien: de Katholieke denker *Jacques Maritain* (1632/1973: Neothomist), in zijn *Le songe de Descartes* (1932), zoals in zijn *Religion et culture* (1930) schetste het 'paradigma' (basisdenkpatroon) van Descartes als volgt.

Wat de H. Thomas van Aquino (topfiguur der Hoogcholastiek) uitzegt van de engel, een levenskrachtige geestelijke substantie, dat uitgerekend zegt Descartes reeds van de ziel van de aardse mens. "un ange habitant 'une machine'" of "un ange conduisant une machine" is de aardse mens.

Inderdaad twee, 'duidelijke' en Godgegeven denkbeelden zijn onze ziel aangeboren, nl. la pensée (het denken), wezenscentrek der ziel, en l' étendue (de uitgebreidheid), wezenscentrek van het lichaam en de stof.

In tegenstelling tot het platonisme (dat een goddienstwetenschappelijk 'dualiteitsgeloof' huldigt), knoopt het cartesianisme aan bij het antiek-Griekse mechanisme, zoals dat o.m. bij de atomsten aantrefbaar is, nl. Leukippos van Miletos en diens leerling Demokritos van Abdera (-460/-370). -

De Moderne herstichting ervan zal de achtergrond vormen - weerom: een 'mentaliteit' - van alle Moderne kosmologieën (= heelalopvattingen) (Forest, o.c.,5), -- behalve de dialectische der Marxisten. -

Pierre Duhem (1861/1916; vakwetenschappen), Henri Bergson (1859/1941; Joods wijsgeer), Alexis Carrel (1873/1944; Nobelprijswinnaar 1912 (fysiologie/ geneeskunde)) hebben het Mechanisme aangeklaagd: "Het betrok onze cultuur in een wetenschap, die haar triomf beleefde, maar dit terwijl de mens eraan ten onder ging". (*A. Carrel, L' homme, cet inconnu* (1933)).

Het Reductivisme. -

Onder 'Reductivisme' verstaan wij de neiging om het hogere (anagogische) te begrijpen vanuit het lagere. Het hogere wordt 'gereduceerd' (herleid, verminderd) tot het lagere. -

Appl. mod. - zoals wij zagen, kf 194, is het eerste domein, waarop Descartes zijn mechanisme toepaste, de biologie. Het 'reductieve' ervan bestaat erin dat men louter mechanische materie als enige vooropstelling gebruikt om het levende te verklaren. -

Beluister een Nicole Malebranche (1638/1715) één der belangrijkste Cartesianen: "Indien een dier huilt, dan is dit volgens de wetten, die het ontsnappen van de lucht uit een lichaam, waar in die lucht is opgesloten, beheersen: tussen een hond die blaft en een klok die weerklinkt, is er geen verschil". (Forest, o.c.,6). -

Opm. -- Het Reductivisme kan verscheiden aan het werk zijn:

(i) als methode, - in welk geval het perfect aannemelijk is, want dan beweert men niet dat het totale gegeven verklaard wordt, maar enkel een mechanistische schijf ervan;

(ii) als ideologie -- wat het geval was bij velen (men meende het gehele fenomeen te vatten);

(iii) als mode, - wat bij oppervlakkige, de Moderne 'trend' (stroming) volgende geesten het geval was, nl. zoveel mogelijk geest en biologisch leven duiden vanuit natuur-wetenschap en wiskunde (= sciëntistiek).

Het Hylisch Pluralisme. -

De huidige paranormologie,- - zeker het traditionele occultisme (kf 9, 24, 33) hebben de mens drieledig geduid:

(i) hij/ zij is een grofstoffelijk lichaam (dat, behalve een Mechanisch aspect, eigenlijk een levend organisme is);

(ii) hij/ zij is een fijnstoffelijk zielelichaam (ook kortweg: 'ziel'), als tussenschakel tussen het grofstoffelijke lichaam en de reine, onstoffelijke ziel (geest). Dit leefde bij Francis Bacon (kf 197) en bij Descartes nog voort onder de naam van 'levensgeesten' (spiritus animales, "esprits animaux")

(iii) de mens is, bovendien, nog een louter geestelijk, onstoffelijk 'ik' (subject), -- een dieper 'ego'. -

Pas die drie wezenstrekken samen maken de mens begrijpelijk, volgens de Theosofische wijsbegeerte.

'Hylisch' betekent 'materieel': "Hylisch pluralisme" betekent dat men een veelvoud van materie vooropstelt, om de fenomenen in hun totaliteit te kunnen begrijpen. Dit is het holisme van New Age (kf 11).

A.II. Het libertinisme (vrijgeesterij).

Bibl. steekpr.: A. Adam, *Les libertins au XVIIe siècle*, Paris, 1964;

-- Cl. Reichler, *L'âge libertin*, Ed. de Minuit (1987);

-- J.- Ch. Gateau, *Biographies: Salades panachées de salons libertins*, in: *Journal de Genève* (30.05.1987).-

“Cerebraal, smachtend en overgevoelig als zij was, is de XVIII-de eeuw in de mode. Zij wordt ons bijgebracht doorheen vier liefhebbers van ergerlijke rauwkost”.

Aldus leidt Gateau zijn korte bespreking in van vier boeken:

1. *Duc de Castries, Le scandaleuse Madame de Tencin* (= C1. Guérin (1682/1749)) - (Perrin),

2. *L. Desgraves, Montesquieu* (1669/1755; de Liberale denker. (Mazarine),

3. *Benedetta Craveri, Madame du Deffand et son monde* (Le Seuil), - het salon van Mevrouw de Deffand zet, in 1747, dat van mevrouw de Tencin voort; zij was intelligent en ‘libertine’, net als de Tencin en al even cynisch (cf 110/123),

4. *J.-J. Pauvert, Sade vivant, I (Une innocence sauvage)* (R. Laffont), waarover straks meer.

Claude Reichler, L'âge libertin,

Reichler geeft het libertinisme weer: de mens die zich dermate vrij weet en uitleeft dat hij de vooropstellingen - ook de zo goed als algemeen aanvaarde - van de gevestigde samenleving vervangt door zijn individuele vooropstellingen, - Reichler onderscheidt o.m. drie types:

a. de dichter Théophile de Viau, die luidop verkondigt, met als gevolg dat hij, op vorstelijk bevel, in de gevangenis terecht komt;

b. de denker-historicus Pierre Bayle (bekend om zijn *Dictionnaire historique et critique* (1696/1697), praktisch de eerste Moderne geschiedenis der wijsbegeerte), die, ofschoon Libertijn, het masker van “un honnête homme” (“een eerbaar mens”) aanneemt;

c. het typisch XVIIIe eeuwse Libertinisme dat theatraal doet. - Centraal staat de vrouw en, inzonderheid, de vrouw als erotisch lichaam, alsook de seks. Behalve de uitwendige remmen (religie, gevestigde zeden, koningschap) legt Reichler ook de nadruk op de innerlijke remmen (eeuwen geremde cultuur legt men niet zomaar af). Het boek bestrijkt zowat de periode 1680/1789. -

Opm.-. J.P. Dubost e.a., *L'Enfer de la bibliothèque Nationale 7*, Paris, 1988, geeft *Oeuvres érotiques du XVIIe siècle*, waaruit blijkt dat het Franse Libertinisme o.m. ook Italiaanse oorsprongen heeft; zo Pietro Aretino (1492/1556; *Sonnetti lussuriosi*, -- *Ragionamenti* (1336;1556), een wulps schrijver.

Luisteren wij naar A. Adam, *Les libertins au XVIIe siècle*, 7: “Rond 1620 groeit de vrijgeesterij (“le libertinage”) uit tot een lopend vuur dat een goed deel van de jonge adel in Parijs meesleept”. Denk erom: Galilei krijgt de eerste moeilijkheden inzake heliocentrisme rond 1610; Descartes is vierentwintig in 1620. -

Opm.-- Andere studies over het Libertinisme tonen aan dat, ook in volle Middeleeuwen, een typisch Middeleeuws Libertinisme bestond: waartoe zouden de Minnezangers “de minne”, veredeld (t.o.v. de verloederende vorm ervan) voorgedragen hebben?

Besluit. -- Wij staan hiermee voor een cultuurfeit dat wij niet onbesproken kunnen laten.

Een definitie. -

Fr. Engels, *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*, Stuttgart, 1888, ii in fine, schrijft:

“De ‘Philister’ (bekrompen burger) verstaat onder ‘materialisme’, vreten, zuipen, gluren, ‘vleselijke lust’ en hoogmoedig optreden, geldzucht, schraapzucht, hebzucht, jacht op profijt, beurzenzwendel, -- kort gezegd: al die smerige slechte eigenschappen waaraan hij zichzelf, in het geheim, overlevert”.

‘Materialisme’ staat, hier, blijkbaar voor Libertinisme. Maar het is toch opvallend dat het taalgebruik, op zeker ogenblik, de twee termen, tot op zekere hoogte, als synoniemen opvat.

Toch moeten wij opletten: **a.** reeds Reichler onderscheidt drie types van Libertijn, **b.** ook Adam maakt onderscheiden. Adam zegt dat er, behalve wellustig-wrede, ook koel- berekenende vrije geesten zijn, -- beide even rationeel. Zodat Engels’ definitie maar op een gedeelte van ons onderwerp slaat.

De libertijnse hypothese.

Zoals in alle levens- en wereldbeschouwingen, zo ook hier. Er zijn Libertijnen, die hun vooropstellingen doorleven, zonder veel theorie. Er zijn er die een echte filosofie ontwikkelen.

A. Traditiekritiek.

cfr. kf 191, -- 192 (Descartes), 199 (Locke).

-- De Spiritualistische traditie (Godsgeloof, ook de Bijbel inbegrepen) wordt, sceptisch, verworpen.

B. Rationalisme.

Het lot, “le destin”, d.i. de opperste wetmatigheid, die alles beheerst, “Première Puissance”, heeft de natuur geordend en ordent ze doorlopend (ook ons leven).

“**Levende beginselen**” worden vooropgesteld. Zij verhuizen van de ene (levens)vorm naar de andere, in een eeuwige beweging. Dit om de vormen in kwestie - een plant, een

dier, een mens - levend te maken. -

Opm. Met deze opvatting van 'levende principes' vermijdt de Libertijn die mentaliteit het Reductivisme (Kf 209) en blijft een stukje Archaïsche duiding van al wat leeft, door-leven. -- Verwar die 'levende beginselen' nu, niet met de Bijbelse of Platonische ziele-opvatting: de Libertijn - aldus A. Adam - gelooft niet in de onsterfelijkheid van de ziel.

Het typische Rationalisme.

1. De lotsduiding - als Eerste Macht - is de vervanging van de traditionele Godheid. In de lijn van het doorgezette Scepticisme, oergrond van het moderne rationalisme. -

2. Maar de rationaliteit blijkt, ook nog, rechtstreeks. A. Adam, o.c., 12s., zegt dat het Libertinisme, als vrijdenkerij (vrijgeesterij), 'Verlicht' ("illuminé") is. Meer nog: het heet zichzelf ook 'Verlicht'.

a. Preciezer: zij nemen kritisch (kf 204: van Locke tot Kant) afstand t.o.v. de "dwalingen van het gewone volk" (élitisme), dat prijsgegeven is aan het bedrog en de begoochelingen, eigen aan het "gemene verstand". -

b. Dit, in naam van "het licht van de rede" eigen aan de Libertijn. -

Besluit: rond 1620 bestaat er, vooral bij de jonge aristocraten, een echt verlicht rationalisme. Iets, waarover de doorsnee handboeken van geschiedenis der filosofie niet of te weinig gewagen.

Applicatief model: Godsdiensstkritiek.

Wat zijn de religies, -- de Bijbels-christelijke voorop? Het zijn vormen van politiek volksbedrog: machtigen - de politieke klasse - maken onmachtigen - het gewone 'onverlichte' volk - wijs dat er een godheid, een zedenwet e.d.m. bestaat.

Om de machtelozen dezer aarde een valse moraal aan te pappen - waarin zij zelf niet eens geloven - en ze zo 'braaf' (onderworpen) te houden.

Toen reeds weerklonk wat wij, vooral sedert het Tweede Vaticaans Concilie (1962/1965) vaker gehoord hebben, zelfs in de mond van Katholieken: "wat hebben ze ons allemaal wijsgemaakt?". -

Niet zozeer een Galilei, een Descartes of een Locke, maar een *Teophile de Viau* (Adem, o.c.,7), een Gaston d' Orleans (o.c.,9), een auteur van *les quatrains du deïste* (o.c.,10) maken rond 1624 een verlichting uit.

Beter gekend zijn Libertijnen als la Mothe le Vayer (1586/1672; een radicaal Sceptieker-christen, die 'précepteur' (opvoeder) van Louis XIV was) of Gassendi (1592/1655; de rivaal van Descartes) (O.c., 15). -- Rationalistisch gezien zijn zij op hun tijd vooruit.

B. -- Het sadiaanse rationalisme. --

Over de Sade is veel geschreven; *een steekproef*: biografieën als E. Lely, *Vie du marquis de Sade, Paris*, 1965 (1952-1 en 1957-2 in één boek);

-- J.-J. Pauvert, *Sade vivant, I (Une innocence sauvage (1740/1772))* (Laffont);-- beoordelingen als R. Jean, *Un portrait de Sade*, Actes Sud, 1989 (Jean beoordeelt hem niet negatief als een Charles Nodier (typisch voor een zekere XIX-de eeuw) of ook niet positief als de Surrealisten (typisch voor een zekere strekking in onze XX-ste eeuw);

Simone de Beauvoir, Soll man de Sade verbrennen? (Drei Essays zur Moral des Existenzialismus), Szczesny, München, 1964 (o.c., 7/34) (*Opn.*: dit boek vermijdt grenzeloze minachting en, ook, grenzeloze ophemeling: de Beauvoir, "la Sartreuse", ziet in de Sade én de schrijver én de seksueel perverse mens ineen; in typisch Rationalistische zin weigert de Sade zijn natuurgegeven afwijkingen als natuurgegeven te aanvaarden; hij zoekt - om ze te 'funderen' (kf 166) - een systeem uit te bouwen;

Beoordelingen als *Bertrand d' Astorg, introduction au monde de la terreur*, Paris, 1945 (25/33: de Sade; gelijkstelling van Saint-Just en William Blake met de Sade); -- *H. Layser, Sade - oder der andere florestan (Eins Skizze zur Tragikomödie der Intelligenz)*, in: *Antaios II* (1961) 6 (März), 515/526 (Layser ziet in de Sade een perverse graad van rationaliteit);

Vrouwelijke benadering (behalve die van Simone de Beauvoir) zijn b.v. *Angela Carter, La femme sadienne*, H. Veyrier, 1979 (een nogal beamende Feministische duiding); -- Simone Debout - Claszkievicz, *Sade*, in: *D. Huisman, dir., Dictionnaire des philosophes*, Paris, 1984, 2275/2278 (erg positieve beoordeling). -

Opn. -- Het is niet onze bedoeling al die stellingnamen te bespreken. Ons interesseert de dosis echt rationalisme in het Sadiaanse systeem, zoals de Beauvoir het heet.

Een kijkje in de Sade's bibliotheek. -- A. Carter, o.c., 65s. (onder meer), legt de nadruk op het rationalisme. In zijn bibliotheek waren te vinden:

(i) *Miguel de Cervantes (1547/1615), Don Quichotte de la Manche (opn.*: een roman van 1605 en 1615);

-- *Mad. de Lafayette (1634/1693), La Princesse de Clèves* (een roman van 1678). -

(ii) *Voltaire, Oeuvres complètes* (63 boekdelen);

J.-J. Rousseau, Oeuvres complètes (beiden zijn de topfiguren van de Franse Verlichting).

Volgens Carter onderwerpt de Sade juist die wereld van 'rationaliteit', aan zijn Libertijnse kritiek, ingekleed in pornografie.

Opm.-- Vele seksbladen - denk aan playboy - mengen rationaliteit en seks, -- nu nog, de Sade was op zijn tijd - de onze - ver vooruit.

De Sade's zelfkennis.

De Beauvoir, Faut-il brûler de Sade?, begint met een aanhaling, die als Leidmotief voor onze bespreking kan dienen:

“Autoritair, opvliegend, zonder maat of doel, -- inzake zedelijk gedrag prijsgegeven aan een verwarde fantasie, die haars gelijke niet heeft, -- atheïst tot in het fanatieke, -- kortom: zo ben ik. Doodt mij ofwel neemt mij zoals ik ben, want ik zal mijzelf toch niet veranderen”. - Meteen hebben wij, in notendop, de sadiaanse hypothese.

Enkele feiten.

(1) Als twintigjarige in het leger, als luitenant, in Duitsland, wordt hij door zijn kapitein als volgt beoordeeld: “Fort dérangé (*opm.*: in het Frans zegt men b.v. “Avoir l’esprit dérangé” (Niet goed bij zijn verstand zijn)), mais fort brave (*opm.*: dapper). --

In de hoop hem tot ‘rede’ te brengen, brengt zijn familie hem tot een huwelijk, op drieëntwintigjarige leeftijd. Snel doen echter geruchten de ronde, die hem, voor lange jaren, zullen geprangd doen zitten tussen zijn schoonmoeder, die hem de gevangenis in wil, en zijn vrouw die hemel en aarde verzet om hem eruit te houden.

(2) De processen van Arcueil (april/ juni 1768) behandelen het feit dat hij, in Arcueil, een leurster, Rose Keller, aan erotiserende geselingen onderwierp. -

De processen van Marseille (juni/ september 1772) behandelen het feit dat hij een groep prostituees aanwerft, -- om deze vrouwen - met zijn kamerdienaar - aan een aantal perversiteiten te onderwerpen. -

Opm.-- Om de veelduidigheid van de Sade te illustreren:

(i) H. Leyser, a.c., 517, zegt dat dergelijke afwijkingen maar begrepen kunnen worden “auf der Ebene des aufgeklärten Intellektualismus” (op het vlak van het Verlichte Intellectualisme);

(ii) Simone Debout-Oleszkiewicz, a.c., 2275, zegt: “Sade fut emprisonné trente ans pour quelques délits mineurs”. (De Sade werd dertig jaren gevangen gehouden om reden van enkele kleinere delicten). --

In alle geval: in zijn slot La Coste (Provence) stichtte de Sade een soort polygame seksgroep, waarbinnen homoseksuele verhoudingen heersten, -- uitspattingen met minder-jarigen inbegrepen. -

(3) Goede Vrijdag 1790: de Sade o.g.v. algemene amnestie (Franse Revolutie) wordt vrijgelaten. Als ‘Brutus’ de Sade word hij lid van één van de vele revolutionaire clubs

waarvan hij zelfs voorzitter wordt. In de lente van 1793 wordt de Sade tot rechter benoemd. Aangezien hij niets anders doet dan de aangeklaagden vrijspreken - zelfs zijn vroegere vijanden - , wordt hij beschuldigd van moderantisme (een politieke houding die gematigdheid, i.p.v. fanatisme en extremisme, preekt) en, meteen, weerom aangehouden.

(4) Onder Napoleon (1769/1821) wordt hij in een krankzinnigenasiel tot aan zijn dood opgesloten. -- Ziedaar enkele voorname feiten.

Het sadianse systeem.

Wij geven, nu, enkele hoofdtrekken.

1.-- *Libertinisme.* -

Behalve dat de Sade het van zichzelf uitzegt, laten wij het toch nog even doorschemeren vanuit één van zijn werken, nl. *Justine of de tegenspoed der deugdzaamheid*, Amsterdam, 1978-11, 318vv..

(i) “Tegelijkertijd trok die Libertijn mijn rokken omhoog” (315).--

(ii) “Rochelend als iemand die op sterven ligt, stootte deze onverbeterlijke Libertijn, daarbij, nog verschrikkelijke Godslasteringen uit”. (321).

(iii) “(...) De twee Libertijnen, over mij heen gebogen (...) “. (321). (iv) “Mijn billen doen, voor sommigen, dienst als wellustig schouwspel, - voor anderen als mikpunt van hun wreedheid: onze twee Libertijnen (...) trekken zich tenslotte terug (...). “De twee Libertijnen grepen mij beet”. (326). -

Men verontschuldige ons voor deze ‘rauwkostteksten’, maar zij geven een staaltje van één aspect van wat men gewoonlijk bestempelt als sadisme, d.i. de fusie van wellust en wreedheid. Om van het ‘godslasterlijke’ te zwijgen.

2.-- *Strikt Rationalisme.* -

Wat een aantal Sadekenners hebben vastgesteld, blijkt b.v. uit volgende steekproef: “Ik laat mij door geen ander licht leiden dan het licht van mijn eigen rede” zegt Juliette, de ijzige heldin - in de stijl van de heldenfiguren van Voltaire b.v..

Merk op dat de metafoor van het licht (‘Lumières’) duidelijk werkt; cfr. cf 161. -- Dit heeft, na al wat wij gezien hebben, geen uitleg meer nodig.-

3.-- *Energetisme.*

Het begrip ‘energie’ word actueler dan te voren in de loop van de Eerste Industriële Revolutie (kf 135) - men denke aan de energie der stoommachine -, einde XVIII-de eeuw. Maar de Sade huldigt een eigen energetica.

-- B. d’Astorg, *Intr. au monde d.l. terreur*, 30, zegt: “De term ‘energie’ (‘énergie’) heeft de Sade doorlopend

gebruikt - in de aller modernste zin - van 'elan vital' (levensaanloop), d.i. het dynamisme dat het menselijk geslacht stuwt in de richting van zijn brutale zelfontplooiing en zelfovertreffing. -

Appl. model. -- De diefstal. -- Een diefstal is een applicatief model van een oergrond van 'energie' - aldus de Sade zelf -; bijgevolg: de mens, die zo nalatig is dat hij zich laat bestelen, zou men moeten bestraffen. -

Appl. model. -- De liefdadigheid. -- Liefdadig zijn is te veroordelen: het went de arme aan een reeks hulpverleningen, -- wat zijn 'energie' schaadt.

4.-- Atheïsme.

'Atheïsme' is Godloochening, *R. Desne, Les matérialistes Français*, 88s., haalt aan wat volgt. -

Een Materialiste, "la Durand", is aan het woord: "Mijn vrienden," zegt Durand, "hoe meer wij de natuur bestuderen (let wel: het basisbegrip voor een Materialist), hoe meer wij haar geheimen ontfutselen, hoe beter wij haar energie kennen. -- En hoe meer men overtuigd is van de nutteloosheid van een god, hoe verfoeilijker, belachelijker en verachtelijker de oprichting van dit afgodsbeeld is van alle hersenschimmen. Deze onwaardige fabel, bij alle mensen uit angst geboren, is het laatste effect van menselijke dwaasheid. -

Nogmaals: het is een misverstand de natuur te veronderstellen dat zij een auteur heeft. Het is zich blind staren op alle gevolgen van deze eerste macht om degene toe te laten die haar leidt.". Ziedaar, in het Frans zelf, de atheïstische belijdenis (want een credo is het, waarlijk) van een sadiaanse ontvoogde vrouw. -

Kf 211 heeft ons reeds het begrip "première puissance" bijgebracht, als onderdeel van de libertijnse hypothese. De Sadiaanse hypothese herneemt dit onderdeel. Het is - wat men vaker heet - het lot, de lotsbestemming - een soort wetmatigheid, die de natuur als geheel doorzindert en vooral beheerst.

Hiermee keert men, in zekere zin, terug naar de archaische tijden: niet zonder reden heeft een Susan Sontag (Kf 28) de Sade bij het primitivisme ondergebracht. Natuurlijk, niet enkel om reden van dit begrip 'lot'.

5.-- Sacralisering van de misdaad.

De ethiek-politiek (= menswetenschappen), die bij zo'n vooropstellingen past, is de volgende. -- In *Les 120 journées de Sodome* luidt het: "Al is het waar dat de misdaad niet de hoge adel die men in de deugd aantreft, bezit, is zij toch niet steeds het verhevenste? Vertoont de misdaad niet ononderbroken de kentering van het grootse ('grandeur')

en van het verhevene ('sublimate')? Haalt zij het niet, daardoor, en zal zij het niet altijd halen op de eentonige en verwijfde ('afféminés') bekoorlijkheden van de deugd?". -

De atheïst, zoals reeds Ludwig Feuerbach (1804/1872; Links Hegeliaan) inzag, verwerpt wel God als persoon(lijkheid), maar behoudt - om zingeving mogelijk te houden - Gods eigenschappen, de heiligheid hier onder de namen 'verhevenheid', 'grootseid', vermeld op de eerste plaats: de misdaad, d.i. de act waarin het atheïsme van de Libertijn, die de bode was, zich uitleeft, verwerpt wel God als persoon(lijkheid), maar behoudt - om de belevens te sacraliseren, d.i. te heiligen - Gods wezenskenmerk bij uitstek, zijn 'verhevenheid' of 'heiligheid'.

De maatschappijleer.

Een ethiek behelst steevast een politiek, d.i. een denkbeeld van het samenleven. -

B. d'Astorg, 29, haalt aan: "De maatschappij - om haar broze heerschappij staande te houden - heeft er de wetgeving op uitgevonden.

De wetten zijn, dan ook, in een eeuwigdurende contradictie met het individuele belang, dat - welteverstaan - steeds contradictorisch is met "het algemene belang". De wetten, die 'goed' zijn voor de maatschappij, zijn "zeer slecht" voor het individu, dat er een lid van is.

De reden: voor die éne keer dat de wetten de enkeling beschermen, belemmeren zij hem/ haar, - leggen zij hem/ haar aan banden gedurende de drie vierden van zijn leven". Aldus de Sade. -

Opm. Men herleze, nu, kf 118vv. (protosofistiek), en men zal inzien dat Dodds, waar hij een parallel ziet tussen Antieke Protosofistiek en Modern Liberalisme (kf 115: de gemeenschappelijke eigenschappen: individualisme, humanisme, secularisering, traditie-kritiek in naam van 'rationaliteit', vooruitgangsgeloof), gelijk haalt.

Alleen dat de Sade de uiterste consequenties trekt uit de gemeenschappelijke voorop-stellingen waar de anderen aarzelen, -- misschien uit atavisme (kf 42, 155).

Sadiaans nominalisme. -

Herlees cf 118 (Euripides' omschrijving): de woorden ('nomina', letterlijk: de namen) zijn overal dezelfde; de dingen, door die woorden aangeduid, verschillen overal.

-

E. d'Astorg, o.c. 27, haalt aan: "Twijfel niet, Eugénie. de woorden 'deugd' en 'ondeugd' bedoelen slechts (*opm.*: Reductivisme) zuiver lokale (*opm.* particuliere) denk-inhouden. (1) Er bestaat geen enkele daad - hoe uitzonderlijk

gij ze u ook inbeeldt - die een echte misdaad is.

(2) Er bestaat ook geen enkele daad die men een echte deugd kan noemen”. -- Aldus de Sade.

Moord. -- Eén toepassing.- R. Desne, o.c., 237, haalt de Sade aan: “Herhalen wij het onophoudelijk nooit zal een ‘wijze’ natie op de gedachte komen de moord als ‘misdraad’ te veroordelen”. -

(i) **Tegenmodel.** -- Opdat moord een misdaad zou zijn, zou men de mogelijkheid van vernietiging moeten aannemen. Nu, zo-even zagen wij dat deze stelling onaanvaardbaar is. (*opm.*: een redenering uit het ongerijmde; het begrip ‘misdraad’ behelst echte ‘vernietiging’; welnu, zoiets, in de Sade’s denksysteem, is ondenkbaar, absurd).--

(ii) **Model** “Ik herhaal: moord is slechts (*opm.*: reductivisme) een vormverandering, waarbij noch de wetmatigheid eigen aan de (biologische) ‘rijken’ (planten, dieren, mensen), noch de wetmatigheid van de natuur ook maar iets verliezen. Integendeel: beide wetmatigheden winnen er enorm bij. --

(iii) **Tegenmodel.**-- Daarom, dus, een mens straffen enkel en alleen omdat hij wat vroeger “een portie materie” (*opm.*: het Materialisme van de Sade) aan de natuurelementen teruggegeven heeft, -- nl. door iemand te vermoorden-- vervroegt de misdadiger het verrottingsproces van diens lichaam. --

Materialistisch gezien is zelfs een wens - net als alle natuurlichamen - een portie materie, meer niet. Meer nog: het is zo dat die “portie materie” toch natuurnoodzakelijk tot de natuurelementen terugkeert. Deze elementen der natuur gebruiken, zodra zij tot hen teruggekeerd is, deze “portie materie” om er nieuwe vormen uit samen te stellen. Is een vlieg nu meer waard dan een pasja of een Kapucijnermonnik?”.

Hartversterkend Materialistisch proza! Herneem kort kf 211, onderaan: “vorm, vormen”. zo stak het al, principieel, in het vroegere libertinisme. Zo is het woord voor moord “vervroegde vormverandering”. De ‘levende beginselen’ verhuizen, toch, metter-tijd: moord dwingt een levend beginsel tot vervroegde verplaatsing in een nieuwe ‘vorm’ van materie .-

Met deze Materialistische redenering ‘fundeert’ (kf 188: foundationisme; 213 (de Beauvoir)) de Sade zijn nominalisme inzake deugd en ondeugd, inzake moord e.d.m..

Een funderende redenering.

Eén: Een woord, dat de zaak een naam geeft.

Twee: nominalisme. Het radicaal autonome individu, louter ‘humaan’ (zonder God) duidt radicaal vrij de gegevens der ervaring.

Het Rode boekje voor scholieren.

Wij kennen het nog: *Claartje Hülsenbeck/ Jan Louman/ Anton Oskamp, Het rode boekje voor scholieren*, Utrecht 1970-1, 1971-8.

“Eigentijdse leraren, -- ‘kritische’ leraren (cf 204, 212 (Vrijgeesterij)), in samenwerking met hun leerlingen, redeneren om hun nominalisme inzake “deugd of ondeugd” te ‘funderen’, op een wijze die ten zeerste gelijkt op de Sadiaanse.

Wij halen letterlijk aan: Als er in de krant staat dat iemand een zedenmisdrijf gepleegd heeft, dan klinkt dat erger dan het is. -- het gaat dan om iemand die op een bepaalde, ‘ongebruikelijke’ manier klaar kan komen.

Appl. modellen.

(i) Lees je dat “iemand onzedelijk heeft gehandeld, dan heeft hij, meestal, zijn broek opengedaan en zijn penis laten zien. Hij heet dan ‘exhibitionist’, -

(ii) Lees je dat “een man of een vrouw ontucht met minderjarigen bedreef”, dan heeft deze ‘gemasturbeerd’ waar kinderen bij waren. Of met kinderen ‘gevreëen’. -

(iii) Lees je over een ‘voyeur’ (*opm.*: gluurder), dan gaat het over een man of een vrouw die “graag kijkt hoe anderen het doen”: deze bespiedt vrijende paren, die denken dat ze alleen zijn. -- Eén enkele keer gebeurt het dat deze mensen “in paniek worden gebracht”. Dit komt door de manier waarop anderen reageren op hun gedrag. Zij weten dan niet meer wat zij doen en soms komt het tot geweld’. (O.c.,100). --

Herlees, met in uw achterhoofd, het Reductivisme:

(i) vormverandering “broek opengedaan en penis laten, meer niet;

(ii) vormverandering “waar kinderen bij waren, gemasturbeerd of gevreeën”, meer niet;

(iii) vormverandering “graag kijken hoe onwetende anderen het doen”, -- meer niet; vormverandering “door de toevallige reactie van anderen toevallig paniker en, soms, tot geweld brengen”, - meer niet.-- De naamveranderingen, o.g.v. een on.ethische lectuur (waarneming met duiding) der feiten, legt dan het gegeven vast.

Nominalisme.

‘Nihilisme’ is het ontkennen van iedere hogere idee, ideaal of waarde. In Het rode boekje voor scholieren is de hogere zin van seksualiteit, zoals de verscheidene tradities hem hebben trachten te duiden, volkomen verloren gegaan.

Die hogere, sacrale zin of ‘waarde’ is ‘nihil’, niets, geworden. Maar dat was reeds bij de Libertijnen en zeker bij een de Sade zo. Zo bouwt men een permissieve samenleving op (Kf 33, 163), die dan weer ‘Puritanismen’ uitlokt.

Opm. -- Seks en 'Seksuele Revolutie; --

De term 'seks' komt van het Latijnse 'secus' of nog 'sexus', afdeling, geslacht.

A.-- Sexappeal. -- 1920 en de jaren daarop zien - uit de USA. - de term 'sexappeal' opdagen, gecentreerd rond (vooral vrouwelijke) filmsterren.

Hij betekent "de uitstraling van een erotisch prikkelende - vrouwelijke/ mannelijke - aantrekkingskracht". 1920+ ziet 'sexappeal' uitgroeien tot een gedesacraliseerd en gecommmercialiseerd massaproduct, waar veel geld, heel veel geld (kf 116 (euboulia), -- ook kf 81) mee gemoeid is. -

B.-- Seks. -

1955+ is de tijd dat de term 'seks' in omloop geraakt: 'vrije' (versta: Libertijnse) geslachtelijke leefwijzen worden eronder verstaan.

Seksindustrie, sekshandel, -- seksmarkt, seksboetiekje, -- seksboeken, seksinfrastructuur (kunstmatige middelen), m.a.w. het hele libertijnse pornobedrijf wordt in die nieuwe term samengevat.

Het Rode boekje voor scholieren tracht de schoolgaande jeugd niet enkel informatie te verschaffen, maar ze er rechtstreeks in te betrekken door indoctrineren.

Sadiaans feminisme. -- A. Carter, o.c., 68: "De Sade blijft een monument van beschaafdheid, tegelijk monsterachtig en indrukwekkend. --Toch zou ik willen geloven dat hij de pornografie "in dienst van de vrouw" stelde. Of, wellicht, dat hij in de pornografie een ideologie te werk stelde, die niet de tegenvoeter van de vrouwenbeweging als ontvoogdingsbeweging is.

Brengen wij, in die geest, dan ook maar hulde aan die 'ouwe duivel' en beginnen wij met het aanhalen van dit prettig stuk 'retoriek':

"Bekoorlijk geslacht! Vrij zult gij zijn. Genot doorleven zult gij, net als de mannen, in al de wellustbelevingen die de natuur u als plicht oplegt. Halt houden zult gij voor geen enkele wellust. -- Moet het goddelijkste gedeelte van de mensheid onvermijdelijk in de boeien geklonken worden door het andere gedeelte? Ach! Doet uw boeien stukspringen. de natuur wil het".

B. d' Astorg, o.c., 29, is veel minder enthousiast: "te zijn als de teef, als de wolvin : ze moet toebehoren aan allen die haar willen", deze aanhaling om het op zijn zedigst uit te drukken".

M.a.w.: het is juist dat de Sade één type van vrouwenontvoogding - mondigheid (cf 191) - voorstond; het is, echter, ook juist - geschriften en daden bewijzen het - dat hij de dierlijke onderworpenheid van de vrouw voorstond.

Uitweiding. -- Het Surrealisme en de vrouw. -- Voorop wat informatie. -- Twee 'Modernistische' stromingen. -

(a) **het dadaïsme.** -- 1916+ ontstaat in Zürich, -- later overgewaaid naar Parijs en New York. 'Dada', een subversieve stroming, -- met grote nawerking (Surrealisme, Lettrisme, Pop Art, Op Art). -

(b) **het surrealisme.** -- De hypothese wordt uiteengezet in de drie Surrealistische Manifesten van André Breton (1896/1966) in 1924, 1930, 1942.

De tekst van 1924 roept de Westerse intelligentsia op tot een soort Freudisme: zich, zonder enige ethisch-politieke of esthetische normgeving, overleveren aan de impulsen van het on- en onderbewuste zieleleven.

De droom, het toeval - allerlei automatismen en vrije associaties zijn schering en inslag. Inspirerende figuur: Jeroen Bosch, William Blake, Odilon Redon, -- Guillaume Apollinaire, Giorgio de Chirico, -- de Dadaïsten, Hegel (de filosoof) en vooral Freud.

Bibl st.: *P. Schaefer, Exposition à Lausanne: la femme entre Sade et l'amour courtois*, (Tentoonstelling in Lausanne: vrouwen tussen Sade en hoofse liefde), in: *Journal de Genève* (28.11.1987). -- In 1965 hebben A. Breton en enkele vrienden eraan gedacht een tentoonstelling in te richten.

Thema: de vrouw volgens het surrealisme. Pas nu wordt dit ontwerp uitgevoerd. Zijn vertegenwoordigd:

1. voorlopers van het Surrealisme (School van Fontainebleau, Füssli, Gustave Moreau, Mucha, Gauguin).

2. de voornaamste voorvechters en vrienden van de groep (Dali, Max Ernst, Brauner, Masson, Magritte), alsook uitlopers uit Scandinavië, Groot-Brittannië en vooral Mexico.

3. Kunstenaressen, dik in de verf gazet (Leonora Carrington, Meret Oppenheim, Frida Kahlo en vele andere).

(A) De foto's der tentoonstelling bewijzen dat de vrouw steevast in het middenpunt van het Surrealisme stond: "Het vrouwelijk lichaam is alomtegenwoordig. Soms een etalagepop of een standbeeld, soms een echt lichaam, vaak gefragmenteerd".

Menig kijker is geschokt bij het zien van de blootgegeven en gefolterde lichamen, de uiteen geplooid ingewanden, -- bij al de erotische collages (*opm.:* kunstwerk bestaande uit een verscheidenheid van aaneengelijmde onderdelen). Dit alles staat uiterst ver af van het ideale denkbeeld vrouw.

(B) José Pierre, schrijver en criticus, die reeds in 1965 aan het project deelnam, stelt bij de Surrealisten, inderdaad, een ononderbroken pendeling vast tussen de hoofse of romantische zienswijze en de libertijnse, sadiaanse blik op de vrouw. -- Beide duidingen erkent hij

als onderling strijdig, ja, contradictorisch. Cfr. kf 36, multicultuur, -- meer nog: J. Pierre stelt vast dat dezelfde contradictie ook in het dagelijkse leven zelf van de voornaamste betrokkenen aanwezig is.

a. 'Donjuanisme' heet hij dat. Don Juan Tenorio, én hoogmoedig - godloos én wreedaardig - verleidelijk, is een legendarische figuur in Spanje. In De bedrieger van Sevilla van Tirso de Molina (1583/1648) komt hij, voor de eerste maal, in een kunstwerk voor. Later keert hij als thema of motto vaak terug:

b. Welnu, volgens Pierre, overheerst, in hoge mate, een of ander Don juanisme bij een aantal Surrealisten. Het bekendste is Max Ernst (1891/1976), een Frans schilder van Duitse afkomst, eerst Dadaïst, later Surrealist.

(C) Inderdaad: het Surrealisme is eerst en vooral een ontvoogdingsbeweging, typisch modernistisch. wat het bestempelt als uiterst geremde en vooral remmend werkende cultuur - de Traditionele - willen zij, 'kritisch', maatschappijkritisch (kf 191,- - 211), vervangen door een permissieve cultuur.

Hun kunstwerken zijn, voor een deel, middelen - uitdagende instrumenten - om het 'establishment', de gevestigde orde, subversief te ondermijnen. Of, althans, op losse schroeven te krijgen.

De Beauvoir's verontrusting. -

Men kan moeilijk betwijfelen dat *Simone de Beauvoir* een Feministe was. "*Le deuxième sexe*" heeft zij tegen al wat 'Sexisme' was, keihard verdedigd. Toch is zij *niet zo mals voor de Sade*:

"De eigenlijke waarde van de Sade's model ligt daarin dat het ons verontrust. Hij dwingt er ons toe opnieuw de wezenlijke vraag te stellen, die - op eigentijdse wijze - onze tijd tot nadenken dwingt "welke is de ware verhouding van de ene mens tot de andere?". -- Met deze vraag beëindigt de Beauvoir haar studie over de Sade.

Merkwaardige analogieën. -- 'Analogie' (cf 1) is enkel deelidentiteit. Toch kan zij 'sprekend' zijn. -

1. ***J.-J. Rousseau***: "Ik alleen. Ik voel mijn hart aan en ik ken de mensen: ik ben niet op de wereld gekomen als al de anderen die erop leven. Ben ik niet meer waard, ik ben tenminste anders", (in zijn *Confessions*) Cfr. *H. Arvon, L' anarchisme*, Paris, 1951, 88.

2. ***Wilhelm Meister*** (Goethe): "Mij ontplooien zoals de natuur mij gemaakt heeft, was ergens van af mijn jeugd jaren mijn verlangen en mijn lotsbestemming". (H. Arvon, *ibid.*).

Het anarchisme, ofschoon een 'sociale' beweging, draagt in zich een Libertijnse kern.

Een vierentwintigste steekproef: moderniteit.

Het wordt tijd dat wij de reeds veel gebruikte termen modern (pre en postmodern) trachten nader te preciseren, te ‘definiëren’. Als dat kan. Want echt definiëren is aartsmoeilijk.

Cultuur. -- Men kan ‘cultuur’ definiëren op meer dan één wijze. -

Nemen wij b.v. *J. van Doorn/ C. Lammers, Moderne sociologie (Een systematische inleiding)*, Utrecht/ Antwerpen, 1976-2, 105/140 (Culturele elementen). Stellers onderscheiden ‘materiële’ en ‘immateriële’ cultuur.

Onder het eerste verstaan zij “de materiele producten van menselijke activiteit” (b.v. auto, radio, televisie, -- arbeid aan de lopende band) (o.c. 110v.).

Meer algemeen gezien definiëren zij ‘cultuur’ aan de hand van vier termen: normen (o.c.,112), d.i. al wat aanleiding geeft tot geboden of verboden (desnoods raadgevingen) - elke cultuur vertoont een aantal gedragsregels, liefst algemeen aanvaard -; verwachtingen (o.c.,115), d.i. denkbeelden omtrent wat, in een cultuur, zal gebeuren (als men erin iets is of doet) - een onderwijzeres komt pas op school: van haar verwacht men dat zij haar werk zal doen -; waarden/ doeleinden (o.c. 118), d.i. objecten van gemoed en gevoel.

(*opm.*: stellers definiëren ‘waarden’ als normen in het centrum van een cultuur, die toelaten eigen en andermans gedrag te beoordelen (o.c.,119), maar waar is dan het verschil met ‘normen’, -- tenzij men het accent legt op ‘centraal’), --

Objecten van gemoed en gevoel, drijven tot wilsacten, natuurlijk; -- ‘doeleinden’ definiëren zij als min of meer gestandaardiseerde denkbeelden omtrent wat wenselijk is.

-

Besluit. -- Wanneer wij de vier elementen die cultuur beheersen, samenvatten, dan staat of valt alles met ‘waarden’, die de normen, doeleinden en verwachtingen bepalen. Axiologisch dus definiëren wij.

Modern. -

(1) Onze huidige term ‘modern’ komt van het Latijnse ‘hodiernus’ (dat, vanaf +/- 500, ook als ‘modernus’ uitgesproken wordt): het betekent ‘huidig’, ‘hedendaags’, ‘in’, ‘actueel’. -

(2) Vanaf +/- 900 wordt die term, in kerkelijke middens, tweeledig gebruikt:

a. melioratief: open, vrijzinnig, -- op de hoogte van de recentste feiten of denkbeelden (“zij/ hij is bij”), -- ondernemend;

b. pejoratief: modieus, lichtvaardig, actualistisch (meegevoerd op de vaart van actuele strekkingen), neologisch, (belust op het nieuwe omdat het nieuw is).

(3) Tussen 1520 en 1550 vooral, wordt de term ‘modern’, voor het eerst, bewust aangewend om niet-middeleeuws, post-middeleeuws aan te duiden, -- met als basisbetekenissen “huidig, actueel, progressistisch (kf 78, 79, 64, 65, vooral 87vv. wat kenmerkend is voor de Renaissancetijd (trecento in Italië, - toppunt onder Paus Leo X (één der Medici’s (kf 61)) (1475/1321), -- later in Frankrijk onder François 1 (1494/1547) en over het gehele Westen), d.i. de overgangstijd.

Karakteristieken van moderniteit. -

Onder ‘karakteristiek’ verstaan wij een poging om b.v. een cultuur in haar hoofdkentrekken te omschrijven (‘karakteriseren’). --

A. - Fr. Engels, *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen Philosophie*, Stuttgart, 1888, zegt:

“Zoals de bourgeoisie - door de grootschalige nijverheid, de concurrentie en de wereldmarkt - alle stabiele, door haar ouderdom eerbiedwaardig geworden instellingen praktisch doet verzwinden, zo ook vervluchtigen door de dialectische filosofie (*opm.*: Engels bedoelt Hegel en Marx, met hun Moderne ‘Dialectieken’, de ene idealistisch, de andere materialistisch) alle voorstellingen betreffende een definitieve, absolute waarheid en de toestanden der mensheid - even absoluut als die waarheid -, die daaraan beantwoorden.

Voor de ‘Dialectische filosofie’ bestaat er niets dat definitief, absoluut, ‘heilig’, is; inzake alles bewijst zij dat het vergankelijk is. Voor haar bestaat niets, tenzij het - ononderbroken - proces van ontstaan en vergaan (...).-

Uiterekend één conservatieve zijde, heeft zij nog: zij erkent het goede recht van welomschreven fasen van kennis en maatschappij, voor zover deze beantwoorden aan één bepaalde tijd en aan bepaalde omstandigheden. Maar ook niet meer dan dat. -- Het conservatisme van de Dialectiek is betrekkelijk haar revolutionair karakter is absoluut, -- het enig absolute dat zij nog laat gelden”.

Opm. (I) Ook Platon, als leerling van Kratulos, een Heraklitiaan ging ervan uit dat alle fenomenen ‘kinesis’, motus, beweging (in de zin van verandering), zijn, maar dan als harmonie der tegengestelden, d.i. als op- en neergang, als ontstaan en vergaan. -

(II) Ook Platon erkende een historische Dialectiek (kf 144 (Rg), 149 (Tp), 164 (Tp)), maar stabielere dan b.v. die van een Engels (door de ideeën b.v.).

(III) De Moderne of ‘Nieuwe’ Dialectiek - Hegel, Marx - verwerkt in het Plato-nische schema “ontstaan-en-vergaan” de revolutie.

B. -- **H. Barth**, *Revolution und Tradition (Ein Versuch zur Selbstverständigung der Philosophie)*, in: *Saeculum (Jahrbuch für Universalgeschichte* (München)), 14 (1963), 1/10. -- Centraal staat in het artikel de Franse revolutie (1789).

a. Steller, **H. Barth**, verwijst naar *Paul Hazard, La crise de conscience européenne* (1680/1715), Paris, 1935.-- In *De la stabilité au mouvement* (o.c; 3/29) b.v.. In die vijfendertig jaartjes speelt zich metabletisch een ‘revolutie’ af. -- “Wat een tegenstelling! Wat voor bruuske overgang!

(1). De rangorde, de tucht, de orde (waarvan het gezag de verzekering op zich nam), de dogmata, die op stevige wijze het leven beheersen: ziedaar wat de XVII-d’ eeuwers vooropstelden.

(2). De dwang, het gezag, de dogma’s: ziedaar wat degenen die onmiddellijk daarop volgen, de XVIII d’ eeuwers, uitspuwen”. Aldus Hazard. Hij legt uit:

(1) de XVII-d’ eeuwers zijn christenen, -- zij stellen een op de godheid gegrondveste orde inzake recht voorop; zij voelen zich thuis in een samenleving, waarvan de klassen ongelijk berechtigd zijn;

(2) de XVIII-d’ eeuwers zijn tegen het gevestigde christendom, -- de louter menselijke natuur is, voor hen, grondslag van iedere rechtsordering; zij dromen slechts van één ding: l’ égalité’ (gelijkberechtiging). -

Hij preciseert:

(1) de meerderheid der Fransen dacht als *Bossuet* (1627/1704; bisschop van Meaux; bekend om zijn *Discours sur l’ histoire universelle* (1681; een historiologie);

(2) plots denken zij als *Voltaire* (1694/1778; *Candide ou l’ optimisme* (1759); *Essai sur les moeurs et l’ esprit des nations* (1760; een historiologie, maar Kriticistisch). “Met andere woorden: een revolutie”. Aldus Hazard.

Opm. -- Omwentelingen, ‘revoluties’ (een term die in 1391 door Chaucer nog enkel in sterrenkundige zin verstaan werd), zijn er, -- politieke om te beginnen: 1642, 1688 (Engelse revolutie), -- 1776/1783 (Amerikaanse revolutie; kf 185),-- 1789+ (Franse Revolutie; kf 48v.), -- 1917 (Sovjet-revolutie), -- 1949 (Chinees-Communistische revolutie).

b. H. Barth licht dit nader toe. -- Tussen de Renaissance (Francesco Petrarca (1304/1374; Humanist) en later) en +/- 1680, een overgangstijd, enerzijds, en, anderzijds, 1789 situeren zich denkbeeldverschuivingen waarvan wij er enkele vermelden.

(i) De aartsbisschop van Kamerijk (Cambrai), François de Salignac de la Mothe-*Fénelon* (1651/1713; *Aventures de Télémaque* (1699)) uit, o.m. in zijn *Telmaque*, een genadeloze kritiek, maar ditmaal vanuit Christelijk standpunt, op de sociale mistoestanden. -- Hij stelt - i.p.v. de 'wilde massa' of de koninklijke monarchie - het 'soevereine' (cf 65) volk voorop.

(ii) *J.J. Rousseau* (1712/ 1778; *Emile ou sur l' éducation* (1762; *Le contrat social ou principe de droit politique* (1762)) staat drie 'revoluties' voor:

- a. een opvoedkundige (*Emile*),
- b. een politieke (*Contrat*),
- c. een godsdienstige (de terugkeer van de Bijbelse ('positief' geheten) religie naar een soort natuurreligie. -

"Gij betrouwt u op de huidige gevestigde orde zonder er aan te denken dat die orde onderhevig is aan onvermijdelijke revoluties(...). De rijksgrote wordt een kleine mens; de rijke mens wordt arm; de alleenheersende vorst wordt een onderdaan. (...). Wij naderen de crisistoestand ('l' état de crise') en de eeuw der revoluties". (*Emile* 3).

C. Barth haalt, verder, aan. -- Na de Franse revolutie. -

(i) *Alexis de Tocqueville* (1805/1859; *L'ancien regime et la révolution* (1856)), in 1850: "Op dit ogenblik is het duidelijk: de vloed stijgt. Wij zullen niet het einde van de ongehoorde revolutie te zien krijgen". -

(ii) *Maurice Joly*, *Gesprek in de onderwereld tussen Machiavelli en Montesquieu* (1864) : "L' ére indéfinie des révolutions".

(iii) *J. Burckhard* (1818/1897; *Die Kultur der Renaissance in Italien*), in 1867: "Die eeuwige 'revision'" (De eeuwige herziening); het hoofdgevoel van zijn dagen "Das Gefühl des Provisorischen" (Het gevoel dat het allemaal maar voorlopig is)

(iv) *Constantin Frantz*, tegenstander van Bismarck en voorvechter van Duits en Europees federalisme, in zijn *Naturlehre des Staates* (1870): "Het voorlopige is de algemene kentering van de huidige situatie".

D. Barth wijst op twee denkers van groot formaat, die de revolutionaire wezenaard der moderniteit filosofisch verwerken.--

(i) **I. Kant** (cf 204). -- Kant ziet twee machten, die de cultuur bepalen:

- a. Het dogmatisme (cf 188), gebaseerd op de traditionele metafysiek, die het verlicht-rationalistische grondslagenonderzoek weigert of omzeilt;
- b. "die kritische Vernunft" (de 'kritische rede'). -- Wat hoger ter sprake kwam. -

(ii) **G.W. Hegel** (1770/1831; 'Absoluut' (= 'Duits') Idealist).

Barth ontdekt dezelfde tweeledigheid.

a. “Het positieve” - in Hegeliaanse taal - is

1. al wat in feite bestaat, ja, traditioneel (‘gevestigd’) is,

2.a. voor zover het erop aanspraak maakt onvergankelijk, ‘taboe’ (heilig), onschendbaar, voorwerp van verering, te zijn (identiteit),

2.b. en dit doorzet, desnoods met gewelddadige middelen, die alle grondslagenonderzoek afremmen (zelfbevestiging; ontkenning; kf 74, 119). -

In dit verband denkt Hegel aan al wat de ‘Filosofen’ (in de XVIII- d’ eeuwse betekenis van “Verlicht-rationele denkers”) bedoelen: vooroordelen, bijgeloof, -- wijsge-rig dogmatisme. -

b. “De filosofie als kritiek”,

die al het ‘positieve’ (in de hegeliaanse zin) - uitgaande van een maat of norm, nl. het redelijke (d.i. door de moderne rede verantwoordbare) - aan kritisch waardeoordeel onderwerpt; -- wat bij de zeer praktische denker Hegel op ethiek en politiek uitloopt. -

Opm. -- Deze tweeledigheid beheerst, inderdaad, de hegeliaanse ‘nieuwe’ (revolutionaire) dialectiek (kf 224), waarover Engels schrijft. -

Bibl. st.: P. Foulquié, *La dialectique*, Paris, 1948, 41/122 (*La dialectique nouvelle*). -- Foulquié onderscheidt twee types van ‘Nieuwe Dialectiek’,

i. een filosofische (Hegel, Marx) en

ii. een vakwetenschappelijk onderbouwde (Bachelard, Gonthier),

waarvan de eerste te veel hypothesen bevat, die gefalsificeerd werden, terwijl de tweede minder pretentius is, maar zakelijker.

Appl. model van Hegeliaans - Marxistische dialectiek.-- “Wat redelijk is, dat is ‘werkelijk’ en wat ‘werkelijk’ is, dat is redelijk” (Was vernünftig ist, das ist wirklich und was wirklich ist, das ist vernünftig).

Opgelet: Hegeliaans verstaan betekent ‘werkelijk’ al wat - rationeel onderzocht - aan de feitelijke situatie beantwoordt en verantwoordbaar is. -

Appl. model. -

(1) Denk u een leerkracht in, die door ouderdom getekend is en - eerlijk gezegd - beter ontslag zou nemen: Hegel zou zeggen “Er/ Sie ist nicht mehr ‘wirklich’ (Hij/ zij is onwerkelijk geworden). -

(2) De Franse monarchie, object van Fénelon ‘s kritiek, werd, met medewerking van de Vroegmiddeneeuwse clerus, gesticht door Chlodwig (= Clovis; 481/511), stichter van de Merovingische dynastie. Toentertijd was zij ‘werkelijk’ (en dus ‘redelijk’, rationeel verantwoord) (‘model’). -- In de XVIII-de eeuw begon zij ‘onwerkelijk’ en niet meer ‘rationeel’ te worden (ofschoon ‘positief’ (zie hierboven)); in 1789 vervangt men ze

door de republiek, die, toen, ‘werkelijk’ en redelijk (verantwoordbaar) voorkwam (tegen-model).

Opm. -- Duitse Romantiek. -

Kf 29v.. -- Men pleegt de moderne rationaliteit steevast profaan, a-theologisch, te duiden. Het kan, echter, ook anders. -- *P.-L. Landsberg, Die Welt des Mittelalters und Wir*, Bonn, 1925, 118. -

“Er ligt waarheid in volgende tekst van *Karl Wilhelm Friedrich von Schlegel* (1772/1829; bekend om zijn *Philosophie des Lebens*; -- hij is de broer van de eveneens Romantisch gerichte *August Wilhelm von Schlegel* (1767/1845)):

“Gesteld dat deze revoluties - *opm.*: de Protestantse Hervorming; de politieke revoluties - niet zomaar door “de natuur” bewerkstelligde vernietigingen zijn, doch dat de voorzienigheid - wellicht nog nooit zo duidelijk voor het menselijke oog - op de aardse situaties ingewerkt heeft, dan kan men toch hopen dat zij slechts voorbereidingen zijn op een herstel op hoger vlak van de orde”.

Toelichting. -

(1) Deze zienswijze is postmodern: zij voorziet - weliswaar nog aarzelend - een tijdperk dat wel de verworvenheden der Moderne revoluties als voldongen en ‘positief’ (in Hegeliaanse zin van ‘gevestigd’ en dus al eerbiedwaardig geworden) betreft, als ordeverstorende factoren, maar deze op hoger vlak situeert. -

(2) Meteen staan wij hier voor een geval van ‘catharsis’: von Schlegel, gelovig katholiek geworden, veronderstelt

(1) de revoluties, doch

(2) bekritiseert ze als ordeverstorende gegevens en

(3) situeert ze op hoger vlak.

M.a.w.: die revoluties, ofschoon ‘redelijk verantwoordbaar’, gezien vanuit de mistoestanden die zij wegwerken of willen wegwerken, zijn zelf de oorzaak van nieuwe mistoestanden - wat de huidige geschiedenis ons overduidelijk leert -, die om een hoger vlak, waarop zij gesaneerd kunnen worden, vragen. -

Dit lijkt ons de toepassing van een oud theologisch adagium (lijfspreuk):

Gratia (i) supponit, (ii) sanat et (iii) elevat naturam (de genade, d.i. de bovennatuurlijke ingreep van God) (i) vooronderstelt, (ii) maakt gezond en (iii) verheft op hoger vlak de natuur). -

Met zulke bedenkingen benaderen wij het terrein, van waaruit men zoiets als New Age kan begrijpen. New Age verzamelt mensen, die weliswaar de revolutionaire rede en haar verwezenlijkingen aanvaarden, maar er geen vrede mee nemen. New Age zoekt de uitweg ergens op een hoger vlak.

Een vijftiende steekproef: de wetenschappelijke revolutie.

Wij hebben het, bij herhaling, vastgesteld:

(i) scepticisme (cf 188; -- 9, 24;-- 193, 204, enz.), d.w.z. men begint methodisch, met zich enkel te houden aan wat onmiddellijk gegeven is;

(ii) sciëntistiek, d.i. de methode om Sceptiekers toch nog te overtuigen van niet-onmiddellijk gegeven werkelijkheden. Kf 197v. (experimentalisme) gaf ons daarvan een denkbeeld. Empirisch-hypothetisch-toetsend, -- ziedaar kort gezegd de methode.

Men stelt iets vast (empirisch); men ontwerpt een hypothese om het te begrijpen (verklarend; men toetst aan nieuwe vaststellingen of de hypothese verifieerbaar is (toetsend). -- Naar dat model hebben Descartes en Locke getracht een filosofie te ontwerpen.

De sciëntistiek als wetenschappelijke revolutie. -

H. Fr. Judson, On the Barricades, in: *The Sciences* (New York), 1985: July/ August, 54/59.-- Steller ontwikkelt, n.a.v. *I. B. Cohen, Revolution in Science*, Harvard Press, volgende denkbeelden, die een revolutie preciseren.

a. De term ‘revolutie’. -- Hij komt uit de sterrenkunde. -- Metaforisch (overgedragen op niet-astronomische gegevens) betekent ‘revolutie’: een omwenteling, omslag in iets anders, in de mentaliteit of in de samenleving. daarvan zagen wij voorbeelden : kf 135 (econ.), 225 (pol.).

b. Wetenschappelijke revolutie. -- Niet enkel in *Revolution in Science*, doch ook b.v. in zijn *The Newtonian Revolution* (1980) - Cohen is Newtonkenner - analyseert *Cohen* het begrip ‘wetenschappelijke revolutie’.

b.1. H. Butterfield, *The Origins of Modern Science* (1949), analyseerde, voor hem, de wetenschappelijke omwenteling.

i. Vooropstellingen: de opkomst, in de Oudheid, van het Christendom, -- de verschuivingen binnen de Middeneeuwse Christenheid, -- het Humanisme (kf 72: Machiavelli als Humanist) en de Renaissance, - zij stichtten een cultuur. -

ii. De wetenschappelijke revolutie zet in met Copernicus (1473/1543) - heliocentrisme -, Tycho Brahe (1546/1601; leermeester van Kepler) en Joh. Kepler (1571/1630) - de wetten van Kepler inzake de omloop der planeten. G. Galilei (1564/1642) - mechanica, heliocentrisme -.

Newton en anderen later werken dit type van sciëntistiek verder uit.-- Butterfield zegt: “De Moderne wetenschappelijke revolutie stelt al wat voorgaat, in de schaduw en maakt er niet meer dan voorbijgaande episodes van.”

Precisering.

Wat juist veranderde dan zo sterk? De geestesverrichtingen zelf van de meevoluerende moderne mensheid. Dit, zowel in de sciëntistiek (wiskundige natuurwetenschappen) als in de ethiek-politiek (nu menswetenschappen geheten). En ook in de filosofie. Het heelal, de maatschappij en de mensen zelf zien er nu heel anders uit. -

Dat heet Butterfield “de wetenschappelijke revolutie”. - Wij hebben hierboven, daar-van, de bewijzen gezien.

b.2. H. Fr. Judson staat dan stil bij I. B. Cohen. -

Cohen onderscheidt vier momenten. -- ***Opm.*** -- ‘Moment’ nemen wij, hier, in de Hegeliaans-Dialectische zin: **i.** een element, **ii.** dat verandering behelst. -

(A) Private fasen.

i. Een nieuw denkbeeld wordt, *stricto sensu*, ‘revolutionair’, wanneer het intellectueel begint: één enkeling - denk aan Copernicus, die denkt dat de aarde rond de zon draait - of een groep, geconfronteerd met een probleem (gegeven/ gevraagd), ontwerpt een hypothese, in de vorm van een nieuwe theoretische formulering, van een nieuw stelsel b.v., als uitweg.-

ii. “The Revolution of Commitment” (de betrokkenheidsrevolutie).-- Het nieuwe denkbeeld wordt als nieuw ervaren en wordt met grote zorg genoteerd, -- men zet er zich voor in. -

(B) Publieke fasen.

i. “The Revolution on Paper” (de revolutie op papier). - Via ‘papier’ dringt het nieuwe denkbeeld door tot vrienden, medewerk(st)ers, collega’s, -- ja, tot de hele wetenschappelijke wereld.--

ii. Andere wetenschappers, ja, de hele wetenschapsgemeenschap reageren op de publicatie, -- althans mettertijd. Pas dit vierde moment bezegelt de revolutie. -

Vergelijking. -- Men denke aan *Thomas Kuhn, De structuur van wetenschappelijke revoluties*, Meppel, 1976-2 (*The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, 1962).

Een nieuw ‘paradigma’, schoolvoorbeeld van wetenschappelijke arbeid) sticht een ‘revolutie’ in een of andere vakwetenschap. -

Cfr. *Alan Chalmers, Wat heet wetenschap? (Over aard en status van de wetenschap en haar methoden)*, Meppel Amsterdam, 1981, 114/127 (*Theorieën als structuren; De paradigma’s van Kuhn*). -- Cohen ontwerpt een theorie die ook toepasselijk is op revoluties die tijd vergen, aldus Judson.

Appl. model. -- De Copernicaanse revolutie (de aarde draait om de zon) was, gedurende een aantal jaren, een onopgemerkt probleem. --

(1) Lakatos (1922/1974), epistemoloog, die zich opnieuw, na Karl Popper, de vraag stelde: “Op grond van welke vooropstellingen begrijpt men de wetenschappelijke groei?”

Kf 67, beweerde, in 1973, zelfs dat er nooit een ‘Copernicaanse revolutie’ geweest was; reden: hij ontdekte geen crisis bij de intelligentsia, die met het vorige paradigma (het Ptolemaïsche geocentrisme) werkte, hij zag nergens een plotse ommekeer tot het heliocentrisme.

(2) Maar Cohen brengt hiertegen in: het systeem, dat ten volle door Copernicus werd uitgewerkt, in 1543, had geen onmiddellijke grondige weerslag op de sterrenkundigen; -- tot na 1609, toen Kepler een herwerking ervan publiceerde.

Deze actualisering van Kepler was radicaal: vanaf dat moment kunnen wij een revolutie beginnen, vaststellen in de kosmologie (heelaltheorie), die haar hoogtepunt beleeft in het kosmosbeeld van *I. Newton* (1642/1727), met zijn *Philosophiae naturalis principia mathematica* (1687).

Men lette erop: 1543, 1609, 1687. Gespreid over jaren. Meer nog: Newton’s herstelling van de Copernicaanse revolutie was dermate nieuw - Cohen is Newtonkenner - dat in welbegrepen zin Newton’s denkbeelden niet zozeer een vertraagde Copernicaanse revolutie waren als wel een “niet-meer-Copernicaanse” revolutie. -

Opm.: Inductie (kf 3, -- 16, 30, 55, 71, 72, 87, 145, 199): Cohen erkent nog in een dozijn andere wetenschappelijke revoluties van groot formaat (om van kleinere niet te gewagen) hetzelfde vertraagde type. -- Waarbij hij benadrukt dat wetenschappelijke revoluties een andere structuur vertonen dan de politieke.

Toemaatje. -- *H.F. Cohen* (opgelet: niet verwarren met I.B.Cohen van zo-even), *Quantifying Music (The Science of Music at the First Stage of the Scientific Revolution* (1560/1650), Dordrecht, 1964. -

Dit werk is een musicologie (de theorieën omtrent consonantie, omtrent de verdeling van de octaaf o.m.) zoals Kepler, Stevin, Benedetti, Vincenzo en Galileo Gallilei, Mersenne, Beeckman, Descartes, Huyghens ze hersticht hebben, komen ter sprake. -

Gedurende deze zeventig jaren onderging de muziektheorie een revolutie

(i) sinds de Paleopythagoreeërs (-530/-300) was zij een soort toegepaste rekenkunde;

(ii) zij wordt een natuurkundige en zelfs psychofysische theorie. -- Weerom: de moderne rede revolutioneert alle levensdomeinen.

Een zesentwintigste steekproef: -- de cynische rede.

Kf 110/123 leerde ons reeds één bron kennen van cynisme, nl. de protosofistiek. Wij keerden daarop terug o.m. kf 210vv. (Libertinisme). -- Nu gaan wij zo kort mogelijk in op een tweede aspect (en bron).

A. -- Het antieke kunisme (cynisme).

Beginnen wij met wat *Susan Sontag, Primitivism* in: *Enc. Brit.*, Chicago, 1967, 18, 531, over de hondse of kunische denkers schrijft. - Cfr. kf 26. - Toekomstgericht ('cultureel') primitivisme treft men, ook, aan in het Kunisme (Antisthenes, Diogenes).

Het wijsgerig ideaal van aut.arkeia, zelf.genoezaamheid, kunisch verstaan, omvat: (i) de natuur - kf 120 - als gedragsregel; (ii) tegencultuur: afwijzing van weelde, van lichamelijke netheid en verzorging, -- vooral afwijzing van de regels van welvoeglijkheid en fijngevoeligheid ('tact'), afwijzing van alle regels van de heersende moraal (seksuele taboes inbegrepen).

Bibl. st.: *A.h. Popkin/ Avr. Stroll, Philosophy Made Simple*, New York, 1965, 25/27 (Cynicism);

-- *Maria Daraki, La sagesse des Cyniques*, in: Cl. Mossé, prés., *La Grèce ancienne*, Seuil, Paris, 1986, 92/112;

-- *E. Shmueli, modern Hippies and Ancient Cynics (A Comparison of Philosophical and Political Development and its Lessons)*, in: *Cahiers d'histoire mondiale*, 12 (1970): 490/514).

-- De Oudere of Paleokuniekers zijn één type van Microsocratiekers (Kleinsocratiekers).

(1) Antisthenes van Athene

(-455/-360), leerling én van de Protosofist Gorgias van Leontinoi (-480/-375; kf 115: hoofddenkbeelden) én van Socrates van Athene (-469/-399), bekend om zijn uitroep, op de agora, de markt, "Wat moeten wij met al die overvloed aanvangen?"

Uitspraak, waarin een dosis primitivisme op zijn Socratisch' aanwezig is. - Antisthenes was:

(i) teleurgesteld ('gefrustreerd') in de verwachtingen van zijn cultuur.

(ii) Hij reageert daarop met

a. afwijzing van alle gevestigde 'fijnere' cultuur (cultuur pessimisme) en

b. inkeer in zichzelf ('aut.arkeia; autarkie, zelfgenoezaamheid). -

1. Hij kende zich de titel van "echte hond" toe, waarbij de term 'hond' (kuon) niet het huisdier, maar de wilde hond bedoelde, in de 'natuur'-toestand. -

2. Hij riep zichzelf ook uit als 'vorst' of nog 'god', waarbij hij als ideaal het leven der godheden voorstond. -

3. Beide titels werden in het Kunisme ineengedacht en ineenbeleefd.

(2) Diogenes van Sinope (-400/-325)

Hij is de beruchtste onder de “goddelijke honden”. Bekend is de anekdote: Alexander de Grote, de veroveraar en verspreider der Griekse cultuur, bezoekt Diogenes; op de vraag wat hij kon doen om Diogenes uit zijn cultuurloze toestand te bevrijden, antwoordde deze: “Ja, gij kunt iets doen: verplaats u zo dat ik het licht van de zon kan zien”.

Andere feiten, die het Kunisme echt karakteriseren.

a. Op zekere dag merkt Diogenes een vrouw op, die zich diep neerbuigt voor de godheden, -- waarbij haar onderlijf bloot kwam. Diogenes gaat op haar af: “Vreest gij niet, vrouw, dat de god zich toevallig achter u bevindt (alles is, immers, vol van zijn aanwezigheid) en dat gij hem een zeer onzedig schouwspel biedt.

b. Diogenes, als “goddelijke wilde hond, masturbeerde zichzelf publiek, op de agora, - waarbij hij beweerde dat de god Pan (*opm.*: de zoon van Hermes en de nimf Druopè; hij was de god der ongecultiveerde herders en herderinnen; hij toonde zich met de benen en het haar van een bok) de uitvinder van de masturbatie was, --

Pan, de heer van het gebergte, die het zich masturberen aan de ruwe herders en herderinnen aanleerde (aldus M. Daraki, a.c., 97). -- Dit lijkt te wijzen op een mythische oorsprong van het kunisme. - ‘Publiek’ - niet privé - waren, in Diogenes’ ogen, de bevreemdigheden van honger en dorst en seks: hij at publiek op de agora (wat de Grieken van zijn tijd ‘honds’ (schaamteloos, onwelvoeglijk) achtten);

Hij masturbeerde zichzelf altijd publiek, waarbij hij zei: “Gaf de hemel maar dat het volstond zich de buik te prikkelen om geen honger meer te hebben!”. Hij was, natuurlijk, ook nudist. Kleren dragen was te ‘gecultiveerd’

c. Necrofagie, lijkeneterij (cf 114), was een ander leerpunt. Doden zijn slechts (kf 209: reductivisme;-- 212, 217) ‘voedsel’ en wel een te koken voedsel. -- De eer een deftige begrafenis te bezorgen wordt afgewezen: men werpe de lijken voor de dieren! Diogenes vroeg dat, na zijn dood, men zijn lijk onbegraven zou laten “opdat de honden er hun deel zouden van krijgen”. *opm.* -- Een soort animalisme (kf 121) is, geleidelijk aan, duidelijk.

(3) Krates van Thebe (-365/-285)

Hij was leerling van Diogenes. Hij maakte dichtwerken in Kunische stijl en inhoud, En was een geliefd man. -- Met Hipparchia, een Kuniekerin, pleegde hij regelmatig de copula publiek.

Maria Daraki, a.c., vat samen: terugkeer naar het wilde leven, - genieten van ergernis geven, alternatieve eetgewoonten (rauwkost), -- afwijzing van het geordende huwelijksleven (prostitutie, homoseksualiteit, bloedschande (incest), publieke masturbatie en copula), nudisme en afwijzing van welvoeglijkheid, -- afwijzing van uitvaartriten, -- met als toonbeeld het wilde dier.

Opm. -- Zonder gelijkstelling (wat zeker onwaarheid zou bevatten) kan toch gelijkenis vastgesteld worden met de 'Kritische leraren' van Het rode boekje voor scholieren (kf 210). -- De 'Seksuele Revolutie' (weerom een 'revolutie'; kf 229; - 220) heeft met de prille kuniekers ook een Antiek-Grieks toonbeeld.

Van Kunisme naar cynisme.

Popkin/ Stroll, Cynicism, beweren dat de Kuniekers een echte ethiek en oprechtheid cultiveerden, -- weliswaar als ontmaskeraars van de toenmalige schijncultuur. -

Later, echter, zou de afzijdigheid ('autarkeia') of zelfgenoegzaamheid, met de leer der onverschilligheid, bij de epigonen (vervallen aanhangers) vooral, geleid hebben tot openlijk cynisme (in de huidige betekenis). -

Appl. mod. De Kunieker(in) ontleent geld en voedsel aan 'vrienden'/'vriendinnen'. Als het erop aan kwam de schuld te delgen, pasten zij de leer der onverschilligheid toe en gaven, oneerlijk en harteloos, niets terug. Dit was, eigenlijk, normaal: voor de Kuniekers was de Kuklops (Cycloop), die als wilde reus niet werkte, maar van wat de aarde, zonder werken, bood, leefde, het ideaal. Cfr. M. Daraki, a.c.,96. Weerom een mythisch toonbeeld.

Asociaal, ja, anti-sociaal: inkeer zonder inzet. Popkin/ Stroll onderstrepen het ascetische. De versterving van de natuurlijke begeerten - wat nu anti-natuur is - was een Kunisch motief. Dat had een Socrates al ingescherpt.

Nawerking. -- De invloed van de Kuniekers was zeer groot.

a. de stoa of stoïcisme. -- Zenon van Kiton (-336/-264) begon als Kunieker. In de Stoa hangt veel van het Kunisme, o.m. de afstandigheid t.o.v. de wereld en het leven.

b. de wereldvreemde kristenen spiegelde zich vaak aan de Kuniekers en de Stoici; daarvandaan de wereldvreemdheid, die o.m. door Fr. Nietzsche aangeklaagd wordt en die niet een Platonisch effect is. -

c. de primitivisten (Hippies) inspireren zich meermaals aan het Kunisme.

B. -- Het moderne cynisme.

Bibl. st.: P. Diel, *Psychologie curative et médecine*, Neuchâtel (CH), 1968 (de recente titel luidt: *Psychologie, psychanalyse et médecine*, Paris, 1967);

-- Peter Sloterdijk, *Kritik der zynischen Vernunft*, Frankfurt a.M, 1983;

-- J.-M. Le Sidaner, intr., *Les Cyniques (Anthologie)*, *La Différence*, 1989 (41 auteurs worden aangehaald);

-- J.-Fr. Kahn, *Esquisse d' une philosophie du mensonge*, Flammarion, Paris, 1989;

-- Christian Laborde, *L'os de Dionysos*, Ed. Régine Deforges, 1989 (de geschiedenis van een leraar, die godslastering, wellust, uitdaging, -- heidendom, door de wet verboden storting van een Christelijke school op het geweten heeft; hij beroept zich o.m. op Serge Gainsbourg en de Sade (o.c., 156)).

Dandyisme. -- Ernst Junger, *Strahlungen*, Tübingen, 1949, 345: "Parijs 10.08. 1944.-- (...) J' aime les raisins glacés -- Parce qu'ils n'ont pas de goût. -- J' aime les camélias. - Parce qu'elles n'ont pas d'odeur.-- Et j'aime les hommes riches -- Parce qu'ils n'ont pas de cœur".

Deze verzen brachten mij op de gedachte - bij mijn werk over het nihilisme (kf 219) - het dandyisme als één van zijn voorstadia ter sprake te brengen".

De Engelse term 'dandy' betekent een man die sobere elegantie, schaamteloze beleefdheid en ijskoude ironie als kentrekken vertoont.

George Bryan Brummel; (1776/1840), toonaangevende figuur in de mode van die tijd, gaat door als één der zuiverste exemplaren van Dandyisme.

Bibl, st.: O. Mann, *Der Dandy (Ein Kulturproblem der Noderne)*, Heidelberg, 1962. -- Steller beweert, aan de hand van analyses, dat Byron, Bulwer, Disraeli (Engeland), -- Stendhal, Baudelaire, Flaubert (Frankrijk) ook door Dandyisme gekenmerkt waren.

Cynisme is een kentrek en wel de hoofdkentrek (o.c.,45), ofschoon dat Dandy-cynisme zich kan verbergen. -

Opm. -- Een bijzonder sprekend 'geval' van Dandyisme vertelt ons J.-P. Goujon, *Pierre Louys, Une vie secrète* (1870/1925), Seghers/ Pauvert.

Men heeft zijn leven van Dandy trachten samen te vatten in drie woorden: "onbeschreven papier, oude boeken en 'dames brunes' (bruinharige vrouwen)", dingen waaraan hij op tragische wijze aan ten onder gegaan is. Verfijnde elegantie, hopen vrouwen, hopen schulden!

Kierkegaard over cynisme. -- S. Kierkegaard (1813/1855; 'vader' van het Existentialisme) typeerde cynisme als volgt.

“Het onderscheid tussen goed en kwaad wordt ontkracht door een lichtvaardige, ‘voornamen’, theoretische kennis van al wat kwaad is, -- door een zelfingenomen schranderheid, die ervan uitgaat dat, in de wereld, het goede niet geacht wordt en onbeloond blijft, zo zelfs dat het op korte tijd op domheid neerkomt”, (in zijn *Kritik der Gegenwart* (1846), Basel, 1946, 21).

M. Hunyadi over M. Foucault. -- Wij worden geconfronteerd met wat Kierkegaard zegt, wanneer wij het leven van M. Foucault (1926/1984), overbekend én als Structuralist én als Post-Structuralist, met zijn theorie confronteren. -- In: *M. Hunyadi, Philosophie: Michel Foucault perd sa virginité* in: *Journal de Genève* (20.01.1990), lezen wij wat volgt.

1. De tweeslachtigheid. -- Wanneer men de geleerde werken leest van Foucault en ze met zijn leven confronteert, wordt men noodgedwongen getroffen door “ce sceau de l’ ambivalence” (het zegel van de tweeslachtigheid). --

Eenzijds heeft Foucault, én in de praxis van zijn militant optreden én in zijn geleerde werken, zonder ophouden “le pouvoir” (de machthebbers) ontmaskerd als aan misbruik van macht prijsgegeven.

Anderzijds miste dezelfde Foucault geen enkele gelegenheid om zich tot “le jeu du pouvoir” (het spel van de machthebbers) te lenen. -- Waarin de existentialist J.- P. Sartre (kf 176) grondig van hem verschilt. Het weze tot diens eer duidelijk gezegd.

2. Uit *D. Eribon, Michel Foucault*, Flammarion, een gedegen levensbeschrijving van Foucault - die, voor één keer, niet in bewieroking ontaardt, - haalt Hunyadi volgend feit aan. -

a. Wanneer hij *Les mots et les choses* (één van zijn beroemdste werken) schreef, bereidde Foucault allesbehalve “de revolutie” voor. Aan een strijd op de barricades dacht hij, verder, geen ogenblik. Nee: hij discuteerde toen volop - in de burelen van een ... Gaullistische (*opm.*: zeer rechtse) minister van onderwijs over de prestigieuze hervormingsplannen van het Gaullisme inzake middelbaar en hoger onderwijs in Frankrijk.

b. De Université de Vincennes werd gesticht in het spoor van “la grande peur” (*opm.*: zelfs de anders zo strijdbare de Gaulle geraakte op zeker ogenblik in paniek bij het zien van de studentenrevolte van mei 68) en zij was dan ook een bolwerk van het militante Ultra-Gauchisme.

Herfst 68: men vertrouwt aan Foucault de afdeling Filosofie aan Vincennes toe; hij ontpt er zich als militant lesgever. -

c. uitgerekend op dat ogenblik bereidt hij zijn kandidatuur voor op le Collège de France (zowat de top van het Franse denken). Met al wat zoiets aan “ondernemen van stappen”, aan “geheime verstandhoudingen” behelst.

Mettertijd wordt Foucault gekozen, -- tezelfdertijd als R. Aron. “Zij werden op juist dezelfde dag gekozen, gedurende juist dezelfde vergadering van professoren! Als men weet dat Aron zeker niet links was....

Foucault zal van ... 1970 tot 1984 de beroemde prof aan le College de France zijn, - steeds als militant in dienst van iedere vorm van “de goede (linkse) zaak”.

Opm. -- Hier is - het weze opgemerkt - niet sprake van tegenstelling tussen leer en leven, zoals zo vaak, maar van tegenstelling tussen leer en militant leven, enerzijds, en, anderzijds, ‘medeplichtig leven’. Wat de zaak cynisch maakt. Een toepassing van Kierkegaard’s definitie.

Peter Sloterdijk’s “cynische rede”.

Wij staan met zijn *Kritik der zynischen Vernunft* voor een ontmaskering. -

Bibl. st.: G. Groot, Peter Sloterdijk, *Cynicus*, in: *Streven* 1985: jan., 322/336 .

(A) De verlichting.

Verlichting beleeft haar hoogtepunt in I. Kant (kf 204 (Kriticisme), 226 (die kritische Vernunft)). Zie ook kf 191v. (mondige rede). -

Sloterdijk’s titel herinnert, overigens, zeer duidelijk aan Kant (*Kritik der reinen Vernunft* (1761/1787); *Kritik der praktischen Vernunft* (1786)).

De stelling door Sloterdijk verdedigd komt hierop neer. -

(B) 1. Kant: “was ist Aufklärung?”

Hierin roept Kant op tot een redeneren en denken dat zelfstandig (mondig), ‘autonoom’ - en begoochelingsvrij - ‘illusionslos’ - is. In het Latijn: sapere aude (Durf persoonlijk te denken)! Het kwam hierop neer: de mondige rede doorvorst onversaagd:

(i) alles buiten haarzelf en

(ii) alles in haarzelf (kf 195v.: de drie Kartesiaanse substanties; 204 (dezelfde drie substanties, Lockiaans)), -- ‘gründlich’ (grondig). -

(B) 2. De verkering. -- In het Nederlands der Hegelianen betekent ‘verkering’ omslag in het tegendeel.

Sloterdijk beweert, nu, dat die Kantiaanse rede - in de tweehonderd jaar tussen *Was ist Aufklärung?* en ons - geleid heeft tot het tegendeel van wat door de verlichters beoogd werd, nl. een ‘kritische’ cultuur funderen (kf 188: foundationisme). -

In welke zin? De ‘Illusionslosigkeit’ is ontaard tot

(i) een Sceptisch erkennen van enkel en alleen de brute feiten (kf 9, 24, -- 193 (Descartes), 201 (Locke)),

(ii) met miskenning van al wat die ‘brute feiten’ overschrijdt. Zegt Ger Groot:

“Al het andere (*opm.*: dan de brute feiten) is Romantische versluiering, die zo snel mogelijk moet worden geontmythologiseerd, gereduceerd (kf 209, 233) tot “vulgaire realiteit”, die erachter schuilgaat.

‘Nuchterheid’, ‘ontmaskering’ en ‘ontheiliging’ zijn de wachtwoorden van een rede, die tot de grond der dingen wil doordringen en deze niet anders dan niet-materieel, illusie-loos en (op het niveau van de moraliteit) als machtsdrift en eigenbelang vermag te zien.

Duidelijker gezegd: de Moderne rede is dermate cynisch geworden, op die tweehonderd jaar tijd, dat zelfs daar waar iemand echt verheven en belangeloos handelt, slechts - reductivistisch - schijn, schijndeugd gezien wordt. Zelfs het belangeloze gedrag wordt geduid als het masker waarachter lage, zelfzuchtige beweegredenen en drijfveren schuilgaan.

“De drie ‘Kritische’ Materialisten” (P. Ricoeur).

Wat Sloterdijk beweert, krijgt een ongewone bevestiging in *P. Ricoeur, Le conflit des interprétations (Essais d’herméneutique)*, Paris, 1969, 148/151 (*Marx, Nietzsche, Freud*).

Ricoeur zet daar uiteen hoe - wat hij heet “de drie ‘Kritische’ Materialisten” - Marx, Nietzsche en Freud, elk vanuit een type materialisme (cf 206), toch dezelfde ontmaskering uitvoeren inzake onze cultuur.

Aan Marx verwijt Ricoeur ‘Economisme’ (de zaken eenzijdig economisch zien), Nietzsche verwijt hij ‘Biologisme’ (de zaken eenzijdig biologisch zien) en Freud verwijt hij ‘Panseksualisme’ (de gegevens eenzijdig als in de grond seksualiteit zien).

Alle drie zijn zij overtuigde Materialisten, maar tegelijk Hermeneutiekers, d.i. zij stellen een type van duidingsleer voorop, die zij consequent of niet, toepassen. -

a. Descartes ontmaskerde het lichaam als een ‘machine’ (kf 193) en ontluisterde het, maar huldigde nog het (zelf)bewustzijn der ziel.

b. Marx, Nietzsche Freud, - zij ontmaskeren ook het zelfbewustzijn als bedrieglijk. Zij zijn alle drie bewustzijnskritiekers. Het bewustzijn der ziel maakt zichzelf, omtrent zichzelf en de dingen, iets wijs.

Het is niet wat het meent, zich inbeeldt, te zijn: “objectieve waarheid”. Het is een masker voor sociale (Marx), biologische (Nietzsche), libidinale (Freud) factoren, waardoor het, in feite, beheerst en verblind wordt.

Het tweesnede moderne levensgevoel.

(1) In een diepgaande analyse van de vakwetenschappen, voor zover deze louter stellig ('positief') uitgewerkt worden - m.a.w.: voor zover zij louter brute feiten beschrijven en deze ook gebeurlijk 'verklaren', zonder met hogere waarden rekening te houden - , wijst *G. Van Steendam, Wetenschap op zoek naar ethiek*, in: *Onze Alma Mater* 39 (1985): 2, 81/117, in zijn inleiding op het feit dat de moderne wetenschappen een 'dubbel gelaat' vertonen: enerzijds een uiterst constructief, anderzijds, een zeer gevaarlijk aspect. Dit is zelfs tot het gemene verstand - de gewone man inbegrepen - doorgedrongen en is - het weze eraan toegevoegd - tot eco-pacifisme (kf 97: leefmilieu) in zowat alle industrie-landen uitgegroeid,

(2) *Marshall Berman, All That is Solid, Melts Into Air (The Experience of Modernity)*, London, 1985. -- 'Modernity' wordt, hier, bekeken vanuit het (waarde)voelen.

'Modernity' heet Berman het samengaan van of het afwisselen van overmoed in het aangezicht van wat men aankan, en angst voor een bedreiging die aan wat die overmoed presteert, ontspringt.

a. - De Moderne mens doorleeft - om b.v. met Goethe te spreken - een Faustiaans levensgevoel: met zijn tijdgenoten, in de lijn van de grote beginfiguren van de Moderniteit, ziet hij ongekende mogelijkheden, -- ontwerpen, vernieuwingen, -- voegen wij eraan toe: revoluties; dit alles ligt in zijn macht.

b. - Dezelfde Moderne mens ervaart gemakkelijk de steevaste veranderingen, die hij zelf verwezenlijkt, als bedreigingen. Men is nooit zeker. De basiszekerheden - de met de opvoeding (en de opvoed(st)ers) opgedane - denkbeelden - worden, meteen, tot onzekerheden omgetoverd.

i, De traditionele mens kan het zich veroorloven van solide levenszekerheden te leven. -

ii. De ontwortelde Moderne mens, echter, misschien de meerderheid onzer tijdgenoten, stelt vast dat all that is solid, melts into air" (= al wat stevig, solide, is, vergaat in lucht, verzwindt),

Besluit. -- 'moderniteit' was

1. Rationalisme (kf 188), -- hetzij Kartesiaans (axiomatisch - deductief vooral, ofschoon niet eenzijdig) hetzij Lockiaans (reductief, ofschoon ook niet eenzijdig) kf 192, 197 ;

2. zij was ook Sadiaans (kf 206).-

3. Revolutionair (kf 224) op velerlei terreinen en

4. cynisch was zij ook.

Een zevenentwintigste steekproef: modernisme.

Wat betekent de term ‘modernisme’? - Vaststelling: er is wel ergens een gemeenschappelijke kern, die in de variëteit van de definities (= duidingen) terugkeert.
- Trachten wij die kern even te omschrijven.

Het Katholieke Modernisme der eeuwwende.

Tussen 1896 en 1910 deed zich, in de Katholieke Kerk, een Modernisme voor. Wat n.a.v. het Tweede Vaticaans Concilie (1962/1965) ‘aggiornamento’, aanpassing (actuali-sering), heette, noemde zich toen ‘Modernisme’.

Hoofdfiguren als G. Tyrrell (1861/1909), in Engeland, en, in Frankrijk, A. Loisy (1857/1940) wilden het traditionele katholicisme moderniseren. Zij waren ervan overtuigd dat ook de Kerk moest mee evolueren met de vooruitgang (kf 87, 224), die de Moderne cultuur behelst.

Het Vrijzinnig - of Liberaal - Protestants model.

In het Katholieke Eeuwende-modernisme stonden niet de Orthodoxe (= traditie-vaste) Protestant model, doch de Vrijzinnige:

Fr. D. Schleiermacher (1768/1834), de stichter van de Moderne Hermeneutiek, -- G.W.Fr. Hegel (1770/1831), de stichter van de Nieuwe of Moderne Dialectiek (kf 224) waren de aanvoerders van het Liberale of Vrijzinnige Protestantisme.

Aug. Sabatier (1839/1901), de Protestantse Symboolfideïst (“De traditionele dogma’s zijn (slechts) ‘zinnebeeldige’ uitspraken, die wij, nu, vanuit Modern standpunt behoren te actualiseren”) liep parallel met Schleiermacher of Hegel.

Zij stonden, bij de Katholieke Modernisten, model niet enkel voor een soort ‘Protestantisering’, maar zelfs voor een Liberaal-Protestantisering van het Katholieke geloof. Wat, in zijn scherpe vorm, op een liberaal katholicisme neerkwam.

Het traditie-katholicisme,

in zijn Barokke vorm vooral, moest zoiets veroordelen, natuurlijk: het H. Officie (opvolger van de H. Inquisitie) vaardigde een decreet uit “*Lamentabili sane exitu*” (“Met waarlijk betreurenswaardige uitkomsten”) (03.07.1907); paus Pius X bevestigde dit in de encycliek “*Pascendi Domini gregis*”, (“Het weiden van de kudde van de Heer”), (08.09. 1907) die het toenmalige Modernisme niet één ketterij onder vele, maar de verzameling van alle ketterijen noemde.

Dit om reden van het basisbeginsel van het Eeuwende-modernisme, nl. ontwikkeling: de mensheid, in haar geheel, maakt, doorheen de cultuurgeschiedenis, een groei door naar een uiteindelijke bevrijding (o.m. van alle dwalingen).

Opm.: Men ziet dat het Vaticaanse Katholicisme, ofschoon het ook op zijn wijze mee evolueert (denk aan de sociale encyclieken van een Leo XIII (paus van 1878 tot 1903), die de oecumenische beweging inzette, de Franse Katholieken ertoe aanzette de 'Republiek' (= religievrije staat) te aanvaarden, de Katholieke arbeid(st)ers in *Rerum Novarum* (1891) een kerkelijk handvest bezorgde), eerder - zoals Marshall Berman (KF 239) het zei - angstig reageert bij het vaststellen dat "al that is solid, melts into air" (dat alle dogmatische zekerheden, eens op Modern-kritische wijze ondermijnd, in lucht vergaan).

Het artistieke modernisme.

A. Bolckmans, *Overzicht van de wijsgerige stromingen in de wereldliteratuur*, Gent, 1972, laat ons een ander type van Modernisme zien. --

"De term 'modernisme' wordt gebruikt als grote literair-historische naam in de XX-ste eeuw. Het is nl. opvallend hoe, telkens weer, in verschillende stromingen, die elk een eigen naam dragen, de nadruk gelegd wordt op "het moderne", "het nieuwe". Men wil er de aandacht op vestigen dat men iets nieuws brengt en dat men origineel is". Aldus Bolckmans.

Traditionalisme/modernisme.

De West-Europese letterkundige wereld - aldus steeds Bolckmans - lijkt, na 1910, in hogere mate dan vroeger, gedreven door het conflict "Traditie/ Moderniteit". Beide termen zijn verzamelnamen: de Traditionalisten wensen voort te bouwen op wat te voren gold, maar zo dat het geactualiseerd wordt; de Modernisten wensen radicaler vernieuwin-gen.

Onder de Traditiegetrouwe bewegingen rekent Bolckmans het Neo-Realisme, het Neo-Naturalisme, het Neo-Symbolisme, het Neo-Klassicisme. -

A. Vele, zeer belangrijke schrijvers zijn traditievast: Thomas Mann, John Steinbeck, Michail Sjolochov, François Mauriac, Graham Greene, Niko Kazantzakis. Modernisten zijn het niet. -

B. De Modernisten brengen, echter, de strikt nieuwe verwordenheden: Futurisme, Surrealisme, Hermetisme, Existentialisme zijn er de namen van. -

C. "In vele gevallen is het moeilijk de twee uit elkaar te houden" (o.c., 95). -

Opm.: -- Deze laatste zin moet ons zeer voorzichtig doen zijn. -

Opm. -- Bibl. st.: Douwe Fokkema/ Elrud Ibsch, *Het Modernisme in de Europese letterkunde (Synthese, stromingen en aspecten)*, Amsterdam, 1984. Daarin worden romanciers en essayisten besproken uit de periode 1910/1940 (Joyce, V. Wolf, Proust, Gide, Svevo, Musil, Mann).

Merk op dat Bolckmans Mann als ‘traditievast’ klasseert en Fokkema/ Ibsch als ‘modernist’.

-- Fr. Bulhof, ed., *Nijhoff, Van Ostaijen, 'De Stijl' (Modernism in the Netherlands and Belgium in the First Quarter of the 20th Century)*, The Hague, 1976.-

Dit boek sluit aan bij een symposium, aan the university of Texas, Austin, over “*Modernism in the Low Countries, 1915/1930*”, in oktober 1973.

De taal- en denkverwarring.

(1) *Lieven De Cauter, Postmoderniteit voor kinderen*, in: *Streven* 1987, okt., 77/79, zegt: “Dus wie wil weten wat hij nu van de kunst van Borges, Eco, Calvino, die uitdrukkelijk postmodern zijn, moet denken, kan voorlopig bij Fr. Lyotard (*opm.*: de theoreticus van het Postmodernisme) niet terecht”.

(2) *P. Pelckmans, Eco's circus van het ongelooflijke* in: *Streven* 1989, okt., 46/57, zegt: “Sommige van de trends die men de laatste jaren ‘Postmodern’ pleegt te noemen, hernemen gretig - met veel vertoon van zelfironie en dubbelzinnigheid - een irrationeel erfgoed, dat, sinds de Verlichting, definitief afgeschreven leek.

Umberto Eco, De slinger van Foucault suggereert dat de superieure reserve van dat soort trips ongemerkt een holle façade dreigt te worden (...). Eco's afwijzing van het postmodernisme blijft, qua uitgangspunt, onverminderd modern”. -- begrijpe wie begrijpen kan.

Opm. -- Misschien - wij zeggen ‘misschien’ - kan, *Neil Postman, Wij amuseren ons kapot*, Houten, 1986, en id., *Het verdwijnende kind*, Weesp, 1984, ons minstens één kentrek aan de hand doen om wat, artistiek en zelfs algemeen, ‘modernisme’ is, te onderkennen.

In het spoor van *M. McLuhan, The Medium is the Message (An Inventory of Effects)*, Middlesex, Penguin Books, 1967 (een communicatietheoretisch werk), beweert Postman dat rationaliteit het wezeneselement van onze westerse cultuur is en dat de ‘rationaliteit’, wezenlijk, de tekst, d.i. het gesproken en geschreven woord als medium, communicatie-middel, gebruikt.

Verder: dat de media, sedert de jaren vijftig vooral, deze woord- en tekstcultuur a.h.w. vernietigd hebben en door de beeldcultuur (denk aan de overwoekering van de tv in de kinderopvoeding) vervangen. ‘Modernisme’ zou, in die hypothese, kunnen zijn: een kunststijl die rationeel is dankzij strenge cultus van het logisch duidelijk woord in tekst-vorm.

Appl. model. -- Nieuwe kunst.

Bibl. st.: J. Mathes. *Hrsq., Prosa des Jugendstils*, Stuttgart, Reclam, 1982. -

Wat wij, Nederlandstaligen, 'Nieuwe Kunst' heten, dat noemt men elders Art Nouveau, Arts and Crafts, Modern Style, Jugendstil. -

“De Modern Style, Art Nouveau en Jugendstil dienen zich aan als de eerste moderne kunst”. (B. Verschaffel, *Postmoderniteit (Over de dood van “de kunst” en de alomtegenwoordigheid van “de schoonheid)*, in: *Streven 1988*: dec., 242).

In Duitsland, vooral rond en in München, was het Modernisme, in die vorm althans, erg 'elitair' en betrachtte het al wat 'verfijnd' (van zgn. hoger gehalte) is, zoals sfeerweergaven, gezochte droomvoorstellingen, krachteloze zinnelijkheid exotismen allerhande, louter decoratieve stilingen.

In de grond niet zonder eigendunk en vooral 'Estheticisme', d.i. het herleiden van de kunst tot een bezigheid die in zichzelf opgaat, -- zonder veel 'boodschap' (zou men nu zeggen). -- Mathes' boek situeert de Duitse Nieuwe Kunst tussen 1893 en 1913. Erg gelijktijdig met de Katholieke Modernisme (kf 240: 1896/1910). Dus ook een Eeuwende modernisme.

B. Verschaffel, a.c., typeert als volgt: “Het credo (*opm.*: de 'hypothese' (Platonisch)) van de Avantgarde en de basiswaarde van “de moderne kunst” komt neer op het einde van de 'geschiedenis': de vrijheid. --

(i) Vooreerst moet “de kunst” vrij zijn naar buiten uit:

Zij mag niet door een externe autoriteit bevoogd worden. Men kan 'de voorhoede' niet aan een leiband laten doen. Pas wanneer “de kunst” radicaal vrij en autonoom (kf 183vv.) is, kan zij een utopie bedenken en voorleven, -- kan zij experimenteren met de totale vrijheid waartoe iedereen bestemd is, -- kan zij de vrijheid en het geluk van “de komende mens” prefigureren. Enz.--

(ii) Verder moet “de kunstenaar” ook intern vrij zijn:

Niets mag zijn scheppings-, expressie- of exploratiedrang beperken. Alles moet kunnen en kan: alle materialen, alle vervaardigingprocédés, alle betekenissen, alle functies, alle 'statements'.

Regels, conventies, gewoonten kunnen en moeten 'genegeerd' worden. Meer nog: het proces van creatieve negatie” (kf :74; 119: 'fusus') van het bestaande is de motor van “de creativiteit” en “de vooruitgang” in “de kunst”.

Het ideale Modernistische kunstwerk is de geste die niet nagevolgd of herhaald kan worden (een wit doek ophangen b.v.). (...). (A.c., 242/243).

Opm. -- Wanneer wij de duidingen van een Postman (ordentelijk-logische tekst) met die van een Verschaffel vergelijken, dan zien wij dat de veelduidigheid van de moderniteit wel één van de oorzaken zou kunnen zijn van de taal- en denkverwarring inzake Modernisme: kf 192 (Cartesiaanse Moderniteit), kf 197 (Lockiaanse Moderniteit) geven een Postman gelijk; kf 206 (Sadiaanse Moderniteit) geeft Verschaffel's duiding gelijk.

Doch gaan wij, verder, in op Verschaffel's duiding, -- "In het spel van het 'negeren' van regels en het uitproberen van de 'totale' vrijheid kwam de Avantgarde snel tot het besef dat, wanneer alle spelregels verdwenen zijn, het spel zelf (*opm.*: hier de kunst) overblijft als laatste conventie en beperking (*opm.*: het moet, alle totale vrijheden ten spijt, toch nog 'kunst' blijven). -- Het bestaan van "de kunstenaar" en de institutie "kunst" (met al wat erbij hoort) worden ontmaskerd (kf 237) als ... de resten van de oude, burgerlijke kunst; (A.c.,243).--

Men ziet het: de cynische rede, al of niet Sadiaans, wijst niet zozeer naar Descartes of Locke als modellen van Modernisering. - Verschaffel gaat, echter, door:

"De ultieme opdracht is dan het spel (*opm.*: hier "de kunst") zelf te negeren: het isolement van "de kunst" en "de kunstenaar" moet doorbroken worden. "de kunst" moet werken en opgaan in "het leven".

Alles is 'kunst'. Iedereen - d.w.z. de mensheid of "de held van de geschiedenis" - is 'kunstenaar'. Wanneer de institutie 'kunst' zelf genegeerd is, zijn wij aan het eind.

De "creatieve negatie" of "het experiment" stokt en de molen valt stil, De Avantgarde en "de moderne kunst" zijn voorbij. De 'kunst' is gestorven, -- ergens in de jaren zeventig. (...). Het is niet duidelijk wat "de kunst" nu nog kan of moet betekenen of waarom zij belangrijk zou zijn.(...)" (A.c.,243). -

M.a.w.: volgens Verschaffel begint dan de postmoderniteit (en, gebeurlijk, het postmodernisme), die in de vooruitgang als einddoel van de cultuurgeschiedenis niet meer gelooft.

Futurisme, dadaïsme/ surrealisme, hermetisme.

De 'nieuwe' kunst vertoont meer dan een vorm, --

a. *Het Futurisme.* -

Rond 1909, in Italië, zet de dichter Filippo Marinetti (1876/1944) deze kunst- en levensbeweging in: de 'actualiteit' (niet de 'Traditie'), met de eigentijdse

problematiek, is het vertrekpunt. Wij leggen dit, met Verschaffel, nader uit. --

A. Het model van Constantin Guys (Vlissingen 1805/ Parijs 1892). --

Charles Baudelaire (1821/1867), de wegbereider in Frankrijk van de ‘Moderne’ letterkunde, bekend om zijn *Fleurs du mal* (1857 (kf 235: dandy), schrijft, in 1863, over C.G., Peintre de la vie moderne.

Guys werkte als illustrator voor dagbladen, tijdschriften. Maar hij duidde zichzelf niet als ‘kunstenaar’ maar als outsider. Guys wou “alles zien”, “alles doorleven: “la curiosité peut être considérée comme le point de départ de son génie” (de nieuwsgierigheid kan geduid worden als de bron van zijn persoonlijkheid) schrijft Baudelaire over Guys, die aan overdreven neiging vertoonde om op te gaan in zicht- en tastbare dingen. -

Daarin gelijkt hij op het kind: “L’enfant voit tout en nouveauté; il est toujours ivre. (...). c’est à cette curiosité profonde et joyeuse qu’il faut attribuer l’ œil fixe et animale extatique des enfants devant le nouveau, quel qu’il soit”. (Het kind ziet alles vanuit de nieuwheid; het loopt er altijd dronken bij. (...). Aan die diepe en blijde nieuwsgierigheid moet men het starende en dierlijk verrukte oog van kinderen voor al wat nieuw is, wat dat ook zij, toeschrijven). -- Welnu, daarin ziet Baudelaire, met Guys, het typisch moderne estheticisme.

(a) De eerste industriële revolutie (kf 135/136). -- “De locomotief - aldus Verschaffel, a.c., 246) - is, voor de burgerlijke XIX-de eeuw, het beeld van de eigen kracht, -- het symbool van de vooruitgang, het symbool van de geschiedenis. --

Niets kan die door mensenhanden gemaakte machine, -- niets kan de vooruitgang, de geschiedenis, de ontwikkeling stoppen. De weerstand tegen de trein is de belachelijke krachteloze weerstand tegen de vooruitgang, tegen de nieuw tijd, tegen de toekomst. -

Het station is, trouwens, één der eerste en belangrijkste burgerlijke bouwwerken: het is de tempel van de burgerij, waar de efficiëntie, de zakelijkheid, de techniek, de veran-derbaarheid en de mobiliteit vereerd worden”.

(b) C. Guys, als modern ‘estheet’. -- Guys was tekenaar en aquarellist, bekend om zijn weergaven van le Second Empire (gesticht door Napoléon III (02. 12.1852/ 04.09. 1870), zijn zeden en zijn oorlogen. -- Guys ziet de trein, het station e.d.m. ook modern, maar anders: als een nieuwsgierig kind dat - onverschillig voor de vooruitgangsdenkbeeld - louter kijkend

opgaat in het schouwspel dat de trein, de locomotief, het station e.d.m. bieden. Niet ‘betrokken’ in het actieve moderniseringsproces, zoals de industrieel of de zakenman of de bankier of de proletariër, die er zijn in brood moet verdienen. Neen: als onbetrokkene, louter esthetisch doorlevend. als slenteraar (‘flaneur’).

Hij zit, nog steeds, in het “esthetische stadium” (zou Sören Kierkegaard (1813/1855; de vader van het Existentiële denken) zeggen). -

Appl. model. “De maatschappelijke en industrie te veranderingen (...) maken vooreerst (...) een nieuw milieu: de grootstad. Het leven in die grootstad creëert onbedoelde, onvoorziene (en aanvankelijk onopgemerkte) bijproducten en bijklanken.

In die nieuwe onoverzichtelijkheid die de stad is, zijn radicaal nieuwe dingen te zien, te voelen, te ervaren. Het verdwijnen van de duisternis, het glanzen van de natte straten met straatverlichting, de grond die trilt van machines zijn absoluut nieuwe sensaties (...). De grote winkelruimtes, het breed etaleren van koopwaar, de alomtegenwoordigheid van de spiegel, opschriften en tekens in de stad zijn absoluut nieuw (,,...)”. Aldus typeert Verschaffel, a.c., 247v., Baudelaire’s denkbeelden vertolkend.

B. Filippo Marinetti. -- Marinetti wordt door Verschaffel gekenmerkt als “dandy” (kf 235), als ‘flaneur’ (slenteraar) en “decadent poëet” en, later, “de paus van het Futurisme” (a.c., 251).

Dit is, in Platonische termen, de Futuristische ‘hypothese’ (vooropstelling): onbetrokken, ja, ‘onverschillig’ maar op genietingen uit: “Wij zijn de nieuwe ‘Primitieven’, met een geheel omgevormde sensibiteit (*opm.*: aanvoelings-, doorlevingsvermogen)” zegt Marinetti. -

Het futurisme. -- Verschaffel kenmerkt: “de lichtzinnig-optimistische ‘Bejahung’ (*opm.*: opgaan in) van wat Baudelaire - op een zeer gemengde, pessimistisch conservatieve wijze - als zijn lot erkent; nl. te leven in de moderniteit, met haar industriële revolutie, met haar grootstad. -

Het *Manifesto dei pittori futuristi* (1910) luidt o.m.: wij willen het dagelijkse leven, dat op een gedurige en wanordelijke wijze omgevormd wordt door de glorierijke wetenschap, weergeven en verheerlijken.

Zonder de ideologie, de boodschap, het denken (o.m. in cultuurhistorische termen) het moderne leven en zijn leefmilieu doorleven en in kunstwerken weergeven: ziedaar een tweede Modernisme.

b. *Het Symbolisme.*

A. *het Franse symbolisme.*-- Rond 1885 ontstaat, in Frankrijk, de Symbolistische beweging.

a. Zij reageert tegen het Positivismisme (d.i. het Empirisme (kf 229 (Sciëntistiek); 198 (Empiristisch Rationalisme)), aanwezig in het Naturalisme in de kunst, -- inzonderheid tegen le Parnasse (een literair-artistieke strekking, die een onpersoonlijk-geleerde stijl invoerde en "l'art pour l'art" als beginsel vooropstelde, -- rond 1850+).

In strikte zin zou men het Naturalisme, dat, in de kunst, de Moderne wetenschap als een soort ideaal vooropstelt, een 'Modernisme' kunnen heten. Doch deze naam betekent nu iets anders.

b. Zij tracht, d.m.v. de tekst, voor zover deze woorden met muzikale waarde en termen met zinnebeeldige ('symbolische') draagwijdte bevat, de zelfs allerminst vatbare doorlevingen van het moderne zieleleven - de occulte inbegrepen - weer te geven, te suggereren. --

Verlaine (1844/1896), Rimbaud (1854/1891) zijn de baanbrekers. Mallarmé wordt de centrale figuur. Met het toneel van Maeterlinck bereikt het Symbolisme het grote publiek.

In de schilderkunst zijn daar Gust. Moreau, Puvis de Chavannes, Odilon Redon. --

B. *Het internationale symbolisme.* -- In België (G. Rodenbach, E. Verhaeren), Engeland (O. Wilde), Duitsland (St. George), Denemarken (G. Brandes), Rusland (C. Belmont) treft men, mettertijd Symbolisten aan. -- 'modernisme' --

Met die term duidt men, in de Spaanse en Latijns-Amerikaanse kunst, tussen 1890 en 1920, de Symbolisten aan, die het Franse Symbolisme als toonbeeld navolgen.

Voorloper: de Cubaan J. Marti. Hoofdfiguur: de Nicaraguaan Ruben Dario (1867/1916).-- 'ermetismo' -

Tussen 1920 en 1950 treft men, in Italië, een kunststroming aan, die het Franse Symbolisme invoert.

De term 'Hermetisme' (denk aan 'hermetisch gesloten') benadrukt één aspect ervan. Het Italiaanse Hermetisme - net als zijn voorgangers - reageert tegen de Moderne massasamenleving, tegen een 'versleten' taalgebruik. -

Men wil nieuwe, door de massa niet gekende domeinen van de werkelijkheid bloottrekken. Voor degene die dergelijke nieuwe, dieper gelegen werkelijkheden niet doorleeft, komt het taalgebruik van het Symbolisme als "magisch-raadselachtig", "mysterieus-duister" over. -

Besluit: - Nieuw taalgebruik, nieuwe domeinen van de (doorleefde) werkelijkheid. Ziedaar het modernisme van de symbolisten.

Opm. -- Dit kan volstaan als schets van het Symbolisme. -

Nog een paar kentrekken.

A. Alle kunstvormen interesseerden de Symbolisten. Meer nog: (Richard Wagner (1813/1883) oefende sterke invloed uit op de Symbolisten, -- met zijn ‘Musikdrama’ (Th. Mundt), dat hij als een ‘Gesamtkunstwerk’, een verzamelkunstwerk, bestaande uit woord-kunst, muziek, danskunst en zelfs plastische kunst opvatte.

B. Invloed oefenden uit op het Symbolisme o.m. Ch. Baudelaire, G. de Nerval en Edgar Poe.--

Noteren wij de invloed van Emmanuel Swedenborg (1688/1772). Zijn Theosofisch (kf 9) systeem kan min of meer als volgt worden samengevat: het heelal is, in zijn diepste grond, een immateriële (‘geestelijke’) structuur; God, door Swedenborg geduid als “de Goddelijke Mens”, is oneindige wijsheid en liefde; uit die God vloeien natuur en geest voort (Emanatisme of uitvloeingsfilosofie). -- Wij noteren even bovenstaande invloeden om de ‘Symbolisch-Hermetische’ wezensvorm van het Symbolisme te verduidelijken. Mystiek en occultisme zijn o.m. vanuit Swedenborg begrijpelijk.

b. *Het Dadaïsme en het Surrealisme.* -

Twee andere Modernismen, die wij even bekijken.

A. *Het dadaïsme.*-- 1916/1925. -- Kortweg ‘Dada’, - De term werd door een groep kunstenaars - in Zürich en New York, later in Parijs - ingevoerd om een soort nihilisme (ontwaarding der Traditionele waarden) aan te duiden:

a. zij stonden opstandigheid tegen het zinloze (absurdisme) van onze cultuur voor;

b. zij verzetten zich beslist tegen alle Traditionele uitdrukkingvormen. - Hoofdfiguren: Hugo Bali, Tristan Tzara, Hans Arp, Marcel Duchamp, Man Ray. -

Invloed. - Dada beïnvloedde het Surrealisme: “De kopstukken van het Surrealisme - Aragon, Breton, Eluard, Péret - maakten de Franse groep van het Dadaïsme uit tot in 1922”. (M. Nadeau, *Histoire du surréalisme*, I, Paris, 1945, 24) :-

Dada beïnvloedde echter ook het Lettrisme (1945+, met Isidore Isou: ‘kunst’ bestaat in configuratie van lettergebonden klanken, zonder veel logische betekenis), alsook Pop Art en Op Art (in het spoor van de Tegencultuur (Beatnik’s, Hippie’s, Nieuw Links)).

B. *Het surrealisme.* -- cf 31 (M. Ernst); 221 (Surr. en vrouw). -- De hoofdtekenbeelden worden uiteengezet in de drie Manifesten (1924, 1930, 1942) van A. Breton (1896/ 1966), Het is een revolutionaire beweging, -- met

een Nihilistische inslag (kf 221), die zich, behalve met kunst, ook met psychologie (de Freudiaanse dieptepsychologie), politiek (mettertijd Marxistisch) en filosofie (Hegel) bezighield. -

Het Manifest van 1924 behelst een aanval op het Verlichte Rationalisme met zijn streng logische denk- en leeftrant. Breton nodigt er de kunstenaars in uit nieuwe, liefst 'irrationele' domeinen te betreden, zoals het onbewuste en het onderbewuste zieleven (humor, dromen, toevallen, automatismen, vrije associaties), om dit in kunstwerken weer te geven, -- met uitsluiting van iedere ethische of zelfs traditioneel-artistieke beheersing door regels. - Voor niet-Freudianen is Surrealisme eerder duister, natuurlijk.

Inzake plastische kunst waren Jeroen Bosch, William Blake, -- Odilon Redon voorlopers. -- Behalve Freud, Hegel, Marx, ondergingen de Surrealisten de invloed van Guillaume Apollinaire en Giorgio de Chirico, -- alsook van het Dadaïsme, het Futurisme en het Kubisme (cf 31).

La surrealité. -- "Het begrip 'surrealiteit' heeft, in de geschiedenis van het Surrealisme, betekeniswijzigingen ondergaan, doch al die betekenissen draaien rond één hoofd-gegeven, de verwezenlijking van "l' homme integral" (de algehele mens).

1. de humor geeft er de toegang toe.
2. Het automatisme (*opm.*: de vrije loop geven aan on- en onderbewust zieleven) verschaft de materialen.
3. De kunst is de weergave.
4. De psychoanalyse geeft de diepere betekenis.
5. De revolutie zal de feitelijk bereikbare mogelijkheden aantonen". (*Y. Duplessis, Le surréalisme, Paris, 1950, 7*).

Het revolutionair karakter blijkt uit het Marxiseren: "De Psychoanalyse van Freud vindt (*opm.*: volgens de Surrealisten) haar aanvulling in het marxisme, dat de hindernissen die de vrije zelfontplooiing van de mens beletten, uit de weg ruimt. (Id.,6).

De omvang. -- Men mag het Surrealisme niet onderschatten. -- "Het Surrealisme ontstond in Parijs, -- een tiental mannen maakten het aanvankelijk uit. (...) Het heeft aanhangers gevonden en mensen beïnvloed in Engeland, België, Spanje, Zwitserland, Duitsland, Tsjecho-Slowakije, Zuid-Slavië en zelfs in andere werelddelen: Afrika, Amerika (Mexico, Brazilië, USA) (...). -

Geen enkele kunstbeweging voor het Surrealisme - zelfs niet de Romantiek - heeft zo'n internationale weerklank gevonden. (*M. Nadeau, Histoire du surréalisme, I, Paris, 1945, 24*).

Heropleving. -- “Na een lange eclips (1919/1968), gedurende dewelke het Surrealisme moest wijken voor het existentialisme van een Sartre, voor “*l’ecole du regard*”, de nieuwe roman van *Robbe-Grillet* en Butor, voor het structuralisme van Barthes, Lacan, Foucault, trad het weer op de voorgrond. (*R. Brechon, Actualité du surréalisme*, in: *Techniques Nouvelles* 17 (1977): 6, 2, 24). -- Wat ook blijkt uit wat wij, kf 221, gezien hebben.

Opm. -- Onderweg naar het holisme. -

Wanneer wij het Surrealisme, dat, met Freud en de dieptepsychologen, het on- en onderbewuste zieleleven ontdekt, en het Symbolisme (cf 248: Swedenborg), dat het mystieke en occulte zieleleven ontdekt, vergelijken met het Secularisme (d.i. het zich opsluiten in het zicht- en tastbare) van het Positivisme (Naturalisme), én wij denken aan de opbloei, de laatste jaren van het nieuwe tijdperk (New Age; cf 11), dan is het meteen duidelijk dat surrealisme en symbolisme het zieleleven omvattender, rijker, ‘holistischer’, gezien hebben dan de secularisten, die er maar de zicht- en tastbare laag van (willen) zien. ‘holisme’ betekent “zin hebben voor - wat de Antieke Grieken noemden - “to holon”, het geheel, de totaliteit”.

M.a.w.: Surrealisme, Symbolisme hebben de weg gebaad voor het huidige Holisme.

c. Het Expressionisme.

Een ditmaal Duitse Modernistische beweging. -- Beginnen wij vooral met het literaire expressionisme.

“Als voorlopers kan men *Georg Büchner* (1813/1837; *Junges Deutschland*) en *Frank Wedekind* (1864/1918; *Jahrhundert-wende*) beschouwen.

Invloeden inzake stijl kwamen van de Zweed August Strindberg (1849/1912) en de Amerikaan Walt Whitman (1819/1892). -

Wat betreft thematiek leunde men aan bij de Russen Leo Tolstoj (1828/1910) en vooral Fjodor Dostojewski (1821/1881). -- dichtbundels als *Les fleurs du mal* van *Charles Baudelaire* (1821/1867; KF 245) en *Illuminations* van *Arthur Rimbaud* (1854/1891; kf 247) beïnvloedden op beslissende wijze de Vroeg expressionistische lyriek”. (*B. Bau-mann/B. Oberle, Deutsche Literatur in Epochen*, München, 1985, 188).

-

Figuren: E. Barlach, G. Senn, G. Heym, G. Kaiser, E. Lasker-Schüler, C. Sternheim, E. Toller, G. Trakl, Fr. Werfel. Dadaïsme en Futurisme hebben als invloeden ook gespeeld (o.c.,194f.).

De expressionistische 'hypothese' -

De vooropstellingen, nodig om het Expressionisme als cultuurstroming te begrijpen, komen, kort gezegd hierop neer.

“In de op politiek gebied rustige jaren na de eeuwwende keken jonge intellectuelen achter de façade van een samenleving, wier moraal vraagtekens opriep en wier welstand vaak de industriële uitbuiting als de ware bron vertoonde.

Tegenover het Positivisme der vakwetenschappen (steeds kf 193: Sciëntistiek), net als tegenover de technische vooruitgang stonden zij kritisch.

Met wantrouwen stelden zij de toenemende invloed van het militarisme en het patriottisme en hun maatschappelijke gevolgen vast.

Gelijktijdig met een toenemend sociaal gevoel ontstond - t.o.v. het dreigende politieke gevaar - een gevoel van de bedreiging die, mettertijd, in de Eerste Wereldoorlog (1914/1918) schrikwekkende werkelijkheid werd.

De laatste kans om de mensheid en de planeet voor de ondergang te redden zagen de Expressionisten in een omvorming van de enkeling en, als resultaat daarvan, een omvorming van de samenleving: “De wereld kan maar goed worden, wanneer de mens goed wordt” (K. Pinthus)”. (O.c.,188f.). -

De naam 'expressionisme' -

De naam kwam er uit reactie tegen het (Naturalistisch) Impressionisme, dat een fotografisch-nauwkeurige (quasi-wetenschappelijke) weergave van de zintuiglijke werkelijkheid voorstond - betekent dat de Expressionisten het zwaartepunt in de ziel zelf legden, wier verheugd en zelfs cultuurpessimistisch waardevoelen uitdrukkingen - ‘expressies’ - zocht in uitdagende (gebeurlijk krasse of verwrongen) kunstwerken.

Deze zielenpathetiek vindt men weer in de vereenvoudigde vormgeving (niet het uitrafelen van de Impressionisten, maar “het wezenlijke”) en in de ongewone contrasten van de kleuren.

Rond 1910 komt het Expressionisme in de letterkunde op. -- In de film ziet men het aan het werk in de Duitse Filmwereld 1920+ (denk aan *Het kabinet van Dr. Caligari* (1919) van *Robert Wiene*). -

In de schilderkunst echter brak het Expressionisme het eerst door.

(1) De schilders van Die Brücke (Dresden; 1905/1913) - onder invloed van Vincent Van Gogh, James Ensor, Edvard Munch -; Der blaue Reiter (München; 1911/1914) - onder invloed van Kubisme en Futurisme -; Schiele, Kokoschka (Wenen).

(2) Na WO I (1914/1918): Duitse (Grosz, Beckmann, Dix), Vlaamse (Permeke, De Smet, Van den Berghe) Expressionisten komen Mexicaanse (Rivera, Orozco, Siqueiros, Tamayo), Braziliaanse (Portinari, Segall), Franse (Rouault, Soutine) kunstenaars van dezelfde stroming.

(3) Na WO II (1940/1945): Cobra, de Belgisch-Hollands-Deense Expressionisten; Dubuffet in Frankrijk; Pollock, De Kooning in de USA. -

In de beeldhouwkunst zijn daar Lehmbruck, Barlach; -- Zadkine, Moore; -- Coururier, Germaine Richier .-

Besluit -- Het expressionisme, oorspronkelijk Duits, is een internationaal fenomeen geworden, met grote rijkdom. - Dit Modernisme vertoont kentrekken die men later in de eco-pacifistische beweging zal aantreffen (het Antimilitarisme; de kritiek op de technisering van het leven in de industriële cultuur b.v.).

Besluit. -- *Nieuwe kunst* (kf 242),- futurisme (kf 244), symbolisme (met Hermetisme) (kf 247), dadaïsme (kf 248), surrealisme (kf 248), expressionisme (kf 250), -- ziedaar wat de voorhoede, de avant-garde, heeft gepresteerd aan modernismen. -

Op kf 244 (Verschaffel's duiding) zagen wij dat de Dandyistisch-slenterende Postmodernist - met minachting - de 'dood' van "de moderne kunst" - ergens in de jaren zeventig - vaststelt. Het is mogelijk. Maar:

(i) wij stellen een zeer grote rijkdom en verbreding van de gezichtseinder vast (holisme, eco-pacifisme in wording) en

(ii) of de nieuwe kunst nu definitief 'dood' is, is een vraag die de toekomst pas zal oplossen. Niet de prognoses van de Slenteraar Estheet van het Postmodernisme. -

Tevens stellen wij vast dat, met een Guys (cf 245) en, in diens spoor, Baudelaire, het postmodernisme als onbewogen, onbetrokken-afstandig estheticisme van de grond komt. In die zin was dat type van Modernisme enigszins Postmodern. Wat er de rijkdom en de horizonverruiming van onderstreept.

'Moderne kunst'. - Fr. Will. Wentworth-Sheilds, *Modern Art*, in: *Encyclopaedia Britannica*, Chicago, 1967, 15, 630f., schrijft:

"Deze term wordt gebruikt om de ontwikkelingen in de Westerse kunst sinds het einde der XIX- de eeuw weer te geven". -

Letten wij dus op:

(i) de Moderne filosofie begint met Descartes en Locke, halfweg de XVII-de eeuw;

(ii) de Moderne kunst vangt pas aan einde XIX- de eeuw. -- De term 'modern' heeft dus een meervoud van betekenissen.

Een achtentwintigste steekproef: modernisme en postmodernisme in de bouwkunst.

Ter inleiding. - Tot nog toe hebben wij de bouwkunst buiten beschouwing gelaten. Met reden. Want bouwen is een erg gebonden vorm van kundigheid en kunst.

(1) ***'Modern Style'***, -- 1890+: o.m. in Frankrijk, in het spoor van de School van Nancy (Gallé, Vallin), reageert - wat men heet - 'Modern Style' tegen de sobere nabootsing van de Antieke stijlen in alle domeinen van de kunst, doch vooral in de kunstnijverheid (les arts décoratifs, de sierkunsten) en de bouwkunst.

(2) ***Union des artistes modernes.*** -- A. Barré-Despond, U.A.M. (Union des Artistes Modernes), Les Ed. du Regard / U.I.A., 1987, heeft het daarover: rond 1929 verenigen zich een aantal Avant-gardekunstenaars, o.a. de bouwkundige Mallet-Stevens, de beeldhouwer Csaky, de interieurontwerper R. Herbst, de juwelier R. Templier, de ontwerper Cassandre, in de Union.

Het doel: de nieuwe materialen en vormen aanprijzen en eerder de uitrusting dan de versiering van de woning begunstigen. Zij hebben de binnenhuisinrichting, o.m. het meubilair, in nieuwe banen geleid.

Het modernisme in de bouwkunst. -- Het is - zoals voor de vorige Modernismen - onbegonnen werk een volledig overzicht te geven. Wel geven wij nu een paar steekproeven van Moderne bouwkunst.

Immers de architectoniek, d.i. het systeem der bouwregels, ondergaat een Modernisering.

Met *Alb. Bush-Brown, Modern Architecture, in: Encyclopaedia Britannica*, Chicago, 1967, 15, 619/630, kunnen wij in de USA een Frank Lloyd (1869/1959), de grootste onder de Chicago Architects, en in Europa - in het spoor van Peter Behrens - Walter Gropius, Ludwig Mies van der Rohe en Le Corbusier als Modernisten, aanduiden. Zij beheersen - tot +/- 1960 - het moderne in het bouwen.

Das Bauhaus. - Walter Gropius (in 1914 opvolger van Henry van de Velde) was de stichter van het Bauhaus. In 1930 volgt Mies van der Rohe hem daar op. -

Zijn 'hypothese' -- Visuele kunst bedoelt de stichting van een volledige en homogene natuurlijke ruimte, waarin alle kunsten (kf 248: verzamelkunstwerk) - bouwkunst, beeldhouwkunst, sierkunsten, schilderkunst - haar plaats hebben. Het bouwen moet, daarbij, de maatschappelijke problemen helpen oplossen. -

De stijl der Bauhausgebouwen - met veel staal en glas - was zeer invloedrijk.

Alfr. Roth, Plaidoyer pour l'architecture moderne, in: Journal de Genève (14.05.1987), zegt daaromtrent wat volgt.

“Rechthoekige dozen, heel en al vensters, hermetisch gesloten en geklimatiseerd: ziedaar de “glazen kooien” van de International Style.

Zij werden over de hele wereld geparachuteerd, in koude en warme landen, in allerlei culturen. Zij zijn - kort gezegd - een commerciële aanpassing van de internationale architectuur, zoals deze in de twintigerjaren (1920+) werd ontworpen om aan universele vereisten en een rationele verdeling der ruimten te voldoen. -

De oorsprong? Men komt, onvermijdelijk, uit op de Amerikaanse wolkenkrabbers en - in zekere zin - op Mies van der Rohe. (...).

(i) Het werk van van der Rohe is, onbetwifelbaar, dat van één der grootste kunstenaars van onze tijd.

(ii) Het drama van the International Style, zit in de nabootsing van Mies van der Rohe door techniekers zonder talent en verantwoordelijkheidszin, -- techniekers die enkel commerciële doeleinden zagen”.

Fr. Oswald, Pour continuer Le Corbusier: critiquer son utopie, in: Journal de Genève (14.05.1987). -

Rond 1900 komt de Moderne bouwkunst van de grond. 1920+ ontstaat de internationale stijl. Edouard Jeanneret, dit Le Corbusier (1887/1965), de Zwitserse architect en urbanist, was de grote vernieuwer van de stads- en woonruimte.-

Oswald vertelt: “In 1924 bedenkt Le Corbusier zijn reis in het Oosten (1910/1911) en noteert: “Eén overtuiging: men moet volledig herbeginnen. Men moet het probleem stellen. De wervelende maalstroom van het leven. Het gaat om meer dan louter esthetica (schoonheidsleer)”. -

Le Corbusier was reeds losgekomen uit het verleden. nu begint hij ook uit het heden los te komen, -- het tijdperk waarin hij leefde, met zijn vastgeroestheid in de bouwvormen van het verleden. Meteen belandt hij in nieuwe toevluchtsoorden, in een utopische wereld.

Net als, voor hem, Thomas Morus (1478/1535; Humanist en staatsman) in zijn boek *Utopia* (van het Antieke Grieks ou = niet en topos = plaats), d.i. nergensland. -

Vanaf 1922 moeten de ontwerpen van Le Corbusier geduid worden als toepassingen van theorieën,

KF 255.

als vooropstellingen van een nieuwe bouwpraxis. “De bouwkunst bestaat in organiseren. Gij zijt een organisator, geen tekenaar” zegt hij. De bouwkunst moet een verzamelkunstwerk (kf 248; 253), “une oeuvre d’art totale”, zijn: zij behoort alle sectoren van het leven te omvatten, -- van de geboorte tot de dood, -- van de enkeling tot de gemeenschap, -- de zichtbare fenomenen en de onzichtbare dingen”.

“Waarom te allen prijze iets nieuws?” -

A. Roth, a.c., vermeldt twee hoofdfiguren.

(1) “Henry van de Velde

Hij was een pionier van de nieuwe bouwkunst. Toch stelde hij, in 1928, de vraag: “Waarom te allen prijze iets nieuws?”. Dit was de titel van een artikel, waarin hij aantoont dat “het nieuwe” - doorheen alle tijdvakken en stijlen - nooit iets anders geweest is dan de uitdrukking van nieuwe en uiteenlopende ‘functies’ (opm.: verwachtingen omtrent de rollen van een gebouw) en niet het resultaat van subjectieve voorliefden en vormelijke buitenisigheden.-

(2) Mies van der Rohe

De uitspraak van L. Mies van der Rohe “Ik wil mij, als architect, niet interessant maken. Ik hou het bij een goed architect zijn” loopt gelijk met van de Velde’s stelling.

Het postmodernisme in de bouwkunst. -

Ook hier wordt niet volledigheid betracht maar, kenmerkende steekproeven.

1.-- Francois Lyotard. -

Jean-Francois Lyotard (1924/1998) is één der figuren die het modernisme wijsgerig doordacht heeft. Getuigen: zijn werken, als *La condition postmoderne (Rapport sur le savoir)*, Paris, 1979 (waarin hij de Postmoderne wetenschap karakteriseert) en *Le différend*, Paris, 1983 (waarin hij de hoge ethiek, die het ‘achtenswaardige’ Postmodernisme behoort te kenmerken, schetst: niet ‘consensus’ (die in een radicaal pluralistische samenleving nauwelijks mogelijk is en zeker met conflicten (kf 36/53, waar wij de multiculturele conflicten inductief schetsen) maar pluralistische ‘gerechtigheid’).

Le postmoderne expliqué aux enfants

In Nederlandse vertaling: *Het Postmoderne aan onze kinderen uitgelegd*, Kampen, Kok, 1987 (met een Nawoord van Dick Veerman over het wijsgerig karakter van Lyotard’s Postmodernisme en een verdediging ervan tegen Habermas, Honneth en Rorty, die hem niet goed zouden begrepen hebben).

Zie ook W. Welsch, *Unsere postmoderne Moderne Weinheim*, Acta Humaniora, 1988-2, 31/37 (Postmoderne filosofisch: Jean-François Lyotard).

KF 256.

Les Immatériaux (1985). -- Hilde Heynen, *Postmodernisme en architectuur (Een merkwaardige combinatie)*, in: *Streven* 1989 (febr.), 429/440, vertelt over het feit dat Lyotard, in 1985, in Parijs, in het Centre Pompidou, een tentoonstelling geleid heeft, waarin hij het postmoderne wou duidelijk voorstellen en uitbeelden. Met als middelen: videoclip, elektronische muziek, kunstmatige geuren, doorlopend geactualiseerde beursberichten van over de hele planeet.

1.1. Het doolhofmodel. -- De architectuur van *les Immatériaux* was het netwerk, d.i. een losse veelheid van punten, die onderling verbonden zijn, maar dan zo dat het een labyrintstructuur bezat: de bezoeker(s) liepen erin verloren, doordat de 'eenheid' ervan onoverzichtelijk, ondoorzichtig, was en plaats gemaakt had voor een losse 'veelheid' van tentoonstellingsonderdelen.

1.2. Informationalisme. - Cfr. kf 137/142 (De tweede industriële revolutie).-- De zo-even vermelde materialen suggereerden ons nieuw leefmilieu dat twee aspecten vertoont:

a. De materiële inrichting (kf 94: materie/ energie/ informatie) van onze gebouwen (woningen, burelen, werkplaatsen, klassen, -- ja, het hele cultuurlandschap sinds de tweede industriële-revolutie) heeft, natuurlijk, de traditionele binnenhuis-inrichting (zelfs in de Moderne vorm (kf 253));

b. De informationele inrichting met haar tv-schermen allerhande (tv, computer), met haar (tele)communicatieapparatuur (de telefoon b.v.), met haar dagbladen en tijdschriften vormt de binnenhuisinrichting om tot een trefpunt van onophoudelijke informatiestromen, die ons leven gaandeweg meer beheersen. Deze informationele inslag is nieuw.

2. Hoofdgedachte. -- Lyotard's tentoonstelling wou de pluralistische samenleving, met haar veelheden, ja, haar conflicten, uitbeelden in de 'architectuur' van de tentoonstelling.

Opm. -- De doolhof. -- *Sip Stuurman, De labyrintische staat (Over politiek, ideologie en moderniteit)*, Amsterdam, 1985, geeft één inductieve steekproef (kf 3) van het doolhoffenomeen: onze Moderne staat (kf 65) is tot een soort 'demonische' doolhof aan het worden, -- met b.v. betonnen gebouwen zonder einde, met bureaus (en zielloze bureaucraten) en opgestapelde dossiers.

-- *Paul de Saint-Hilaire, Introduction A l' énigme des labyrinthes*, Bruxelles, 1975 (een kunst- en cultuurhistorisch werkje).

Labyrintische (of doolhof)schrijvers.

“Indien de werkelijkheid, de objectieve (op zich) of de vermeende (voor ons, subjectief), een wanordelijke doolhof is, dan is de mens erin een rondlopende of verdwalende”.

Stel u voor: een buitenmens, die pas leert met de wagen rijden, moet op een bepaald uur, stipt, in een grootstad, waarin vele straatnaamborden weggefallen zijn en vele enige richtingen hem belemmeren, ter bestemming zijn!

Opm. -- Wanordewetenschap (chaologie).

De ‘onstuimige’ (turbulente) fenomenen in de natuur rondom ons en in onze cultuur worden in de chaologie geanalyseerd. Wij zagen daarvan een applicatief modelletje, kf 67 (Hayek’s analyse van de vrijemarkteconomie), maar verbeterd door de ‘onzichtbare hand’, die uit de wanorde orde sticht (//A. Smith; kf 102); -- orde, die op haar beurt ‘wanordelijk’ wordt door de tweede onzichtbare hand van Milton en Rose Friedman (kf 102)).

Het Ultraïsme van Jorge Luis Borges (1899/1986).

In 1921 - de volle periode van het Modernisme - luidt J.L. Borges, in Buenos Aires, het Ultraïsme in: een Ibero-Amerikaanse voorhoede, onder invloed van cultuurpessimistische stromingen, n.a.v. WO I (1914/1918) - cf 251 (Expressionisme) - breekt radicaal met de Traditie (o.m. inzake poëtië).

Borges, “de meester van de metafysische fantastiek”, werd vertaald: *L’ aleph*, Paris, Gallimard, 1949; -- *Oeuvre poétique*, Paris, Gall., 1965 (een bloemlezing, die zijn thematiek (ficties (inbeeldingen), spiegelspel, doolhoven, tijgerdromen) en zijn ‘hypothese’ (bedwelmende eruditie, -- maar ook twijfel aan de objectieve werkelijkheid en een ‘rede’ (!) die door al wat fantastiek is, ondermijnd wordt (wat *Fr. Rottensteiner, The Fantasy Book (An Illustrated History from Dracula to Tolkien)*, New York, Collier Books, 1978, 134, doet zeggen dat Berkeley’s ‘esse est percipi’ (alle zijn komt neer op gewaarwording) op Borges toepasselijk is)) weergeeft; -- *Le livre des préfaces*, Paris, Gall., 1975.

De Amerikaanse “Nieuwe Roman.”

Ander type van doolhofletterkunde. *D. Coussy e.a., Les littératures de langue anglaise depuis 1945 (Grande Bretagne, Etats-Unis, Commonwealth)*, Nathan-Université, 1988, 167/179 (Le Nouveau Roman), zegt dat de figuren van die beweging geïnspireerd werden door het Europees modernisme (Joyce, Surrealisme (cf 241,248))

en door le nouveau roman (kf 250). Vladimir *Nabokov* (1899/1977), spitsfiguur zei ooit: “Eén van de bedoelingen van mijn romans bestaat erin te bewijzen dat “de roman in het algemeen” niet bestaat” (o.c.,167). -

Vermelden wij even John Barth (1930/...), beïnvloed door Borges overigens, met zijn ‘metafictieve’ schrijfrant (wat hij neerpent is fictie (hersenspinsels), maar hij laat de lezer meeleven met de vinding ervan: van fictie naar metafictie). -

Andere figuur: Thomas Pynchon (1937/...), die al wat louter taal en teken is, liefst zonder enige verwijzing naar een objectieve werkelijkheid voorstaat. -- Zij gelden als typisch Postmoderne schrijvers.

Umberto Eco (1932/2016). Deze semioloog (tekentheoreticus) aan de universiteit van Bologna - *La structure absente (Introduction à la recherche sémiotique)*, Paris, 1972 - is overbekend door zijn *Il Nome della Rosa* (Milaan, 1980), *De naam van de roos*, Amsterdam, 1985-10 (ook U. Eco, *Naschrift bij De naam van de roos*, A'm, 1984-3), -- verfilmd door J.-J. Annaud, -- vertaald in bijna dertig talen.

Centraal in deze roman, een doolhofroman, is “een groot en hemels bloedbad” (o.c., 53), in een Benedictijnenabdij tussen Ligurië en Provence, in 1327 (het vervaltijdperk van de Middeneeeuwen). Enige uitweg te midden van die doolhof: tekens, sporen, die naar iets anders verwijzen en die, vooral, moeten geduid worden in hun veelduidigheid.

Even zij vernoemd zijn *De slinger van Foucault*, waarin New Age, met mystiek en occultisme (kf 250), eerder belachelijk gemaakt wordt (Cfr. kf 242: het moderne aspect van de Postmodernist Eco). Zie ook b.v. *Cees Nooteboom, Eco's labyrint, in: Knack* 19 (1989):15 (april), 202/213. -

Als Nooteboom zegt dat, bij de lezing van deze balladeske roman, hij “in de rook geraakte en verdwaalde in het labyrint”, antwoordt Eco:

“In de initiatieriten van de Mysteriën van Eleusis was rook een zeer belangrijk onderdeel: mist -- zodat zij niet wisten waar zij waren. Daarom gebruiken zij nog steeds wierook in de Katholieke kerk”. (A.c., 208). -

Terloops: dit gezegd, bewijst veel voor Eco's fictie en metafictie, maar weinig voor de religiegeschiedenis, natuurlijk. Misschien is Eco nog het eerlijkst, waar hij schrijft “Wij zouden kunnen zeggen dat ieder tijdperk zijn eigen Postmodernisme heeft,

net als ieder tijdperk zijn eigen maniërisme zou hebben (zodat ik mij afvraag of ‘postmodernisme niet de moderne naam is voor maniërisme (...)’ (*Naschrift*, 82) .

Opm.: ‘Maniërisme’ betekent, heel algemeen, gekunsteldheid (meer bepaald: in de kunst); als kunsthistorisch begrip betekent het - in de beeldende kunst en in de bouwkunst vooral - tussen, Renaissance en Barok (in Italië, volgens sommigen, tussen 1520 en 1590) in, een stijl die én verfijnd, ja, gesofistikeerd én - voor het gewone verstand - gezocht én ‘opgesierd’ (met kunst- en vliegwerk) is.

Besluit. -- Samengevat:

a. Lyotard’s ‘architectuur’ - les Immatériaux - is gekenmerkt door immaterialiteit (informatieel i.p.v.. materieel) en door doolhofkarakter;

b. de ‘Labyrintische teksten’ zijn gekenmerkt door een analoge ‘immaterialiteit’, o.g.v. de sterke rol der tekens, en door een analoge doolhofstructuur.

2. -- Charles Jencks.

Deze Angelsaksische schrijver heeft bekendheid verworven door zijn *Modern Movements in Architecture*, Harmondsworth, Pelican, 1973. -

Maar hier interesseert hij ons om reden van zijn *The Languages of Post-Modern Architecture*, London, Academy Ed., 1977, en zijn *Post-Modernism (The New Classicism in Art and Architecture)*, London, Academy Ed., 1987.

Postmoderne bouwkunst is gekenmerkt én door Modern functionalisme (*opm.:* een gebouw speelt een rol (‘functie’) in de Moderne wereld (kf 253v. (Gropius); 254 (Internat. style); vooral 255: ‘functies’ (Van de Velde)) en door getuigeresten van premoderne, traditionele stijlen.

Men heet Jencks’ ‘hypothese’ ook Nieuw of Neo-Eclecticisme: de Postmoderne kunstenaar-bouwer - leeft in een multicultuur, die een veelheid van stijlen mogelijk maakt, -- ja, in éénzelfde bouwwerk.

Periodisering. -- Volgens *H. Heynen, Postmodernisme en architectuur*, 432v., onderscheidt Jencks drie perioden. -

1. -- 1960+. -- Zonder de naam te gebruiken waren **a.** pop ‘art, **b.** tegencultuur (‘counterculture’) en **c.** adhoc-isme (populisme), in feite, Postmodern,-- in verzet tegen het Modernisme.

2.-- 1970+.-- een veelheid van uiteenlopende strekkingen, -- steeds ‘Postmodern’, want zich verzettend tegen Modernisme, -- eclecticisch van aard. -

3 -- 1979+ -- De veelheid van strekkingen komt tot eenstemmigheid, -- tot op zekere hoogte, althans. Verzamelnaam: free-style classicism, vrijestijlclassicisme.

Appl. model. -- Bouwkundigen als Michael Graves, Leon Krier, Philip Johnson, -- James Stirling, werken in de Jencksiaanse richting. -- J. Stirling heeft, in Stuttgart, de staatsgalerie ontworpen. Wat is daar nu voor Postmoderns aan? De veelheid ('pluralisme') en de keuze ('eclecticisme') inzake stijl. Wat wij nu nader uitleggen.

a. Eerste veelheid: de klassieke laag. -

Volgens H. Heynen, a.c., ziet men dit aan volgende kentrekken, - als 'klassiek' bestempeld door Jencks d.i. al wat sinds de Antieken tot aan het Modernisme de architectoniek bepaalde.

In de Staatsgalerie ziet men dit aan:

- a. de driedeling (pediment (glooiend voetstuk), hoofdgedeelte, kroonlijst (bovenste lijst van een hoofdgestel),
- b. materiaalgebruik (echte of schijnbare natuursteen)
- c. symmetrische opbouw,
- d. verhoudingen der zalen,
- e. de algehele monumentale indruk,
- f. planschikking naar het model van het Altes Museum in Berlijn.

a. Eerste veelheid: de vrije stijl. --

De 'Klassieke' bouwkunst vertoon de - op haar manier - vrije spelingen, ja, speelsheid, -- 'Free Styles. -- Dat ziet men aan

- a. de U-vorm van de Staatsgalerie met in het midden van de U een (verschiet niet) lege rotonde (waar men Klassiek iets belangrijks zou verwachten),
- b. de hevige kleuren (kf 251: Expr.) van de overgedimensioneerde railingen, van de afdakjes, deuren, glazen puien (stoepen),
- c. de grappige details (b.v. uit de muur gevallen stenen),
- d. de verwijzingen naar andere bouwkundigen (Le Corbusier (kf 254): de gevel van de bibliotheek; Steven Izenour: de ingedrukte portiek; Piano en Rogers: de grote verluch-tingskokers).

b. Tweede veelheid. 'double coding' (tweeledige codering).

Jencks verstaat daaronder het feit dat een Postmodern gebouw tweeduidig is:

- i. het kennerspubliek - bouwkundigen, kunstkenneren - ziet wat de anderen niet zien (het decodeert de gecodeerde boodschap anders);
- ii. het niet-kennerspubliek ziet hetzelfde gebouw anders (het decodeert de in het bouwwerk gecodeerde boodschap anders). -

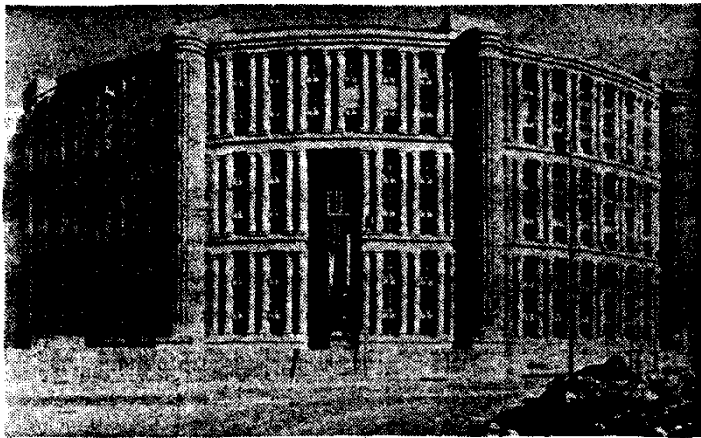
B.1 De niet-kenners. -- De gewone mens ziet, in de Staatsgalerie, het materiaalgebruik, de vorm van het aediculum (gebouwtje) aan de ingang als verwijzend naar de plaatselijke omgeving (o.m. het ernaast gelegen gebouw); de vaak gebruikte openbare voetgangersweg over en door het gebouw 'spreekt' tot de

Stuttgartse bevolking, natuurlijk; de hevige kleuren, die de kledij der jongeren, die het gebouw bezoeken, weerspiegelen, spreken ze aan .

B.2 De kenners. Dezen ‘lezen’ de ‘tekst’, die het gebouw is, op hun manier: zij ‘zien’ b.v. de verwijzingen naar andere, door hen gekende bouwkundigen.

3. -- *Philip Johnson,*

Alfred Roth, Plaidoyer pour une architecture moderne, wijst op de versierde bouwstijl (“L’ architecture décorée”) als ‘nieuw postulaat’ (nieuwe vooropstelling) ingevoerd door Ph. Johnson, die doorgaat als een erfgenaam van “de grote Mies van der Rohe” (kf 254), die zeer vijandig stond tegenover versierde bouwstijl. -- Deze stijl heeft succes. Zo b.v. de sociale woningen, in de nabijheid van Parijs, ontworpen door Ricardo Bofill (zie afbeelding hieronder).

De kritiek van A. Roth. Roth verwijt de Postmodernisten (hij vernoemt Jencks o.m.) dat zij beweren dat de beginselen der Modernisten ‘uitgeput’ zijn, -- dat de Modernisten - H. van de Velde, Adolf Loos, Peter Behrens, Auguste Perret, Louis Sullivan - (zo beweren de Posmodernisten) ‘zwevers’ zijn. -

De Amerikaan Sullivan - aldus Roth - wees ons op de twee grondslagen van de bouwkunst aller tijden:

a. De oplossing van een (bouwkundig) probleem - denk aan een woning, een werkplaats, een bergruimte - kan slechts gevonden worden in het wezen zelf van dat probleem;

b. De vorm is de logische en zintuiglijk waarneembare weergave van de functie (rol), verstaan in haar algehele ingewikkeldheid (“Form follows function”). -- De toepassing van die twee vooropstellingen leidde zowel tot de organische bouwstijl (Wright) als tot de functionele bouwstijl (Le Corbusier; kf 254). -- Welnu, de Postmodernisten - Jencks inbegrepen - verstaan de ‘functie’, zoals de traditie ze op vatte, vaak verkeerd, -- nl. door ze te herleiden (te beknotten) tot zuiver materiële en technische aspecten met uitsluiting van de emotionele, poëtische en esthetische aspecten. -- Aldus steeds Roth.

Een negenentwintigste steekproef: postmoderniteit (grondslagen crisis), postmodernisme (leven met grondslagen crisis).

Eindelijk komen wij aan de vraag: “Hoe Postmoderniteit, resp. Postmodernisme definiëren?”. Wij doen dit in twee keren.

I. -- *Het ‘endisme’.* -- Wij staan, heel kort, stil bij een paar steekproeven.-

A.-- *Alfred Weber,*

Abschied, von der bisherigen Geschichte (Ueberwindung des Nihilismus?), Bern 1946

Reeds de titel verraadt het historisch denken. In het Tweede Jaar (Fil. v.d. levensloop, FLL 275/290 (Historiologie)) stonden wij, even, stil bij het denkbeeld ‘historiciteit’, d.i. het feit dat de mensheid evolueert, doorheen cultuurhistorische fasen, naar een voorlopig onbekend eindpunt. -- Weber, (niet de grote socioloog Max Weber), ziet het, wat het Westen betreft, als volgt:

a. De ‘jonge’ Westerse volkeren zijn het aanvangspunt. Zij leven nog ‘spontaan’ en ‘natuurlijk’ (*opm.*: wat dat juist is, blijft zelfs bij Weber eerder vaag).

b.1. De klassieke Oudheid is de eerste cultuurvorm die zij, uit den vreemde, overnemen, tegen wil en dank. -

b.2. Het Christendom, dat voor een deel vreemd is voor de klassieke Oudheid, is de tweede cultuurvorm waarin de “spontane en natuurlijke krachten” der ‘jonge’ volkeren gewrongen worden’. -

c. Beide - Oudheid en Christendom - worden door het Verlichte Rationalisme ‘verwereldlijkt’ (‘geseculariseerd’). -

d. Wij beleven, sedert enige tijd, het nihilisme: dit is een cultuurbeweging die de overgeleverde cultuurvormen verwerpt, zonder nieuwe cultuurvormen te kunnen stichten (bij gebrek aan contact met de ‘transcendente’ cultuur machten). -

Slotsom. -- Weber, als socioloog, stelt de grondslagen crisis van onze cultuur vast, in zijn termen. Hij heet ze ‘nihilisme’. Hij zoekt een uitweg. -- Maar het denkbeeld van een ‘einde’ van onze (cultuur)geschiedenis is hier zeer duidelijk.

Opm. -- De Nazi’s (kf 164/174) vertrokken van een zeer gelijkend denkbeeld. -

a. Het ‘oorspronkelijke’, raszuivere Germanendom, met zijn “onbewuste en dus zelfzekere levensovertuigingen” was een ‘natuurlijke’ oerstaat. -

b.1. De Klassieke Oudheid, 1500 jaar geleden, sterk veroosterst (‘orientalisert’), verblindt de Germanen. –

b.2. Het Christendom, met zijn ascetische levensvreemdheid (‘zonde’), onderwerpt, brutaal, met staatsmacht o.m., de Germanen aan de dogma’s van de Kerk (‘Rome’). -

c. Beide - Oudheid en Kerk - worden door de Aufklärung (kf 44) verdrongen t.v.v. een theoretisch denkende rede, -- met haar "objectieve wetenschap". -

d. De drie volks- en bloedvreemde cultuurvormen - Oudheid, 'Rome' (Kerk) en Verlichting - hoe onderling strijdig ook, hebben een gemeenschappelijk effect: zij doen het Germanendom doodlopen. -

De 'uitweg' zagen de Nazi's in een terugkeer op Modern vlak, naar de "onbewuste grondslagen van het Germaanse leven". -

Cfr. *R. Benze/ G. Gräfer, Hrsg., Erziehungsmächte und Erziehungshoheit im Großdeutschen Reich (als gestaltende Kräfte im Leben des Deutschen)*, Leipzig, 1940, 1/26 (*Die deutsche Erziehung und ihre Träger*). -

Opm. -- Zoals *J.P. Stern, A Study of Nietzsche*, Cambridge, 1979, opmerkt, putten de Nazi's rijkelijk uit de denkbeelden van Fr. Nietzsche met zijn strijd tegen het 'levensvijandige' denken (ook Weber vermeldt Nietzsche bij de enkelingen, die, als kunstenaars begaafd, contact hebben met de "transcendente cultuur machten" en, dus, nieuwe cultuur-vormen kunnen scheppen).

B -- Arnold Gehlen,

Einblicke, Frankf.a.M., 1975, 115/133 (*Ende der Geschichte*).- - Net als Weber (en de Nazi's) situeert Gehlen, de socioloog, zich na de hele cultuurgeschiedenis. wat men, in het Frans, 'posthistoire' (posthistorie) heet. In het Duits: 'Nachgeschichte'. -

W. Welsch, Unsere postmoderne Moderne, Weinheim, *Acta Humaniora*, 1988/2, 17/18 (Postmoderne versus Posthistoire), zegt dat de Posthistorieker "voortaan geen vernieuwingen meer" verwacht.

Onze geïndustrialiseerde wereld (kf 135: Eerste en Tweede industr. rev.; 137: 'postindustrieel') is gekenmerkt door (re)productievormen, die geen nieuwe waarheden, geen nieuwe waarden meer nodig heeft.

Of die ze verwaarloost, indien deze toch opdagen. De technologie is de onderbouw, de 'cultuur' is slechts de bovenbouw. Vandaar de lijdelijke, bittere of cynische reactie van de 'Posthistorieker'.

Volgens Welsch is het verschil met het Postmodernisme daarin gelegen dat dit laatste zich situeert - niet na de hele geschiedenis, maar - na de Moderniteit (kf 252: tweemaal 'Modern'). o.c., 18 :

- (i) nach der gesamten Geschichte" (Posthistoire);
- (ii) nach der Moderne (Postmodernismus)".

Daarbij is het Postmodernisme "actief, optimistisch, -- ja, euforisch en in alle geval verscheiden" (ibid.).

II. Het huidige Amerikaanse 'endisme'. -

R. Schwok, *Etats-Unis: la mode terminale (Fukuyama et l'histoire de la fin de l'histoire)*, in: *Journal de Genève* (02.11.1989). -

'Endisme', zo luidt de naam van het laatste virus dat een gedeelte van de Amerikaanse intelligentsia teistert: 'end of nature', 'end of culture', - 'sense of ending' zijn titels die succes boeken. (...).

Het artikel waarover iedereen het heeft, is "*The end of history?*" (het einde van de geschiedenis?), -- verschenen in de loop van de zomer van 1989 in *The National Interest*, het Neoconservatieve tijdschrift (Washington), geleid door Irving Kristol. -

Steller: Francis Fukuyama (36), hooggeplaatst ambtenaar van het State Department. (...). De tekst kreeg aanvankelijk slechts een oplage van 6.000 exemplaren (...). Toch is de weerklank ervan uniek in de intellectuele geschiedenis van de USA. *Newsweek*, *New York Times Magazine* besteedden er reusachtige besprekingen aan, toegelicht door kleurfoto's. *The Washington Post* publiceerde het artikel in zijn geheel. -

Het verschijnsel slaat over naar West-Europa.

De BBC bereidt een film over het gehele gebeuren voor (nov. 1989). In *Le Monde* besteedde André Fontaine er een uitzonderlijk hoofdartikel, op de voorpagina, aan. *Commentaire*, revue van wijlen R. Aron, wijdt twee nummers aan het einde van de geschiedenis?.

De stelling van Fukuyama. -

(1) Voor Fukuyama is de geschiedenis een onophoudelijke strijd, -- met als eindpunt de vestiging van de vrijheid een denkbeeld dat diep in het menselijk bewustzijn wortelt. Het artikel bevat een 'blijde boodschap'.

(2) Wat zich, in de wereld van vandaag voordoet, is niets anders dan het zegevieren van het westen. Denken wij aan het opkomen van Solidarnost in Polen, de uittocht der Oost-Duitsers, het neutralisme van Hongarije (cf 54, -- 70, 124vv., 154). -

Het einde van de XX- ste eeuw toont ons de beslissende overwinning van de USA en hun bondgenoten op de totalitarismen (kf 77: E. Jünger). -

Fukuyama zelf: "Het is mogelijk dat wat wij nu beleven, niet enkel het einde van de 'koude oorlog' of van een bepaalde fase van de naoorlogse geschiedenis is, maar ook het einde van de geschiedenis als 'geschiedenis', nl. het eindpunt van de ideologische ontwikkeling (kf 191: vooruitgang) van de mensheid en de veralgemening van de Liberale Westerse democratie".

Slotsom: een meervoud van 'Endismen'. -

Weber, Benze/ Gräfer, Fukuyama zien dat een min of meer omvangrijk cultuurtype eindigt. De mensen, die vroeger a.h.w. op de knieën vielen voor de priester, krijgt men maar met moeite meer naar de Kerk. Intellectuelen, die vroeger zwoeren bij de moderne vooruitgangs-, ontwikkelings- of groeigedachten (waarvan Fukuyama nog een laat vertegenwoordiger is), 'geloven' niet meer in die leuzen.

M.a.w.: Kerken, Verlichting, -- zij geraken in een crisis, die, meteen, de grondslagen, d.i. de 'hypothese' van onze cultuur, tot nog toe, raakt.

Mensen als Weber of Gehlen treuren erom, -- hebben al of niet enige hoop dat een nieuwe cultuur opdaagt. - Maar de eenstemmigheid - de consensus - is er niet meer..

De mensen, de dag van vandaag, zijn verdeeld: zij duiden in meer dan één zin één-zelfde samenleving. - De Endismen - of men ze nu belachelijk maakt of niet - zien tenminste dat wij een of ander fundamenteel 'einde' beleven.

Ook dat zien de Postmodernen. Maar op hun/ haar wijze. Of liever: wijzen.

Definitie van postmoderniteit / postmodernisme. -

Lieven De Cauter, *Postmodernisme eindelijk in Leuven*, in: *Academische Tijdingen/ Alumni Leuven* 22 (1988): 13/14 (22.04.1988), 38, ziet het - niet ten onrechte - als volgt.

A.1. De 'kwestie' van het Postmodernisme wordt ter sprake gebracht in de redetwist over ons huidig cultuurtijdperk. O.m. met zijn veelheid van kunststromingen, die tonen wat in onze cultuur gaande is (kf 259: periodisering; breder: kf 255/261 (bouwkundig Postm.). -

Zie meteen ook maar eens kf 21v. (Atlas's anekdote), -- 14 (Feyerabend's afscheid van de 'Rede'), 25 (inclusief denken); -- 36vv. (multicultuur), 114 (Herodotos' openheid), 117 (Protosof. multicult.), -- plaatsen, waar wij vooruitliepen op deze bespreking van Postmoderniteit.-

A.2. De inzet van de redetwist - aldus De Cauter - zijn de grondslagen, 'axiomata', 'beginselen', 'vooropstellingen' - Platonisch: hypothesen - van onze cultuur, van ons huidig cultuurtijdperk, van een of ander onderdeel ervan (b.v. het Modernisme als kunststroming).

Pasklare antwoorden op de vraag: "waarop is, in feite, onze cultuur gegrondvest?" of "waarop zou onze cultuur behoren gegrondvest te worden?" zijn er niet. Althans niet antwoorden die een algemene instemming uitlokken. --

A.3 De Postmoderne leefwijze -

'Life style' - (*La condition postmoderne* luidde de titel van J.-Fr. Lyotard (cf 255vv.); zij beheerst het Postmoderne gedrag) ziet men daar opkomen waar men er zich van bewust wordt dat er gewoon geen 'universele' - eenstemmigheid uitlokkende - grondslagen zijn.

Opm. -- Voor de logische zijde daarvan verwijzen wij, even, naar kf 49/51: Een simpel vraagje, waar wij de Eleatisch-Platonische behandeling van multicultuur en verdeeldheid weergeven: Gij evenmin als ik! M.a.w.: voor de Platonieker is Postmodernisme, voor een deel en wel het belangrijkste, een kwestie van strenge logica.-

B. Definities.

B.1. De grote 'ronkende' denkbeelden

Deze maakten, ooit, de eenstemmig aanvaarde of vooropgestelde grondslagen uit van cultuur.

Appl. mod.-- 'Rede', '(denkend) subject', -- 'geschiedenis (karakter)', waarbij historiciteit geduid wordt als ontwikkeling, vooruitgang, groei, en wel naar ontvoogding en bevrijding (kf 183/187, 243), zijn denkbeelden die moderneren echt aanspreken. -

B.2. Postmoderniteit: twijfel.

Postmoderniteit is het betwijfelen van de mogelijkheid van eenstemmig aanvaarde grondslagen, -- zoals De Cauter zegt: de verbrokkeling -

Fragmentarisme -- van de eenheid rond dergelijke vooropstellingen in een samenleving, die zich als modern bestempelt. De eenheid van de Moderne tijden valt, heden, uiteen in een onoverzichtelijke veelheid van onderling soms zeer tegengestelde duidingen, stromingen. -

Opm. -- Men denke aan de Belgische abortuskwestie: hoe zij onze landgenoten verdeelt. De ene stelt de onschendbaarheid van ongeboren - en dus onschuldig leven voorop. De andere stelt de last, de schande gebeurlijk, van datzelfde ongeboren leven voorop.

B.3. Postmodernisme. -- Is Postmoderniteit een situatie, een stel feiten, waarin wij geworpen zijn, Postmodernisme is een reactie op die situatie. De Postmodernist in de strikte zin legt zich neer bij dat feit en stuurt aan op ermee leren leven, zonder treurnis (cultuurpessimisme). - Meer nog: de Postmodernist, in een nog acuter zin, stelt dat alle cultuurduidingen evenwaardig (kf 21v.: "Inderdaad, gij hebt gelijk"; multi-rationaliteit) zijn. -

Opm. -- Wij zeggen - tegen De Cauter in - 'acuter Postmodernisme'. Waarom? Omdat dat evenwaardigheidsaxioma zware problemen stelt, waarvan wij er één hebben aangeraakt: kf 36 stelde de vraag of Islamitische vrouwduiding wel evenwaardig is aan de Moderne.

Een dertigste steekproef: het postmoderne ‘einde’ van de metaverhalen (“grote verhalen”) volgens Lyotard.

Beginnen wij met een bibliografische steekproef: *L. De Cauter, Postmodernisme voor kinderen*, in: *Streven* 1987: okt., 77/79; *Les Cahiers de Philosophie* (Lille), 5 (1988: printemps) : *Jean-Francois Lyotard / Réécrire la modernité.*

A.-- Het verslag van L. De Cauter. -

Hij heeft het over het werk van *Lyotard, Le postmodernisme expliqué aux enfants.* Dit bevat tien brieven gericht tot de kinderen van zijn vrienden, jongeren. De Cauter vat samen: einde van de grote verhalen (a.c.,77). M.a.w.: weerom een Endisme (cf 265) of ‘Terminale’ denkwijze.

Het metaverhaal (‘métarécit’) of het grote verhaal. -

Werken wij ons in de woordenschat van Lyotard in. Een ‘métarécit’ of metaverhaal is een verhaal dat de hele geschiedenis of een groot tijdperk ervan weergeeft in vertellende vorm.

Het heeft tot doel een zin (waarde, betekenis) te geven aan wat wij - elk van ons - dagdagelijks doen en laten, aan onze daden, wier som ‘de geschiedenis’ maakt.

Een groot verhaal is niet enkel ‘grootschalig’ doordat het een omvangrijk gebied van het gebeuren dat de cultuurgeschiedenis is, bestrijkt: het is ook ‘groot’, doordat het - zo wordt verondersteld - algemeen aanvaard (consensus) is. -- Het is een verhaal dat de ‘historiciteit’ toelicht in haar wezen.

Applicatieve modellen. -- De Cauter vermeldt, in Lyotards spoor, wat volgt.

1. De mythe. -- De mythe is een sacraal verhaal dat de oorsprong van een cultuurdaad situeert in een voor en boven de cultuurgeschiedenis bestaande (= macht- en energie-geladen) toonbeeld (van b.v. een voorouder, een godheid).

2.

3. Wie b.v. zaait in navolging (imitatie) van een heilbrenger, die ooit - in den beginne - een reddende plant invoerde, neemt aan diens ‘heiligheid’ deel (participatie) en zal geluk beleven aan zijn daad. -

Alle ‘kleine verhalen’ slaan op al de gelovigen, die op die wijze, naar dat algemene model, door alle gelovigen aanvaard, zaaien: zij zijn de applicatieve modellen (veelheid) van één algemeen regulatief model (eenheid).

Zoiets geeft een ‘diepere’, ‘hogere’ zin aan de ‘kleine’ en ‘vele’ daden van het dagdagelijkse leven bij Primitieven, die nog Archaisch (kf 19) leven.

Opm. -- De Cauter zegt dat “de mythe dient om instellingen en het sociale handelen te legitimeren (een grondslag, ‘hypothese’, te geven), te verantwoorden”, -- en wel door “naar een oorspronkelijk en hoogst eigen verleden terug te wijzen” (a.c.,77). -

Dat is juist. Maar wie denkt dat daar geen toekomst in zit, vergist zich: de mythe, eens in het praktische leven beleefd (“het levende, niet het dode geloof”), schenkt het vertrouwen dat de toekomst mede bepaald, ‘gesticht’ wordt door de imitatie en participatie aan een gemeenschappelijke mythe of ‘metaverhaal’.

Wanneer gezegd wordt “in den beginne”, dan betekent ‘begin’ een boventijdelijke oorsprong, die voor, gedurende en na de ‘kleine’ verhalen bestaat. ‘Begin’ betekent hier ‘oorsprong’ en ‘beginsel’, dat de kleine ‘verhalen’ (gebeurtenissen) beheerst.

2. De heilige. gewijde of heilsgeschiedenis. --

De Cauter: “Het grote verhaal van het Christendom: verlossing door liefde”. -

Opm. -- Dit moet de rijkdom van de heilsgeschiedenis samen vatten. In feite is het zo: de H. Drie-eenheid is de grote, alomvattende ‘oorsprong’. Zij was “in den beginne”, zij “is ook nu” en “zal altijd zijn”, als het grote ‘begin’ (versta: beginsel, oorsprong en, dus, grondslag), -- zoals de gelovigen dit een eindeloos aantal malen zeggen in het “Eer aan de Vader en de Zoon en de H. Geest, zoals het was (i) in het begin en (ii) nu (iii) en altijd,-- in de eeuwen der eeuwen”.

Alle kleine verhalen (alle dagdagelijkse daden) van de gelovigen - indien in levend, niet in dood geloof (‘God is dood’) gesteld - zijn een imitatie van de scheppingsdaad van de H. Drie-eenheid en meteen een participatie eraan. -

Dit geeft, aan onze dagelijkse daden, een diepere, hogere ‘zin’: wij nemen deel aan

(a) paradijs,

(b) zondeval en

(c) herstel (verlossing) –

een stuurkundige of cybernetische structuur (doel, afwijking, herstel) die de hele geschiedenis ‘fundeert’, een grondslag geeft --; en dit samen met de hele wereldomspannende gemeenschap der gelovigen. -

Zo maakt het metaverhaal van de Bijbel uit de kleine verhalen, (veelheid) een omvattend metaverhaal (eenheid).

3. De moderne metaverhalen.

Zegt De Cauter: “Het grote verhaal van de verlichting: bevrijding uit onwetendheid en slavernij

door kennis en gelijkheid”. - Wij hebben, in de loop van deze cursus, ettelijke bewijzen geleverd van de juistheid van deze bewering. -- De Cauter geeft twee uitlopers van de Verlichting:

(i) “Het kapitalistische verhaal van emancipatie uit de armoede door technische en industriële ontwikkeling” (ook daarvan hebben wij de bewijzen gegeven; kf 91vv., enz.):

(ii) Het marxistische verhaal: emancipatie uit uitbuiting en ‘vervreemding’ (voor het Duitse ‘Entfremdung’, d.i. het feit dat de proletariër “niet zichzelf is”) door de socialisering van de arbeid (zie hoger kf 69vv.). -

Deze drie Verlicht-Rationele modellen - ontvoogding, verhalen alle drie - ‘legitimeerden’ (gaven een grondslag, een ‘hypothese’) aan de typisch modernen.

Weliswaar met één groot verschil t.o.v. Mythe en Bijbel, die in het sacrale de grondslagen zochten, terwijl de modernen ontheiligen, seculariseren, ‘verwereldlijken’.

De Kapitalistische mens imiteert en participeert aan Adam Smith en zijn denkgoten terwijl de Marxistische mens imiteert en participeert aan Marx en Engels, -- aan Lenin en Castro e.d.m..

De kleine verhalen van de Liberaliserende Kapitalisten (veelheid) volgen een omvattend toonbeeld, het grote verhaal van het moderne liberalisme (eenheid), dat in de versplinterde daden van de Kapitalisten, in hun strijd tegen de armoede, de ene grondslag geeft, waarin zij allen geloven.

De kleine verhalen - de dagdagelijkse praxis - van ieder Marxist (veelheid) is een verzameling applicatieve modellen van een groot ideaal, het wegwerken van de economische ongelijkheden, dat de ene grondslag geeft, waaraan zij allen geloven (eenheid).

De grondstructuur van alle types van metaverhaal. -

De Cauter: “Hoe verschillend of tegengesteld zij ook zijn, een ding hebben al deze verhalen gemeen: zij vinden plaats in één en dezelfde geschiedenis, waarvan de eindterm is de universele vrijheid van de gehele mensheid. --

Opm.-- Voor de Bijbel is dit volslagen onjuist: niet de universele mensheid wordt gered, maar enkel die mensen, die o.g.v. van persoonlijk geloof beamend ingaan op Gods aanbod (de zgn. oordeelsschifting). -

Wel zijn er ideologen geweest, die, zagezegd Bijbels denkend, ge-universaliseerd hebben wat enkel particulier is.

Opm. -- **B. Verschaffel, Postmoderniteit** (*Over de dood van de kunst en de alomtegenwoordigheid van de schoonheid*), in: *Streven* 1988: december, 239/252, bevestigt. -

“Het principe der ontwikkeling”.

“De Moderne wereld - de moderniteit - begint met het “principe der ontwikkeling” of de overtuiging dat alles - op elk moment - verandert en dat alle veranderingen passen in een grote ontwikkeling”. (A.c., 240).

Opm. -- (i) Alle veranderingen (// de kleine verhalen) (ii) passen in een grote ontwikkeling (// het grote verhaal). -

Verschaffel: “De Moderne wereld begint wanneer men, vanuit dat “besef van ontwikkeling” gaat denken en handelen. -

(a) Het ontwikkelingsprincipe kan in organische of vitalistische termen gedacht of beleefd worden; het heet dan ‘evolutie’: “alles is evolutie”. -

(b) De ontwikkeling kan ook in historische termen gedacht en beleefd worden; zij heet dan ‘geschiedenis’: “alles is historisch”. (...); (Ibid.).-

Opm. -- In modeltheoretische termen: het onderwerp van de zin, het origineel, de kleine verhalen - een evolutiefait hier, een evolutiefait daar; een historische ontwikkeling hier, een daar, - wordt gedacht en verwoord in termen van het gezegde van de zin, het model (men zegt ook wel ‘de metafoor’), het grote of metaverhaal.

Het einde van het grote verhaal en, meteen, het postmodernistische... grote verhaal. -- Zegt De Cauter: “Het nieuwe grote verhaal zou kunnen zijn: het verval van de grote verhalen” (a.c.,78). -

Betoog.

A. Men zou het in het reductieve schema kunnen zeggen “Indien ontwikkeling, dan ontvoogding. Welnu, ontvoogding (nl. in de kleine verhalen, in de dagdagelijkse feiten (verificatie)). Dus ontwikkeling”. (Denk aan het algemene schema van Lukasiewicz indien A, dan B; welnu, B; dus A). -- Zo redeneert b.v. Fukuyama. (cf 264), modern. De feiten in het Oostblok kunnen - hij is voorzichtig - zo geduid worden.

B. Maar wat stelt Lyotard vast? “Het is onmogelijk geworden de ontwikkeling te ‘legitimeren’ (*opm.*: verantwoorden) door een belofte van emancipatie van de gehele mensheid.-- Deze belofte is niet gehouden (falsificatie). De ‘meineed’ (*opm.*: ‘meineed’ is een metafoor voor ‘falsificatie’, d.i. het feit dat de kleine ontvoogdingen, die de grote, de beloofde, moesten ‘waarmaken’, er niet zijn) is niet te wijten aan het vergeten van de belofte. Het is de ontwikkeling zelf die het onmogelijk maakt ze te houden.” Dat is de postmoderne duiding.

De inductieve basis. -

Falsificatie, ja. Maar aan de hand van welke feiten? -

A.-- Een reeks feiten

1. Het neo-analfabetisme,
 2. De werkeloosheid,
 3. De overmacht van de opinie en de vooroordelen, weerkaatst door de media,
 4. De verarming van de volkeren van het Zuiden en de Derde wereld. -
 5. De gedragsregel dat wat doelmatig ('efficiency') is, meteen ook ergens 'goed' is
- .-- Commentaar: "Dat is niet te wijten aan een tekort aan ontwikkeling, maar wel aan de ontwikkeling. Daarom durven wij het geen vooruitgang meer noemen". (A.c., 78).

B 1 -- De 'moderne' misdaden.

De 'rechtvaardigheid' ('justice'), zoals Lyotard ze opvat, is radicaal gekraakt in feiten als:

- (i) de toestanden, waarin het proletariaat, in het begin van de Moderne industrialisering, leefde (kf 99),
- (ii) de uitgeweken arbeid(st)ers,
- (iii) de feiten die tot het Feminisme aanleiding gaven,
- (iv) vooral Auschwitz als metonymie voor de Nazi-uitroeingskampen. (Aldus *Christine Buci-Glucksmann, A propos du différend (Entretien avec J.-Fr. Lyotard)*, in: *Les Cahiers de Philosophie* (Lille), 5 (1988 printemps), *Jean-Francois Lyotard: Réécrire la modernité*, 40; ook Lyotard zelf, a.c., 42: "ce tragique après Auschwitz introduit un (...) silence") cfr. kf 170: Heidegger vergat niet 'het zijn', maar wel de Joden! Dit feit en zijn betekenis ontleent Lyotard, gedeeltelijk, aan Adorno (Frankfurter Schule). -

De Cauter: "Sinds de opkomst van de moderniteit, die een ontvoogding van de mensheid wilde bewerkstelligen, hebben een aantal misdaden tegen de mensheid plaatsgevonden, die niet meer in de opvatting van "geschiedenis als vooruitgang" passen". (A.c.77). -

Opm.-- Dit argument vertoont een zwakke zijde. Kf 263 leerde ons dat de Nazi's uitdrukkelijk niet-modern wilden zijn, maar een terugkeer naar het primitieve oergermaanse leven, ofschoon ook met Moderne middelen, voorstonden.

Het primitivisme (kf 28 (de Sade's rauw Primitivisme)) was de reden, niet de moderniteit van de Nazi's (enkel de middelen waren Modern). Het juist niet-Moderne lijkt ons de ware reden.

Men kan Auschwitz moeilijk tegen de Moderniteit als dusdanig uitspelen. Maar tot daar toe.

Blijft dat de feiten zich in een Modern kader afspeelden, niet zonder de verblinding der Duitse intelligentsia (gedeeltelijk).

Opm. -- Wat misdrijven, in de Moderne zin, betreft, kan o.m. verwezen worden naar A. Giresse/ Ph. Bernert, *Seule la Vérité blessée (L' honneur de déplaire)*, Paris, Plon, 1987: daarin blijkt hoe het Franse gerecht, niettegenstaande de scheiding der machten (een Moderne gedachte), toch mogelijkwijze gemanipuleerd wordt door buitengerechtigde factoren. Wat een misdrijf in de misdrijfbestrijding is.

B.2. -- De technowetenschap ('technoscience').

Onder de term 'technowetenschap' verstaat men het ineen bestaan van vakwetenschap, techniek, nijverheid en markt. -- in dat complex (kf 263: Gehlen) is de hoofdregel pragmatiek, 'efficiency'. -

Opm.-- Dit lijkt sprekend op 'Realpolitik' (kf 75: staatsbeleid, economie, militaire noodzaak), -- is er in feite een onderdeel van. -- "Het moet lukken", want mislukken is falen zonder meer. Een patroon die op het jaareinde met deficit werkt, loopt vast, zonder genade wordt hij in de concurrentie uitgeschakeld.

Lyotard: de Moderniteit, met haar techno-wetenschap, beoogt ontvoogding, bevrijding (mondigheid (Verlicht Rationalisme), rijkdom (Liberalisme), sociale rechtvaardigheid (economische democratie (Marxisme)).

Maar de techno-wetenschap is er wel, maar niet de ermee verhoopte ontvoogding. Er is niet méér mondigheid, niet méé rechtvaardige verdeling van rijkdom. De 'groei' is enkel techno-wetenschappelijk, maar niet emancipatorisch. -

Dat is dan de 'meined' (kf 270), de falsificatie, van de Moderniteit. Haar 'ontwerp' (project van cultuur) is niet bewaarheid.

Ziedaar het betoog, de 'legitimering' (verantwoording) van de stelling door Lyotard voorgestaan. Het komt neer op de zoveelste toepassing van een Oudgrieks adagio "harmonie der tegengestelden": de Moderne ontwikkeling draagt, in zich, haar tegengestelde (de vernietiging van zichzelf (kf 224: Engels over ontstaan/ vergaan)).

De uitweg, -- (1) Hesiodos van Askra (-800/-600), de Oudgriekse dichter (kf 110), -- Platon van Athene, -- zij stonden ook voor het verval van een of ander 'groot verhaal'. Lyotard's vaststelling is dus de zoveelste in een hele 'historische' reeks. -

(2) "Tijd voor een nieuw groot verhaal, dat de wonden tot littekens maakt? Tijd voor een nieuwe religie? -

a. Zo denken velen.

b. Maar - zegt Lyotard met klem - dat is helemaal niet de juiste richting". -- Zijn betoog: het verlies verwerken,

nl. het 'verlies', dat de mislukte Moderniteit is, verwerken "mag geen nieuwe mythe zijn" (a.c., 78). -

Opm.-- De term 'mythe' wordt hier in één van de vele oneigenlijke zinnen gebruikt: een verhaal - een groot dan nog - dat op zijn tegendeel neerkomt, indien men het uitwerkt. -- Wat moet die verwerking dan wel zijn? "Zij moet ontmythologiserend zijn" (ibid.)

Het waardeoordeel van De Cauter. -

(i) Daarmee kan men het roerend eens zijn".

(ii) En toch vinden dat het een enorme lapsus (*opm.*: vergissing) is". -

Het betoog.

"Het onhoudbare, vernietigde verhaal van emancipatie (de moderniteit) wordt - op een negatieve manier - weer ingevoerd. Want wat is "la direction antimythologisante" anders dan het smal geworden pad van de bevrijding"? Alle 'bevrijding' is, van oudsher, "vernietiging van de mythe".

Misschien heeft de oude Habermas (*opm.*: Jürgen Habermas (1929/...)) toch gelijk als hij zegt - telkens opnieuw - dat het postmoderne denken tot contradictie (*opm.*: innerlijke tegenspraak) leidt". Zo verstaan wij beter wat De Cauter zegt: "Het nieuwe 'grote verhaal' zou kunnen zijn: het verval van de grote verhalen". (A.c., 78). -

Terloops: Habermas houdt staande dat het ontwerp van cultuur van de Moderniteit

(i) onaf blijft - de ergste Liberaal ziet in dat de door de Moderniteit geschapen wereld allesbehalve ideaal is -,

(ii) maar kritisch verdergezet behoort te worden. -- Habermas, Frankfurter Schule tweede generatie, is o.m. bekend om zijn *Der philosophische Diskurs der Moderne (12 Vorlesungen)*, Frankfurt a.m., 1985;

-- *Theorie des kommunikativen Handelns, I (Handlungsrationalität und Gesellschaftliche Rationalisierung), II (Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft)*, Frankf. a.M., 1981 (waarin het als hypothese, vooropstelling, het denkbeeld 'interaktion' (interactie binnen de samenleving, op consensus - en niet, zoals bij Lyotard, op onenigheid, geschil (différend, - gericht) invoert). -

Bij Habermas worden de Duitse denkers - Kant, Hegel - en de Angelsaksische Taal-analytiekers op Marxistische wijze geduid. -

Slotsom: op zijn wijze ziet Habermas de balans van de Moderniteit én negatief (Frankf. Schule: negative Dialektik) én positief (verderzetten, maar kritisch). Waardoor Habermas grondig Modern blijft. Hij is één van de 'velen' die het niet zo Postmodern-pessimistisch zien.

B. -- ‘Taalgeschil’ (‘différend’) als het nieuwe, Postmoderne grote verhaal. --

Wij gaan nu even dieper in op de ontologie, werkelijkheidsleer, van Lyotard. ‘Ontologie’, in Platonische zin, is de ‘hypothese’, die ergens vooropgesteld behoort te worden, indien men het geheel hetgeen van men beweert en/ of het geheel van hetgeen is (dit laatste vooral), wil begrijpelijk maken. Men zegt ook ‘intelligiebel’.

Voorwoord -- Manfred Frank, *Dissension et consensus selon J.-Fr. Lyotard et J. Habermas*, in: *Les Lyotard (Reécrire la modernité)*, 164, vermeldt terloops, - wat de Antieke Grieken zouden geheten hebben - de ‘eris’, het meningsverschil, tussen Lyotard, de Postmodernist, en Habermas, de Modernist.

“(i) De uitspraak van Lyotard over “de Rationalistische terreur - versta: consensuele terreur - van de filosofen van soms Amerikaanse maar vooral Duitse oorsprong” lokte vanwege Habermas een weinig genuanceerde repliek uit, die Lyotard beschuldigt van ‘Irrationalisme’ en ‘Conservatisme’. -

(ii) Waarop Lyotard reageert met ons de lectuur aan te bevelen van enkele denkers - Fransen of niet-Fransen -, die niet de eer genieten door professor Habermas gelezen te zijn”. -

Deze incidentrijke confrontatie - wij kunnen moeilijk van ‘ontmoeting’, o.m. in de zin van F.J J. Buytendijk, spreken - illustreert - met tragische ironie voor de zo op ‘consensus’ (wederzijds verstaan, verstandhouding) aansturende Habermas - de postmoderne hypothese van het ‘taalgeschil’, dat wij nu even uitleggen.

Tweede voorwoord. -- I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./ Antw., 1961, heeft het over de semantische trappen in de tekenleer (semiotiek).

a. Nultrap. -- Alle gegevens - ‘zijnden’ zegt Bochenski -, zonder dat wij ze met een (taal)teken ‘betekenen’ (aanduiden, een plaats aanwijzen in een of ander teken- of taalstelsel), vormen, samen, de verzameling van de ‘nultrap’ (onderverstaan ‘nul inzake tekens’).

b.1. Eerste trap: objecttaal. Zodra wij als duidende wezens - ‘interpretanten’ zou Peirce zeggen - hetzij een denkteken (denkbeeld) hetzij een spreekteken (gesproken woord) hetzij een schrijfteken (tekst) invoeren, duiden wij daarmee de ‘objecten’ aan (van de nultrap).-

b.2. Tweede trap: metataal. Wij denken, spreken, schrijven over ons denken, spreken, schrijven (= ‘taal’) in een ‘taal over de taal’.

Zo verstaan wij het taalgebruik van Lyotard, wanneer hij het over omvattende (regulatieve) metaverhalen heeft, die minder omvattende - zgn. 'kleine'-verhalen weergeven en beoordelen.

Rechtstreekse en zijdelingse rede. -- J.-Fr. Lyotard zegt, b.v., in *Reécrire la modernité*, 39: "Ik zou tot de kern van de zaak willen komen". Dat heeft de oerklassieke spraakkunst 'rechtstreekse rede' genoemd. Dat is objecttaal, -- hier bijzonder duidelijk, want hij zegt dat hij 'tot de kern van de zaak' wil komen.

Wanneer ik nu neerschrijf "dat J.-Fr. Lyotard zegt: "Ik zou tot de kern van de zaak willen komen", dan is dat zijdelingse rede, -- taal over de taal (hier zelfs in een tweede graad, want

(i) ik schrijf neer (ii) dat J.-Fr. Lyotard zegt (iii): "Ik zou, enz.".). In die zin is metatalig spreken een objecttaal zelf als object besprekelijk maken.

Opm. -- Zijdelingse rede kan, natuurlijk, schakeringen vertonen:

(i) zij kan louter zakelijk weergevend zijn ("Ik zeg dat J.-Fr. Lyotard zegt (...));

(ii) zij kan, ook, meer zijn (maar veronderstelt altijd de louter weergevende, -- althans binnen het deskundige spreken over): "Ik zeg dat - wanneer J.-Fr. Lyotard zo spreekt als hij spreekt - hij "een lapsus" (kf 273: De Cauter's waardeoordeel) uitspreekt". Tot daar wat nodig is om het vervolg goed te begrijpen.

Lyotard's metataal. -- O.c., 39: "Ik zou tot de kern van het probleem willen komen.

(1)a. Er bestaat geen 'méta-langage', metatalig taalgebruik (kortweg: metataal): het taalgebruik ('langage') is heel en al vol van 'différend' (taalgeschil). -

(1) b. En, dus, is er geen sprake van vertaalbaarheid van het ene domein van het menselijk handelen en weten in het andere". --

Appl. model. -- Lyotard houdt staande dat objectieve (zakelijke) 'kennis' - 'cognitief' taalgebruik - volstrekt gescheiden is van b.v. ethische waardeoordelen - 'ethisch' taalgebruik.

Luister ernaar hoe hij dat zelf zegt: "Tussen "Ik weet dat" - een uitspraak eigen aan het domein van de 'kennis' (cognitief taalgebruik) - en "Gij moet" (ethisch taalgebruik) gaapt er een afgrond, -- dermate dat men - voor een ethica - niet een grondslag kan vinden in een 'kennis' (...)" -

Opm.: Dit herinnert fel aan, de kloof - verschil - tussen 'Sein' (versta 'feitelijk vaststelbaar zijn') en 'Sollen' (verplicht zijn), Zo nieuw

is dat nu weer ook niet. Reeds een paar eeuwen geleden redeneerde men in wijsgerige, Empiristische middens zo. -- Wel is nieuw dat men de kloof tussen “louter vaststelbaar - stellig of positief - ‘zijn’ (ten onrechte met “zijn-zonder-meer” vereenzelvigd) en b.v. plichtsgevoel in termen van taalwetenschap en taalfilosofie verwoordt.

(2)a. Inductie (veralgemening).

Lyotard gaat tekstueel verder. -- “Dit type van onverenigbaarheid veralgemeent men dan tot het geheel van het taalgebruik. -

Appl. mod. -- (i) Zo functioneert de politiek (politiek taalgebruik): zij stelt een (politieke, haar domein eigen) norm voorop; zij gaat, meteen, niet uit van zoiets als ‘plicht’ (wat het domein van de ethiek uitmaakt (ethisch taalgebruik)). -

(ii) En, doordat de politiek (politiek taalgebruik) functioneert o.g.v. de ‘norm’ (weermom: de haar eigen stelregels), functioneert zij, meteen, ook niet o.g.v. ‘kennis’ (cognitief taalgebruik). -

(2)b. De kloven zijn radicaal:

Het ‘zijn’ van het taalgebruik - voor zover zo’n denkbeeld ergens een ‘zin’ heeft - bestaat, dus, niet in dialoog of in consensus. M.a.w.: er bestaat niet, zoals Habermas dat voorstaat, een op communicatie gesteunde ethiek, die tot grondslag zou dienen van “een nieuwe fase in de Moderniteit”. -- De postmoderniteit is radicaal (...).”

Opm. --- Men heeft het wel degelijk zelf gelezen: Lyotard, de fragmentarist (Differentist),

(i) veralgemeent (inductie) en

(ii) heeft een - in zijn eigen ogen ‘gelegitimeerd’ (en meteen ‘gefundeerd’) - taalgebruik dat de totaliteit van de door onoverbrugbare ‘kloven’ gescheiden domeinen van het taalgebruik kan beoordelen.

Hij heeft, dus, wel degelijk een ‘groot’ (de totaliteit van alle afzonderlijke taaldomeinen omvattend) verhaal. Het zijne. Het door hem ‘radicaal Postmodern’ gehetene.

In naam van dat taalgebruik, groot verhaal, beoordeelt hij alle ‘Moderne’ taalgebruiken over ontvoogding e.d.m.. de grondslag, waarop hij zijn groot verhaal fundeert (foundation(al)isme), spreekt zich, weliswaar ironisch, uit over het ‘zijn van het taalgebruik’.

Het is dus een Postmoderne ontologie, die via het taalgebruik, meteen het door de taal bedoelde - de werkelijkheid - bestrijkt. Ontologie is, van oudsher, totaliteits-denken.

Al veroordeelt Lyotard zo’n denken, het zijne behoudt hij om alle andere te beoordelen.

Appl. model: de bio-ethiek.

Wij laten, na de eerder theoretische Lyotard, de toegepaste Lyotard aan het woord. In *Reécrire la modernité*, 45s. zegt hij:

1. Denk aan het knutselen ('bricolages') in onze laboratoria van biologie, met name: de biogenetica.

2.1. "Ethische commissies" komen van de grond om uit te maken of men "het recht" heeft embryo's te klonen, -- individuen te fabriceren zoals men ze wenst, of, ten minste, om te zien of het zonder meer uitvoerbaar is.

2.2. Dergelijke commissies zijn 'instanties' (*opm.*: rechtsbevoegdheden), die met een taalgeschil geconfronteerd worden tussen, enerzijds, het taalgebruik eigen aan 'het weten' ('savoir') in zijn techno-wetenschappelijke vorm (kf 272) - een 'weten' dat volgens eigen stelregels verloopt - en, anderzijds, het ethische voorschrift (*opm.*: ethisch taalgebruik)". -- Dit is de eerder beschrijvende Lyotard. Nu komt de betogende aan het woord.

3. Men ziet niet in in naam van welk 'recht' men dergelijke experimenten zou kunnen verbieden, -- indien, tenminste, men enkel en alleen oordeelt vanuit louter technowetenschappelijk vorsingswerk. Zou, in een lab, een vorser aanvaarden zijn proefondervindelijke voorbereidingen op te geven en zijn berekeningen in het vuur te werpen, -- enkel en alleen om reden van een beslissing genomen door "een ethische commissie", die van oordeel is dat wat de biotechnoloog aan het doen is, "misschien gevaarlijk" is?". -

Men ziet het: steeds die kloof tussen specialismen. Hij gaat door: "Enerzijds hebben de wetenschappelijke proefnemingen haar eigen 'legitimering' (*opm.*: verantwoording, 'fundering', o.g.v. eigen specifieke 'grondslagen'). Anderzijds komt men voor de dag met "een humanistische (*opm.*: van humane overwegingen uitgaande) bezorgdheid", gedeeld door de meerderheid van het publiek en door de meeste rechtsgeleerden. -

4.1. Kan men biotechnologische experimenten hun gang laten gaan zonder een kink te geven of moet men ze 'reguleren' (*opm.*: 'beregelen', van regels voorzien; kf 125; 133)? Indien men ze behoort te reguleren, welke regulering dan: preventieve (te voren) of curatieve (achteraf)?

4.2. Maar er is meer: wat is dat recht, in naam van hetwelk zo' n commissie tussenkomt? Waarvandaan haalt zij haar 'gezag'? Wat kan zij inroepen als "subject van de norm"? -- Zij bestempelt zichzelf als 'ethisch' en, inderdaad, zij is niet politiek of juridisch, maar ethisch.

Maar bestaat er wel een algemeen aanvaarde ethiek, in wier naam zo'n commissie haar controle op genetische proeven daadwerkelijk kan uitoefenen? (...)”. Tot daar Lyotard.

Zijn besluit luidt: het subject van de norm, d.i. dat in wiens naam men optreedt om een beslissing door te drukken, “n’ est pas nommable” (is iets waarvoor men geen ‘naam’ kan vinden). De ethische commissies gebruiken ‘criteria’, -- de biogenetici gebruiken ook ‘criteria’, de hunne. Zij verschillen. Zij zijn gelijkwaardig (kf 266: evenwaardigheidsaxioma).

En ... er is geen enkele instantie, die de nodige criteria heeft om te beslissen welke van de twee het zwaarst doorweegt. Er zijn, immers, geen ‘universele’ (verstaan wij daaronder ‘algemene instemming uitlokkende’ (kf 266)) grondslagen. Er is - voor die gevallen - geen metataal, die over die twee taalgebruiken kan oordeel vellen. -

“Ecoutez: il y a différend. Fichez nous la paix avec votre prétention à unifier la totalité des Phénomènes de langage. Respectez la guerre qui les divise”. (*Réécrire la modernité*, 47). -- Vertaald: “Luister: wij staan hier voor een geval van taalgeskil. Laat ons gerust met uw pretentie die de totaliteit van de taalfenomenen wil éénmaken. Eerbiedig de oorlog die ze verdeelt”. Vgl. kf 266: fragmentarisme, een veelheid van taalgebruiken zonder eenheid.

Different(ial)isme. -- In een heftige reactie tegen iedere vorm van Assimilisme (waarbij de onderscheiden en de scheidingsen vervagen) vervalt Lyotard in Different(ial)isme: hij overbenadrukt de verschillen en de scheidingsen.

De middenweg - zo zagen wij - is het Analogisme, dat én verschil, resp. onderscheid én scheiding eerbiedigt. Immers, niettegenstaande al zijn beweringen vergelijkt, confronteert, Lyotard de door absolute kloven onderscheiden en gescheiden taalgebruiken (en, meteen, levens- en cultuurdomeinen); hij kan dit maar, als hij een daartoe geëigende metataal scheidt, die én onderscheid/ scheiding en gelijkheid/ ongescheidenheid tegelijk eerbiedigt. -

Waar tasten wij het Analogisme a.h.w. met de vinger? In de samenleving. De term ‘maatschappij’ bedekt dit eerder. Maar ‘samenleving’ is ‘samen.leving’: wij leven allen in éénzelfde cultuur met raakpunten. Als biotechnologen voor ons schadelijke dingen uithalen, dan heeft een kommissie wel degelijk redenen om met recht en reden in te grijpen, in “naam van ons welzijn”.

Een eenendertigste steekproef: een veelheid van postmodernismen.

Het gebruik van de term 'postmodernisme'. -

1870: de salon-schilder John Watkins Chapman - in Engeland - wil, met zijn denkgelovenen, 'Postmodern' schilderen, -- waarmee hij het toenmalige Impressionisme (een artistieke beweging - in literatuur (Goncourt) en in schilderkunst (Manet, Monet, Pissaro, Sisley, Jongkind, Renoir e.a.) -, die de vluchtige indrukken ('impressions') wil weergeven) wilde voorbijstreven. -

In 1934 (F. de Oniz), 1942 (D. Fitts), 1947 (Arnold Toynbee, de bekende historicus), -- in 1917 (*Rudolf Pannwitz, Die Krisis der europäischen Kultur*, heeft het over "de postmoderne mens", voorbij al de nietige mensbeelden, die aan het ineenstorten zijn, -- Nietzscheaans), wordt de term wel eens gebruikt.

H. Bertens/ Th. D' haen, Het Postmodernisme in de literatuur, Amsterdam, 1988, 12, zegt wat volgt. -

(1) In **1946** gebruikt de dichter-criticus Randall Jarrell (1914/1965) de term 'Postmodern' in een bespreking van de dichtbundel van Robert Lowell (1917/1977), *Lord Weary's Castle* (1946). -- In 1948 gebruikt een ander dichter-criticus John Berryman (1914/1972) de term; hij vermeldt Jarrell als de bron. -

(2) **1950:** de dichter Charles Olson (1910/1970) hanteert regelmatig als literatologische (letterkundetheoretische) term 'Postmodernism'. Hij bedoelt daarmee zijn eigen poëzie en die van de door hem geïnspireerde dichters van de Black-Mountaingroep (in de vijftigerjaren een centrum van dichterlijke afwijzing van de gematigde dichtkunst). -

Van dan af is de term, in de USA, in omloop, -- alhoewel in een meervoud van duidingen. In de bouwkunst - kf 253vv. - komt de term voor bij een voorloper (1949).

J. Hutnut, The Post-modern House, in: *Architecture and the Spirit of Man*, Cambridge. 1966/1967: *Nic. Pevsner, Architecture in Our Time (The Anti-Pioneers)*, in: *The Listener*. -- In de schilder- en beeldhouwkunst: in 1980 heeft Achille Bonito Oliva het over Postmodernisme.

In de Culturologie der sociologen heeft men twee termen:

a. 'Postindustrieel tijdperk' (kf 137; 263) wordt gezegd vanaf *David Riesman, Leisure and Work in Post-Industrial Society* (in: *Mass Leisure*), 1958.

b. *A. Etzioni, The Active Society (A Theory of Societal and Political Processes)*, New York. 1968.

In de filosofie: 1979: *J.-Fr. Lyotard, La condition postmoderne*; 1980: *Julia Kristeva* (1941; bekend om haar internationale universitaire revue *Semiotica*).

Opm. -- De term 'A-modernisme' komt van Jacques Derrida, de Deconstructionist. De term 'Sur-modernisme', is afkomstig van Richard Rorty.

De denkinhoud van de term.

Zoals gezegd er is een meervoud van duidingen. *H.Bertens/Th. D'haen, Het Postmodernisme in de literatuur*, 7, onderscheidt vier types, -

- a. Het existentialistisch postmodernisme, voornamelijk aantrefbaar in de Amerikaanse letterkunde, waarin M. Heidegger (kf 170/175) een hoofdrol speelt. --
- b. Het poststructuralistisch postmodernisme, waarin de draagwijdte van onze mense-lijke kennis (opgesloten, allereerst of zelfs helemaal, in de taal) centraal staat.
- c. Het avantgardistisch postmodernisme, dat in de bewogen Zestigerjaren van de grond kwam: Pop'Art, Op 'Art, --- Happenings en 'Performances' e.d.m.
- d. Het rein esthetisch-postmodernisme, dat alle trekken van het andere Postmodernisme vertoont, maar wars blijft van politieke of zelfs 'wijsgerige' vooropstellingen.

Terloops: het aangehaalde boek van Bertens/ D'haen handelt over het Poststructuralistisch, eenzijdig talig Postmodernisme in de literatuur. -

Tot daar een typologie of indeling, -- tussen andere.

De 'definitie' van A. Wellmer.

Albrecht Wellmer, Dialectique de la modernité, in: *Les Cahiers de Philosophie* (Lille), 5 (J.-Fr. Lyotard: *Réécrire la modernité*), 1988 (printemps), 99/161, kan ons helpen enig inzicht van omvattende aard te verwerven.

In zijn *Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne (Vernunftkritik nach Adorno)*, *Suhrkamp*, 1985, typeert hij Postmodernisme als volgt. -

A.-- Het Post- van Postmodernisme drukt het einde (kf 267) - Endisme - uit van het 'ontwerp' (versta: cultuurideaal) van het Verlichte Rationalisme en, zelfs, in de grond, van de Grieks-Westerse cultuur, -- niet zonder ironie geheten "de dood van de rede".

B.-- Het Post- van Postmodernisme drukt een 'anamorfosis', een herstichtende radicalisering, van dezelfde cultuurontwerpen uit: in die zin is postmodernisme een geradicaliseerde moderniteit. (A.c.,99s.). -

M.a.w.: de zgn. kloof tussen Moderniteit en Postmoderniteit is verre van absoluut.

De omschrijving van Ihab Hassan: -

I. Hassan is een Amerikaans Postmodernist, die om zijn vele werken bekendheid verwierf (o.m.: *The Dismemberment of Orpheus (Toward a Postmodern Literature*, Madison, Wis., 1971; *Pluralism in Postmodern Perspective*, in: *Calinescu/ Fokkema, Exploring Postmodernism*, Amsterdam / Philadelphia, 1987, 17/40).

A. Wellmer, a. c., 101s., haalt diens mening aan. -- In zijn *The Critic as Innovator*, in: *Amerikastudien* 22 (1971) 11, 55, beweert Hassan wat volgt. -

A. Algemene omschrijving,

‘Unmaking’, vertaalbaar door ‘afbouw’ (‘deconstruction’), lijkt hem het wezenlijke. Er zijn andere termen in omloop: ontzetting uit het evenwicht (‘décentrement’), verdwijning, (ver)spreiding, ontluistering, breuk, ‘différance’ (J. Derrida), verbrokkeling. --

B. Denkinhoud. --

Al die termen drukken op de ene of andere wijze één of meer aspecten uit, die drie hoofdpunten typeren. -

a. *Op ontologisch terrein:* het voetstuk van het Moderne denken, het Ik of ‘Subject’, dat zich ertoe in staat acht - binnen het Cogito, Ik denk (kf 195), - een alomvattende denkkraft - de totaliteit (kf 267 (‘groot’ verhaal); 276) van alwat is, o.m. van de hele cultuur, te kunnen bestrijken, wordt radicaal afgewezen. De ‘afbouw’ van het Moderne ‘Subject’. -

b. *Op epistemologisch (kennisleerstellig) terrein:* de Postmodernist is als een ‘bezetene’ (sic!) op zoek naar de breuken, brokstukken, -- van de totaliteit. Wat slechts de negatieve zijde is van de afwijzing van het totaliteitdenkende Ik, - dat slechts delen kent, niet het geheel. -

Pluralisme.-- Dit is het gevolg van punt **a.** en **b.** De tirannie van het totaliteitsdenken, die minderheden, marginalen, dissidenten onderdrukt, wordt radicaal afgewezen.

Vandaar dat de Postmodernist het evenwaardigheidsaxioma (kf 266) doordrukt t.v.v. minderheden als politiek verontrechten (politieke minderheden), seksueel uitgestoten (seksuele minderheden), door hun/ haar taal benadeelden (taalkundige minderheden), e.d.m..

Systemen van cultuur, die minderheden scheppen, hebben een totalitaire structuur, o.g.v. hun denkwijzen (kf 77; 264). Juist denken, juist voelen, juist handelen, -- juist lezen e.d.m. is totalitarismen ‘afbouwen’ - to unmake. -

Ziedaar wat de ‘hypothese’ van het Postmodernisme op sociaal en politiek terrein zou kunnen zijn. Wij zegden het: Postmodernisme is een zeer veelzijdig cultuurfenomeen.